

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА**

На правах рукопису

БОРЩЕНКО ВЛАДЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 346.91:347.92(043.5)

ГРУПОВІ ПОЗОВИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Спеціальність 12.00.04 – господарське право,
господарсько-процесуальне право

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Науковий керівник –
Степанова Тетяна Валеріївна,
кандидат юридичних наук, доцент

Одеса – 2014

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРУПОВИХ ПОЗОВІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	 13
1.1. Правова природа групового позову в господарському судочинстві.....	13
1.2. Груповий позов та його розвиток в країнах світу та Україні.....	46
1.3. Право на подання групового позову в господарському процесі.....	63
1.4. Особливості елементів групового позову.....	77
Висновки до розділу 1.....	88
 РОЗДІЛ 2. ВИКОРИСТАННЯ ГРУПОВОГО ПОЗОВУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	 92
2.1. Використання групового позову при реалізації захисту прокурором, іншими органами державної влади і місцевого самоврядування.....	92
2.2. Використання групового позову при захисті інтересів учасників господарського товариства та за заявами громадських об'єднань і асоціацій.....	102
Висновки до розділу 2.....	116
 РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА ЗА ГРУПОВИМИ ПОЗОВАМИ	 119
3.1. Учасники провадження за груповими позовами.....	119
3.2. Особливості порушення провадження у справі за груповим позовом.....	140

3.3. Особливості судового розгляду справ за груповими позовами.....	159
3.4. Судове рішення у справах за груповими позовами	175
Висновки до розділу 3	181
ВИСНОВКИ	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	194
ДОДАТКИ	217

ВСТУП

Актуальність теми. Основним видом господарського судочинства, у порядку якого здійснюється захист права, є позовне провадження, а засобом порушення цього провадження – позов. Позов є одним із центральних і найбільш складних явищ господарського процесуального права. На сучасному етапі розвитку правові відносини у суспільстві стали вельми різноманітними і багатосуб'єктними. Разом з тим, відсутність особливостей розгляду у господарських судах більш складних і заплутаних спорів з великою кількістю учасників часто призводить до порушення прав та законних інтересів таких осіб.

Сучасне законодавство України припускає можливість захисту в суді прав та інтересів різноманітного характеру. В юридичній практиці багатьох демократичних країн з розвинутою ринковою економікою відомі досить ефективні процесуальні засоби захисту прав та інтересів численних груп осіб – групові позови, проте, особливості провадження за груповими позовами в господарському процесуальному законодавстві України не врегульовано.

У юридичній літературі, на жаль, дослідженням групових позовів не приділялося належної уваги. Серед вітчизняних науковців окремі питання цього правового явища у своїх роботах аналізували Н.Ю. Сакара і Л.А. Островська. На теренах незалежної України системне теоретичне дослідження групових позовів здійснювала В.А. Миколаєць лише в аспекті цивільного процесуального права.

Найбільшу увагу цьому питанню у різні роки приділяли: Г.О. Аболонін, О.А. Бахарева, М.А. Викут, М.А. Гурвич, О.О. Добровольський, В.М. Жуйков, С.С. Кларк, О.А. Кухарева, Н.К. Мясникова, Р. Норд, Г.Л. Осокіна, М.А. Періно, В.К. Пучинський, І.В. Решетникова, М.К. Треушников, Л.В. Туманова, О.О. Уксусова, Г. Уолтер, Л.Д. Харбор, Д.М. Чечот, В.В. Ярков та інші дослідники. Однак у сучасній науці господарського процесуального права України відсутнє системне

дослідження групового позову в господарському судочинстві, єдиний погляд науковців на правову природу, елементи, порядок його пред'явлення та особливості розгляду.

Викладене свідчить про необхідність і доцільність дослідження цього важливого явища, що і обумовило вибір теми авторкою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до плану науково-дослідних робіт Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова МОН України у межах теми «Дослідження проблем співвідношення приватноправових та публічноправових чинників соціально-економічних відносин» (ДР № 0106U008142), де авторкою опрацьовано питання групових позовів у господарському процесі.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних положень про групові позови та обґрунтування пропозицій до господарського процесуального законодавства України щодо закріплення особливостей провадження за груповими позовами.

Реалізація вказаної мети дисертаційної роботи зумовила необхідність поставлення та вирішення наступних завдань:

з'ясувати правову природу та сформулювати поняття групового позову в господарському судочинстві;

дослідити розвиток групового позову в країнах англосаксонської та континентальної системи права та з урахуванням цього досвіду визначити напрями вдосконалення відповідного законодавства в Україні;

конкретизувати складові права на груповий позов у господарському процесі;

визначити елементи групового позову;

доопрацювати питання захисту групового інтересу в господарському судочинстві прокурором та іншими органами державної влади і місцевого самоврядування;

обґрунтувати можливість та особливості використання групового позову при захисті інтересу господарського товариства та за заявами громадських об'єднань і асоціацій;

визначити види та правовий статус учасників провадження за груповими позовами в господарському судочинстві;

конкретизувати механізм порушення провадження за груповим позовом;

окреслити напрями внесення змін до законодавства України про судовий розгляд справ за груповими позовами в господарському судочинстві;

уточнити особливості викладення судового рішення у справах за груповими позовами.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, які виникають під час здійснення правосуддя з метою захисту порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів групи осіб у господарському процесі.

Предметом дослідження є групові позови у господарському судочинстві.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові і спеціальні методи. Під час дослідження застосовувався метод аналізу та синтезу, який дозволив виділити особливості групового позову, виявити його правову природу та елементи, досягнути групові позови як єдину систему та розкрити ознаки, що характерні для даного явища (підрозділи 1.1, 1.2, 1.4). Системно-функціональний метод дозволив охарактеризувати особливості та місце групових позовів в системі видів процесуальної множинності (підрозділ 1.1). За допомогою історичного методу досліджено виникнення та розвиток процесуально-правових механізмів захисту прав та інтересів численних груп осіб (підрозділи 1.1, 1.2). Порівняльно-правовий метод дозволив порівняти норми господарського процесуального законодавства України, Європейського Союзу та країн загального права у частині правового регулювання процедур судового захисту прав та інтересів численного кола осіб (підрозділи 1.1, 1.2). На основі діалектичного методу розроблено та сформульовано поняття «груповий

позов» (підрозділ 1.1). Формально-логічний метод використовувався для виявлення недосконалості законодавчого врегулювання порядку звернення за захистом порушених прав та інтересів групи (підрозділи 2.1, 2.2). Теоретико-прогностичний метод дозволив розробити пропозиції щодо вдосконалення господарського процесуального законодавства про порядок провадження за груповим позовом (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4).

Теоретичну основу дослідження, крім наукових здобутків вищезазначених авторів, склали роботи вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як: К.М. Артамонової, Н.С. Батаєвої, О.М. Вінник, Ш.Б. Кулахметова, В.К. Мамутова, Л.М. Ніколенко, А.О. Згами, Т.В. Степанової, Т.В. Степаненко та інших вчених.

Емпіричну основу дослідження склали законодавство України та зарубіжних країн, практика діяльності судових органів України та інших країн.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що на основі наукових здобутків, законодавства та практики його реалізації проведено перше після прийняття Господарського (Арбітражного) процесуального кодексу України комплексне дослідження відносин щодо захисту прав та інтересів численної групи осіб в господарському процесі, в якому на доктринальному рівні обґрунтовано нові теоретичні положення щодо процедури такого розгляду, запропоновано механізм судового розгляду господарських справ із застосуванням групового позову для ефективного захисту прав та інтересів групи осіб, чиї права порушені, розроблено пропозиції з удосконалення відповідного господарського процесуального законодавства.

У дисертації вперше:

обґрунтовано, що особливість права визначення предмету за груповим позовом полягає в тому, що це право може належати тільки позивачеві, який першим подав позов, а всі інші позивачі у даному праві обмежені – у них є

лише можливість приєднатися до групового позову, предмет якого чітко визначений на початковій стадії позивачем, який порушив дану справу;

запропоновано закріпити можливість громадських об'єднань та асоціацій брати участь у процесі захисту групового інтересу у господарських судах;

обґрунтовано, що особи, які не бажають приєднуватися до групового позову або вийшли зі складу позивачів за груповим позовом, але мають намір подати індивідуальний позов до даного відповідача за такими самими підставами, можуть захистити своє право, вступивши в даний процес як треті особи з самостійними вимогами на предмет спору;

аргументовано встановити сумарний строк розгляду господарської справи, включаючи підготовчі стадії, у межах десятимісячного строку;

запропоновано виділяти питання, які з'ясовуються для винесення рішення за груповим позовом, зокрема, щодо: виявлення всіх зацікавлених у цьому розгляді осіб; визначення загальної суми відшкодування для всієї групи осіб; черговості задоволення вимог, виходячи з фактів, установлених у процесі розгляду господарської справи;

обґрунтовано доповнення Єдиного державного реєстру судових рішень України вкладкою «Групові позови».

Удосконалено:

визначення групового позову в господарському процесі як заяви, складеної в установленому законодавством порядку, що містить адресоване господарському суду прохання про захист прав і законних інтересів однієї або кількох осіб, у тому числі груп осіб або невизначеного кола осіб (на момент подачі позову), при пред'явленні якої позивач може вимагати судового захисту своїх прав та інтересів, а також прав і законних інтересів інших осіб, які зазнали аналогічного правопорушення, що виникло на підставі однакових юридичних фактів;

систему загальних ознак, які властиві для позовного провадження за груповим позовом прокурора та інших органів державної влади і місцевого

самоврядування як суб'єктів захисту прав та інтересів інших осіб, шляхом розкриття таких додаткових ознак, як: а) специфічний об'єкт судового захисту – поєднаний суспільний або державний інтерес з особистим інтересом конкретних осіб, на захист яких вищевказаний суб'єкт звертається до господарського суду; б) особливий суб'єктний склад на стороні позивача – група осіб і суб'єкт, наділений владними повноваженнями щодо їх захисту; в) прокурор та інші органи державної влади і місцевого самоврядування при вступі у справу є лише процесуальним позивачем; г) рішення за даним позовом має публічно-правове значення, сприяє досягненню певного соціального ефекту, при цьому захищається приватноправовий інтерес (рішення носить персоніфікований характер); д) представляти інтереси групи може один із членів групи та прокурор або інший суб'єкт, наділений владними повноваженнями щодо їх захисту.

Дістало подальший розвиток положення щодо:

визнання групового позову різновидом процесуальної множинності;

розширення процесуальних механізмів захисту у суді прав та інтересів численної групи осіб, чиї права порушено одночасно діями однієї особи (процесуальної співучасті, процесуального представництва та банкрутства), провадженням за груповими позовами;

впровадження позивача-представника; обмежень на гонорар представника за груповим позовом, надання суду права відсторонити позивача-представника від участі у процесі, якщо суду стане відомо, що вказана особа не діє в інтересах групи; проведення попереднього слухання (або досудового засідання), на якому вирішується питання про можливість процесуального розгляду справи за груповим позовом; сертифікації групи; оптації під час розгляду групових позовів;

систематизації критеріїв (підстав) визнання позову груповим, до яких віднесено: а) наявність у позивача та відповідача процесуальної правоздатності; б) підвідомчість справи господарському суду; в) наявність особливого суб'єктного складу; г) наявність спільного для всіх позивачів

відповідача; д) однорідність предмета та підстави вимог групи осіб; є) наявність єдиної доказової бази; ж) використання однакового загального способу захисту прав та інтересів позивачів;

процедури порушення провадження за груповим позовом шляхом доповнення положенням про автоматичний розгляд справи за правилами позовного провадження у випадку відмови позивачеві у розгляді господарської справи за процедурою групового позову у випадку відсутності критеріїв (підстав) для подання такого позову;

процедури розгляду господарської справи за груповим позовом шляхом виділення допроцесуальної стадії, яка складається з етапів формування групи позивачів, оптації (процесуального вибору участі або виходу зі складу групи) для всіх її учасників, ознайомлення та підписання членами групи загальної угоди про проведення єдиного судового процесу при об'єднанні кількох позовних вимог та сертифікації (ідентифікації) учасників;

розсилання судового рішення за груповим позовом тільки сторонам по справі (позивачу-представнику, відповідачу, третій особі, прокурору) з встановленням обов'язку розсилання позивачем-представником за свій рахунок цього рішення всім іншим учасникам на боці позивача.

Практичне значення одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних уявлень про групові позови, у можливості використання теоретичних положень і висновків дисертаційної роботи у процесі законотворчої діяльності з метою удосконалення та систематизації законодавства України у цій сфері, у правозастосовній практиці шляхом застосування наданих рекомендацій і пропозицій господарськими судами, а також органами та особами, що мають право звертатися до суду на захист групи осіб, чиї права порушені. Положення дисертації можуть бути використані при розробці відповідних розділів підручників та навчальних посібників з господарського процесуального права, а також при підготовці лекцій для студентів юридичних вищих навчальних закладів, у навчально-методичній роботі, при підготовці науково-практичних коментарів.

Пропозиції щодо підвищення ефективності захисту групи осіб, чиї права порушені, запроваджено у діяльність Одеської обласної Асоціації роботодавців Півдня України (довідка № 45-к-06 від 17.06.2013 р.), Одеського відділення № 9 ПАТ «Ерсте Банк» (довідка № б/н від 01.08.2013 р.).

Положення дисертації використано у навчальному процесі Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова МОН України при викладанні дисципліни «Господарське процесуальне право» (акт впровадження № б/н від 26.12.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дисертаційної роботи отримані автором особисто на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових та нормативно-правових джерел, судової практики.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні висновки, які сформульовано у дисертації, доповідалися й обговорювалися на: щорічних конференціях студентів, аспірантів та здобувачів економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова (Одеса, 2008, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції «Право та економіка: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку» (Одеса, 2008); I Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Економіко-правові дослідження в ХХІ столітті: історія, сучасний стан та перспективи удосконалення господарського законодавства» (Донецьк, 2009); I Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції, присвяченій 90-річчю СНУ ім. В. Даля «Правові проблеми взаємодії держави і бізнесу» (Луганськ, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне міжнародне та вітчизняне право як регулятор суспільних відносин» (Одеса, 2010); II Всеукраїнській конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (Маріуполь, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасного законодавства України» (Одеса, 2012).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації знайшли відображення у 16 наукових працях, зокрема, у 7 наукових статтях, опублікованих у вітчизняних наукових виданнях, що входять до переліку фахових видань для юридичних наук, 1 статті у зарубіжному науковому виданні, а також 8 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРУПОВИХ ПОЗОВІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1. Правова природа групового позову в господарському судочинстві

Дослідження питань групового позову в господарському процесі представляється актуальним у зв'язку з відсутністю чіткого визначення даного терміну у теорії господарського процесуального права.

Основною ознакою групового позову є здатність захистити порушені права та інтереси не тільки однієї особи, а цілої групи осіб. Вказана конструкція завжди передбачає захист приватноправового інтересу. Зазвичай завданням процедури будь-якого групового позову є економія коштів сторін і держави з ведення процесу, оскільки тотожні предмет і підстава позову, склад господарського правопорушення.

Оскільки в самій назві «груповий позов» міститься прояв множинності учасників процесу, то автор вважає беззаперечним віднесення групових позовів до процесуальної множинності.

Процесуальна множинність (процесуальна співучасть) – це участь в одному і тому самому процесі кількох позивачів (або відповідачів), право вимоги (або обов'язки) яких не виключають одне одного [1, с.35].

Для визначення правової природи групового позову необхідно визначити його місце серед видів процесуальної множинності.

Розвиток концепції основних прав і свобод людини та громадянина призвів до того, що на законодавчому рівні після закінчення Другої світової війни та об'єднання держав в Організацію Об'єднаних Націй почали закріплюватися так звані права третього покоління, до яких відносяться колективні (солідарні) права людини (право на мир, безпеку, право на незалежність народів, право на здорове навколишнє середовище, право на

соціальний і економічний розвиток людини та людства в цілому й інш.). Визнання та проголошення на міжнародному рівні колективних прав зумовило необхідність створення ефективних і дієвих механізмів їх забезпечення [2, с.96-97].

Дійсно, правові відносини в суспільстві на сучасному етапі розвитку стали різноманітними та багатосуб'єктними. Множинність у матеріальних правовідносинах може і повинна переходити в процесуальну множинність на стадії подачі позовної заяви. Проаналізуємо різні види множинності.

Найпоширеніший інститут процесуальної множинності – **співучасть**.

Дійсно, відповідно до ст. 23 ГПК України позов може бути пред'явлений кількома позивачами до декількох відповідачів. Кожен із позивачів або відповідачів щодо іншої сторони виступає у судовому процесі самостійно [3, с.323-325].

У зв'язку з цим у літературі процесуальна співучасть зазвичай визначається як обумовлена матеріальним правом множинність осіб на тій чи іншій стороні в господарському процесі на підставі наявності загального права або загального обов'язку [4, с.57].

Тобто, при співучасті в одному процесі бере участь кілька позивачів або відповідачів, вимоги яких не виключають одне одного та засновані на матеріальних правовідносинах, що виникли до процесу. Це положення підтверджувалося роз'ясненням Вищого арбітражного суду України від 18.09.97 р. № 02-5/289 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України»: «... позивач має право об'єднати в одній позовній заяві кілька вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або наданими доказами» [5]. Проте вказане роз'яснення втратило чинність 26.12.2011 р. у зв'язку з прийняттям Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.2011 р. № 18. На жаль, в новій редакції вказане положення не знайшло свого відображення, що

представляється невірним, оскільки за принципами співучасті можуть бути об'єднані не всі вимоги сторін, а лише пов'язані між собою підставою виникнення або наданими доказами.

Виділяють такі види співучасті [6, с.25]:

- активна співучасть – кілька позивачів пред'являють позов до одного відповідача. Наприклад, активна співучасть буде мати місце у випадку пред'явлення позову декількома довірителями, які вимагають від одного свого представника солідарного відшкодування збитків і моральної шкоди, завданої їм у зв'язку з укладенням угоди не в їхніх інтересах (ст. 232 ЦК України);

- пасивна співучасть – один позивач пред'являє позов до кількох відповідачів. Наприклад, пасивна співучасть буде мати місце у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою: боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники (ст. 554 ЦК України);

- змішана співучасть – кілька позивачів пред'являють позов до кількох відповідачів. Прикладом змішаної співучасті може служити позов про звільнення з-під арешту (виключення з опису) спільного майна (тобто майна, що перебуває у спільній частковій власності). Співпозивачами в такій справі можуть виступати співзасновники підприємства (співвласники арештованого майна), а співвідповідачами – боржник, за боргами якого описане майно, і стягувач, тобто особа, на користь якої описане майно (вказані ситуації часто зустрічаються у справах про банкрутство).

За ступенем обов'язковості процесуальна співучасть буває [7, с.109]:

- обов'язковою – коли характер спірних матеріальних правовідносин такий, що питання щодо прав та обов'язків одного із суб'єктів неможливо вирішити без залучення до справи інших суб'єктів цих правовідносин;

- факультативною – коли немає обов'язкової множинності суб'єктів.

Чинний ГПК України не визначає підстав настання обов'язкової або факультативної співучасті, хоча зі змісту ст. 58 Кодексу можна зробити

висновок, що мова йде про факультативну співучасть за наявності однорідних вимог.

Також ГПК України не дає визначення поняття «співучасть», а лише встановлює можливість подачі позовних вимог про захист кількох позивачів до декількох відповідачів.

Слід визнати, що в судовій практиці розглядається значна кількість справ із множинністю осіб на стороні позивача або відповідача. Інститут співучасті застосовується досить широко у правовідносинах про визнання боржника неплатоспроможним, кредитних відносинах тощо.

Більш детальне закріплення поняття співучасті можна побачити в господарському процесуальному законодавстві Республіки Білорусь, яке чітко визначає підстави, за яких допускається співучасть. Зокрема, згідно зі ст. 60 ГПК Республіки Білорусь процесуальна співучасть можлива, якщо:

- предметом спору є спільні для осіб, які беруть участь у справі, права або обов'язки;
- права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, мають загальні фактичні і правові підстави;
- предметом спору є однорідні права й обов'язки осіб-учасників справи, що мають однакові фактичні та правові підстави [8, с.52].

Даний перелік підстав є обґрунтованим, але, як нам здається, досить вказати на можливість процесуальної співучасті, якщо «права й обов'язки осіб, які беруть участь у справі, мають загальні фактичні та правові підстави». Вважаємо, що інші ознаки співучасті впливають з цього положення і не є необхідними.

У науковій доктрині немає єдиної позиції щодо співвідношення понять «співучасть» та «груповий позов». Деякі дослідники вважають, що «з юридичної точки зору групові позови являють собою процесуальну співучасть у чистому вигляді» [9, с.45]. Так, М.К. Треушников ототожнює груповий позов і співучасть, вважаючи, що груповий позов є співучастю у великому розмірі, але не пояснює, що таке «великий розмір». В.В. Ярков й

І.В. Решетникова у своїх роботах також висловлюють думку про схожість інституту групового позову з процесуальною співучастю, називаючи його «гіпертрофованою процесуальною співучастю» з точки зору матеріального та процесуального права [10, с.136]. Проте варто погодитися з думкою Г.О. Аболоніна, який вважає, що процес за груповим позовом являє собою окремий різновид позовного провадження, що означає більш високий і більш складний рівень розвитку процесуального механізму у порівнянні з рівнем процесуальної співучасті [11, с.30].

При процесуальній співучасті максимально враховується різноманітність думок і процесуальних інтересів її членів (співучасники діють у процесі самостійно) [12]. Однак варто погодитися з М.В. Сельковим, що велика кількість процесуальних документів, повне дотримання процесуальних вимог і різноманітність думок не дозволить виявити справді суттєві для розгляду справи питання. Крім того, така конструкція веде до істотного збільшення судових витрат [12].

Тому обґрунтованою видається позиція законодавця щодо застосування інституту співучасті: якщо об'єднання вимог перешкоджатиме з'ясуванню прав і взаємовідносин сторін чи суттєво утруднить вирішення спору, суддя має право повернути позовну заяву (ст. 58 та п. 5 ст. 63 ГПК України) [3, с.323].

Спеціальний механізм групового позову не передбачає обов'язку особистої участі в процесі всіх учасників групи. Основна спрямованість вимоги судового захисту в груповому позові носить характер захисту інтересів позивачів усієї групи осіб, чиї права порушені, у той час як процесуальна співучасть здійснюється сторонами від власного імені і для захисту тільки своїх інтересів. Група осіб у груповому позові виступає в якості єдиного учасника процесу (однією стороною у справі) [13, с.62], вона не підлягає поділу на велику кількість індивідуальних учасників, як того вимагає інститут процесуальної співучасті.

Н.К. Мясникова вказує, що якщо мова йде про групу в кілька сотень чи навіть тисяч осіб, ніякої процесуальної економії інституту процесуальної співучасті не може бути, оскільки особливість співучасті в тому, що участь у судочинстві кожного із співучасників необхідна або доцільна. Суд об'єднує в одне провадження кілька об'єктивно заявлених позовних вимог. Вирішення у процесі питань про права осіб, які не заявляють позов і не звертаються до суду за захистом, неможливе у зв'язку з дією принципу диспозитивності. Інститут групового позову являє собою певний виняток із принципів диспозитивності та змагальності: суд може вирішити питання про права тих осіб, які не зверталися до суду з позовом [14, с.25].

Отже, можна виділити основні схожі риси процесуальної співучасті та групового позову:

- 1) право на позов виникає безпосередньо у будь-кого з учасників;
- 2) рішення персоніфіковане по відношенню до кожного з учасників.

Відмінності групових позовів від позовів зі співучастю можна класифікувати за такими підставами:

1. За кількістю учасників на момент пред'явлення позову:

- при співучасті – кількість співучасників, визначена на момент пред'явлення позову;
- при груповому позові – кількість учасників у повному обсязі на момент пред'явлення позову може бути не визначена остаточно.

2. За обов'язковістю участі сторін у справі:

- при співучасті – кожний виступає в процесі самостійно і здійснює права сторони в процесі (ст. 23 ГПК України);
- при груповому позові – учасники можуть не брати участь у процесі в повному складі (і не повинні цього робити). Інтереси групи представляє позивач-представник. Усі позивачі за груповим позовом виступають у якості однієї сторони.

3. За обов'язковістю участі представника:

- при співучасті – сторони *можуть* доручити ведення справи одному з учасників;
- при груповому позові – учасники *зобов'язані* доручити ведення справи позивачу-представнику.

4. Підстави по вступу в провадження:

- при співучасті – провадження по справі порушується на підставі позову;
- при груповому позові – підставою для вступу в провадження є заява.

Таким чином, за результатами порівняння позовів із співучастю та групових позовів можна виділити наступні характерні риси останніх:

- 1) при пред'явленні групового позову кількість учасників групи не визначена;
- 2) учасники групи не можуть взяти участь у процесі в повному складі та виступають у якості однієї сторони у справі;
- 3) учасники групи повинні доручити ведення справи позивачеві-представнику [15, с.35];
- 4) сторони підписують угоду про те, що позивач-представник виступає від імені групи та в інтересах кожного члена групи. У самих членів групи немає права зменшити або збільшити позовні вимоги, вони лише мають право брати участь у груповому позові чи відмовитися від цього (право на оптацію);
- 5) право змінити предмет або підставу позову має тільки позивач-представник;
- 6) у разі смерті одного з позивачів за груповим позовом провадження у справі продовжує слухатися.

Інститут співучасті дозволяє захистити свої права найбільш ініціативній, грамотній і матеріально забезпеченій частині осіб, чиї права порушені. Тоді як механізм групового позову створює можливості судового захисту всіх осіб, чиї права порушені неправомірними діями відповідача, в тому числі осіб, які не мають необхідних юридичних знань, або осіб, які

мають незначні вимоги, за якими кожен окремий учасник (наприклад, вкладник або інвестор) скоріше за все не буде судитися, враховуючи ті часові та моральні витрати, які йому доведеться понести при зверненні до господарського суду.

У зв'язку з розвитком економіки та наявністю в суспільстві різноманітних багатосуб'єктних правовідносин, інститут співучасті все частіше не відповідає вимогам порушених правовідносин. У цьому випадку використання групового позову частіше за все є більш доцільним.

Наступний вид процесуальної множинності – **захист у суді інтересів невизначеного кола осіб**.

Коли ведеться наукова полеміка про те, що таке груповий позов, йдеться переважно про майновий груповий позов, який є найбільш розповсюдженим різновидом групового позову. Проте у літературі немає єдиної думки щодо співвідношення понять «груповий позов» та «позов про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб».

Так, наприклад, В.В. Ярков вважає позов про захист невизначеного кола осіб і груповий позов тотожними [10, с.70].

Інші автори схиляються до думки про те, що позов про захист невизначеного кола осіб є всього лише різновидом групового позову. Зокрема, О. Чугунова вважає, що у складі групових позовів може бути виділений певний груповий позов (склад групи є тимчасово невизначеним, але на момент винесення судового рішення ідентифікується судом) і позов про захист невизначеного кола осіб (рішення виноситься у відношенні невизначеного кола осіб і має публічно-правовий характер) [16, с.23]. Г.О.Аболонін відносить до кола групових позовів позови про захист численної групи позивачів (групові позови представників), позови до численної групи відповідачів, непрямі (похідні) позови, позови на захист невизначеного кола осіб [11, с.17-23]. Підтримуючи в цілому вказаного автора, В.А.Миколаєць зазначає, що груповий позов, похідний позов, позов про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб та представницький

позов взагалі іменуються «масовими позовами». Не визначаючи критеріїв даних позовів, вона стверджує, що «масовий позов» охоплює всі інші види позовів, які опосередковують захист групового інтересу [17, с.149].

Деякі автори наполягають, що груповий позов є різновидом позову про захист невизначеного кола осіб [18, с.193].

Однією з ознак невизначеного кола осіб є його здатність до персональної змінюваності. Особистість кожного з учасників невизначеного кола осіб не має значення, а у разі смерті учасника невизначеного кола осіб провадження у справі не припиняється, не відбувається затримки у винесенні судового рішення.

Позови про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб розраховані на отримання їх учасниками спільного позитивного результату – захисту неперсоніфікованого суспільного інтересу.

Як правило, при пред'явленні позову про захист інтересів невизначеного кола осіб переслідується, у першу чергу, публічний інтерес – припинення протиправної діяльності певної особи. Одночасно рішення у такій справі створює підставу для пред'явлення індивідуальних позовів для захисту прав конкретних осіб, чиї права порушені від цієї протиправної діяльності, оскільки в ньому встановлюється факт вчинення протиправних дій, і це рішення є обов'язковим для суду, що розглядає конкретні позови про відшкодування збитків.

Варто погодитися з думкою Т.Ю. Каревої, що через багатогранність і різнобічність законні інтереси невизначеного кола осіб не можуть мати конкретного переліку. Предмет вимоги захисту інтересів невизначеного кола осіб визначається конкретним порушенням [19, с.10].

Необхідно відзначити, що інтереси невизначеного кола осіб завжди впливають із публічно-правових відносин. Однак після винесення рішення за таким позовом, на жаль, відсутня можливість швидкого стягнення на користь конкретної особи. Таке рішення набуває лише преюдиціального

значення, що не сприяє оперативності й ефективності судочинства такого роду.

Позовне провадження традиційно здійснює захист прав та інтересів конкретних фізичних осіб та суб'єктів господарювання. Відмінною рисою позовів про захист прав інших осіб і про захист невизначеного кола осіб (неперсоніфікованого інтересу) є коло суб'єктів, які потребують захисту. Як правило, при груповому позові даних суб'єктів легко визначити (група акціонерів, покупці певного товару), але вони можуть бути не персоніфіковані на момент подання позову.

Якщо при дослідженні поняття «невизначений» звернутися до словника російської мови С.І. Ожегова, можна знайти таке тлумачення: «невизначений – точно не встановлений, неясний» [20, с.396] або за значенням великого тлумачного словника сучасної української мови за редакцією В.Т.Бусел: «невизначений – не зовсім виразний, ясний» [21, с.114]. Однак, це дуже широке визначення. Тому слід погодитися з Н.С. Батаєвою, яка розуміє під «невизначеним» кількісно не встановлений, але ймовірно численний склад потенційних позивачів, який не дозволяє залучити до участі в процесі всіх осіб, чиї права порушені від дій (бездіяльності) одного і того ж відповідача, об'єднаних спільністю предмета та підстави позову [22, с.61]. Такий склад потенційних позивачів, на її думку, не піддається встановленню ані до початку судового розгляду, ані після його закінчення.

Аналогічне поняття дає В.М. Жуйков: «Невизначене коло осіб – таке коло осіб, яке неможливо індивідуалізувати (визначити), залучити до процесу в якості позивачів, зазначити в рішенні та вирішити питання про права й обов'язки кожного з них при вирішенні справи» [23, с.5].

Таким чином, суд вирішує справу, не маючи чіткої інформації, на захист кого конкретно буде винесене його рішення. Тому він виносить рішення щодо відповідача, визнаючи або не визнаючи його провину, без винесення рішення по справі кожного з позивачів персонально. Іншими словами, суд створює судову преюдицію та забезпечує можливість

припинення протиправних дій відповідача. У даному випадку мова йде про захист публічного інтересу.

На підставі вищенаведеного можливо зробити висновок, що позов з невизначеним колом осіб може бути передумовою виникнення в подальшому групового позову.

Виконуваність судового рішення є наслідком його законної сили, під якою необхідно розуміти можливість примусового виконання судового рішення незалежно від волі особи, яка є зобов'язаною за даним рішенням.

Рішення, винесене за позовом про захист невизначеного кола осіб та його примусове виконання, можливе відразу після набрання ним законної сили. За таким рішенням відповідач у залежності від категорії справи повинен припинити дії, які визнані судом такими, що порушують права та інтереси невизначеного кола осіб, або, навпаки, здійснити дії для усунення небезпеки порушення прав та інтересів невизначеного кола осіб. Крім цього, можливі ситуації, коли недостатньо тільки усунення порушення прав та інтересів, але необхідне відшкодувати шкоду за час дії цих порушень. Отже на даному етапі мова йде саме про груповий позов, коли необхідно захистити приватноправовий інтерес.

При цьому вбачаємо слушною точку зору Н. С. Батаєвої, яка зазначає, що складності можуть виникнути при виконанні наступних рішень, ухвалених за позовами конкретних громадян, які були потенційними позивачами в справі про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб. Вимоги конкретних осіб, як правило, спрямовані на відшкодування матеріальної чи моральної шкоди і пов'язані зі стягненням із відповідача грошових коштів. Можуть мати місце такі випадки, коли на стадії виконання рішення за такими позовами позивачі не зможуть отримати відшкодування збитків з причини відсутності у відповідача майна чи доходів, на які може бути звернено стягнення, або таке відшкодування отримають лише ті позивачі, які першими подали позови [22, с.145-146].

Російськими вченими-процесуалістами І.В.Решетниковою та В.В.Ярковим був запропонований механізм виконання судового рішення за позовами, що подаються на захист прав та інтересів невизначеного кола осіб. Даний механізм з урахуванням принципу рівності прав громадян та державних органів, незалежно від форм власності, у тому числі й у сфері правового захисту передбачає певний порядок черговості стягнень.

За їх думкою, виконання рішення за позовом, спрямованим на захист невизначеного кола осіб, має здійснюватися тільки після розгляду судом позовів усіх виявлених позивачів. В протилежному випадку задоволення по судовому рішенням отримають тільки перші позивачі, що має місце в сучасній судовій практиці російських судів. При виникненні конкуренції рішень, коли органи слідства наклали арешт на майно, а суд у цивільному процесі звертає на нього стягнення за позовом про захист невизначеного кола осіб, пріоритет повинен віддаватись виконанню рішення суду в цивільному процесі [10, с.73].

Слід погодитись з думкою Н. С. Батаєвої, вказаний механізм виконання судового рішення за позовами на захист прав та інтересів невизначеного кола осіб, безперечно, цікавий, але потребує суттєвого доопрацювання. За її словами, даний механізм впливає з позиції авторів, що вказані позови можуть подаватись для захисту як невизначеного кола осіб, так і численної групи громадян. Проте такий підхід не може вважатись правомірним та обґрунтованим, оскільки не можна ототожнювати позови на захист невизначеного кола осіб, неперсоніфікованого суспільного інтересу та майновий груповий позов. Тому механізм виконання судового рішення неможливо встановити без урахування специфіки досліджуваних позовів.

Запропонований російськими правознавцями варіант механізму виконання судових рішень більше підходить для майнових (представницьких) групових позовів, бо тільки за цими позовами після виконання рішення можуть виникнути нові позивачі по цій самій справі. Тому тільки по майновим груповим позовам виконавче провадження може

бути почато лише після виявлення всіх позивачів. При винесенні рішення за позовом на захист невизначеного кола осіб потенційні позивачі не беруть участі у виконавчому провадженні, оскільки їх вимоги судом не вирішувались [22, с.147-148].

Уявляється, що з метою попередження вищезазначених явищ є доцільною подальша теоретична розробка особливостей процесуального механізму розгляду майнового групового позову й закріплення процесуальних особливостей судового провадження за таким позовом в національному процесуальному законодавстві України. Із закріпленням особливостей зазначеного процесуального інститута в ГПК України проблема захисту майнових інтересів численного кола осіб може бути вирішена.

Проаналізувавши особливості та сферу застосування позовів про захист невизначеного кола осіб і групових позовів, слід зазначити, що загальними ознаками, характерними для обох видів позовів, є:

- 1) тотожність предмета доказування за фактами, на яких ґрунтуються вимоги учасників групи;
- 2) існування одного спільного способу захисту прав та інтересів позивачів;
- 3) отримання учасниками групи загального позитивного результату в разі задоволення судом позову;
- 4) численність складу учасників групи на боці позивача, наявність спільного для всіх позивачів відповідача.

Для справ за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб характерні такі ознаки:

- 1) специфічний об'єкт судового захисту – неперсоніфікований суспільний інтерес;
- 2) особливий суб'єктний склад на стороні позивача – невизначене коло осіб;

3) рішення за даним позовом має публічно-правове значення, сприяє досягненню певного соціального ефекту;

4) рішення за даним позовом є підставою для подання групового позову з метою отримання майнового відшкодування;

5) здатність до персональної змінюваності групи, чії права порушені;

6) у разі смерті одного із учасників провадження по справі не припиняється.

Отже, позови про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб є різновидом процесуальної множинності. Основним критерієм розмежування групового позову від позову про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб вважаємо, захист не персоніфікованого суспільного інтересу та не можливість отримання матеріального відшкодування

У разі якщо кінцевою метою позивачів є отримання майнового відшкодування за груповим позовом, позови про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб з його специфічними рисами є передумовою захисту прав позивачів та проміжним етапом в досягненні поставленої мети, вважаємо доцільним розглядати їх як характерні, суттєві ознаки, за відсутності яких досліджуваний предмет не може існувати та які відрізняють його від позовів інших видів.

Провадження у справах про банкрутство також є різновидом процесуальної множинності, оскільки призначений для захисту прав групи кредиторів.

Криза платежів, як наслідок становлення ринкових відносин в економіці України, супроводжується виникненням взаємної заборгованості суб'єктів господарювання, а також накопиченням боргів, що вимагає державного регулювання й управління процесом повернення заборгованості, стабілізації розрахунково-платіжної дисципліни за умови збереження господарюючого суб'єкта як економічно функціруючої одиниці в економічному механізмі країни [24, с.7; 25, с.9; 26, с.212].

Вищевказані фактори роблять інститут банкрутства незамінним механізмом правової держави щодо захисту інтересів кредиторів.

Інститут банкрутства розвивався протягом століть, змінюючи й удосконалюючи механізми захисту. Спочатку він захищав інтереси одного, двох боржників, але на даному етапі розвитку ринкових відносин банкрутство практично завжди зачіпає інтереси цілих груп фізичних і юридичних осіб.

Правовим та економічним захистом від негативних наслідків сучасного періоду формування ринкових відносин є Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції Закону від 22.12.2011 р. № 4212-VI «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [27] (далі – Закон про банкрутство).

Аналізуючи його положення, можна дійти до висновку, що груповий позов та процедуру банкрутства слід розглядати як найбільш схожі інститути процесуальної множинності. Особливістю банкрутства як способу захисту інтересів групи є спеціальна мета, а саме – задоволення вимог кредиторів за допомогою застосування різних процедур: санації, мирової угоди та ліквідаційної процедури.

Розглянемо та порівняємо докладніше деякі положення інституту банкрутства і групового позову.

І. З аналізу ст. 210 ГК України та ст. 1 Закону про банкрутство можна зробити висновок, що кредиторами неплатоспроможних боржників є юридичні та фізичні особи, визначені законом органи стягнення податків, зборів (обов'язкових платежів), територіальна громада або держава, які мають підтверджені вимоги до боржника щодо грошових зобов'язань, включаючи кредиторів, вимоги яких повністю або частково забезпечені заставою.

Спільною рисою групового позову та заяви про визнання банкрутом, на нашу думку, є класифікація суб'єктів. Зокрема, в груповому позові, як і в

процедурі банкрутства, є позивач-ініціатор (як правило, позивача-ініціатора процедури банкрутства обирають до комітету кредиторів), на якого, крім порушення господарської справи, покладаються функції з представлення інтересів позивачів (кредиторів) у суді.

Кредитори-ініціатори – кредитор або кредитори, за ініціативою яких порушується справа про банкрутство. Така справа порушується тільки один раз, і після порушення справи всі інші кредитори-ініціатори не можуть реалізувати своє право на порушення процедури банкрутства [28, с.4; 29, с.31; 30, с.50; 31].

На даний момент цікавим у Законі про банкрутство є положення про обов'язок суду долучати до матеріалів справи заяви про банкрутство, які були подані іншими кредиторами до дня проведення підготовчого судового засідання. І в разі, якщо заяву первинного кредитора буде визнано необґрунтованою, суд зобов'язаний приступити до розгляду заяв, що надійшли від інших кредиторів [27] (п. 3 ст. 15 Закону про банкрутство). Зазначене нововведення дає можливість виключити ситуації, що зустрічалися до внесення змін до Закону про банкрутство, а саме: після порушення справи про банкрутство боржник розраховувався з ініціюючим кредитором, після чого ініціюючий кредитор або відкликав заяву про порушення справи про банкрутство, або ж не публікував оголошення про порушення справи про банкрутство. У цих випадках господарський суд припиняв провадження у справі про банкрутство. При цьому боржник за період перебування справи в суді намагався максимально забезпечити безпеку своїх активів і в разі, якщо йому це вдавалося, то подальше порушення справи про банкрутство значно зменшувало шанси кредиторів на погашення заборгованості.

Врахувавши вищевказаний досвід та впровадивши аналогічне правило в процедуру за груповим позовом, також можна захистити позивачів від неправомірних дій відповідачів у випадку, якщо позивач-представник вирішив відкликати заяву про порушення процедури групового позову. При цьому господарський суд буде зобов'язаний приступити до розгляду заяв, які

надійшли від інших позивачів, що дозволить не зловживати процесуальними правами недобросовісному позивачу, і, як наслідок, запобігти різного роду змовам із відповідачем.

Закон визначає низку особливостей порушення справи про банкрутство, які схожі з механізмом групового позову. Так, справа про банкрутство порушується лише після того, як суд у підготовчому судовому засіданні перевірить обґрунтованість вимог заявника. Підготовче судове засідання повинно бути проведено протягом 14 днів із дня винесення ухвали про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство, а за наявності поважних причин – не пізніше 30 календарних днів (п.2 ст. 12 Закону про банкрутство).

Дане правило має бути властиве і груповому позову. Дійсно, суддя господарського суду повинен прийняти рішення про доцільність використання механізму групового позову при розгляді конкретного спору. У зв'язку з цим йому слід розглянути питання щодо численності групи, юридичних фактів, що охоплюють інтереси всіх учасників групи, встановити типовість вимог позивачів на «допроцесуальній» стадії. І тільки в разі, якщо буде встановлено, що в процесі розгляду справи може сформуватися група осіб з типовими вимогами, суддя приймає позов до розгляду за механізмом групового захисту.

П. П. 2 ст. 10 Закону про банкрутство закріплює: «Право на звернення до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство мають боржник, кредитор» [27]. Отже, для порушення справи достатньо однієї заяви про визнання банкрутом.

І лише після оприлюднення інформації щодо порушення справи про банкрутство інші кредитори протягом 30 днів подають свої заяви з вимогами до боржника (ст. 17 Закону про банкрутство).

Таким чином, за аналогією на первинному етапі встановлення основної ознаки групового позову – групи учасників і, як наслідок, порушення справи за груповим позовом може бути повністю віднесено до повноважень судді

господарського суду. І лише потім, як і в механізмі групового позову (який більш детально буде розглянутий у розділі 3), на стадії залучення всіх зацікавлених осіб формується група (у даному випадку – група кредиторів). Таким чином, законодавством України встановлено мінімальну вимогу – наявність однієї заяви, при цьому група кредиторів у подальшому в ході розгляду справи про банкрутство не обмежується максимальним чисельним складом. Так, само і в груповому позові необхідно встановити мінімальну вимогу – наявність двох позивачів, при цьому на стадії формування групи численний склад групи не обмежується максимальною кількістю учасників.

III. У ході провадження справи про банкрутство на перших загальних зборах кредиторів обирається комітет кредиторів, який згідно ст. 26 Закону про банкрутство наділяється певними повноваженнями, зокрема:

- визначення кількісного складу й обрання членів комітету кредиторів;
- дострокове припинення повноважень комітету кредиторів або окремих його членів;
- схвалення плану санації боржника в процедурі розпорядження майном;
- інші питання, передбачені цим Законом.

Протокольне рішення зборів кредиторів про утворення та склад комітету кредиторів подається до господарського суду (п. 7. ст. 26 Закону про банкрутство). Дане протокольне рішення є ще одним схожим елементом із груповими позовами.

Так, за груповим позовом члени групи повинні підписати загальну угоду про проведення єдиного судового процесу при об'єднанні кількох позовних вимог. Члени групи повинні вказати в тексті цієї угоди, що всі процесуальні вимоги будуть дотримані і що їхні права не будуть порушені усними або письмовими заявами учасників групи. Учасники групи вказують у даній угоді, що вони не проти того, щоб від їхнього імені виступав позивач-представник і відповідно всі дії позивача-представника узгоджені з іншими учасниками групи. Крім того, в угоді можуть зазначатися певні

повноваження позивачів (що встановлюються індивідуально залежно від характеру позову) при розгляді групового позову, як і в процедурі банкрутства.

Надалі на засіданнях господарського суду у справах про банкрутство присутні від кредиторів тільки члени комітету кредиторів. Аналогічно у справах за груповим позовом на засіданнях має бути присутній тільки позивач-представник.

IV. Пунктом 7 ст. 94 Закону про банкрутство передбачається, що «керівник боржника разом із розпорядником майна зобов'язані відповідно до вимог цього Закону розглянути вимоги кредиторів і скласти реєстр вимог кредиторів, письмово повідомивши про результати розгляду заявників і господарський суд» [27].

У системі загального права в межах інституту групового позову вказана процедура називається сертифікацією учасників і також відбувається в попередньому засіданні. При встановленні групи судом (її сертифікації) позивач повинен довести, що група дійсно існує, що він є її учасником, що вимоги численності, спільності, типовості й адекватності представлення за груповим позовом повністю задоволені.

Отже, в груповому позові і в банкрутстві стороною стає не всякий, хто вважає, що його права порушені, а тільки особи, визнані такими судом за допомогою наданих доказів. Для того, щоб стати стороною у справі, необхідно подати незаперечні докази, зміст яких підтверджує або спростовує обставини, що підлягають доказуванню.

Результатом проведення попереднього судового засідання у справах про банкрутство є внесення даних до реєстру кредиторів. Згідно п. 8 ст. 94 Закону про банкрутство «...господарський суд за результатами розгляду виносить ухвалу, в якій зазначається розмір визнаних судом вимог кредиторів, які включаються розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів, та призначається дата проведення зборів кредиторів» [27].

При груповому позові аналогічним результатом має бути винесення судом ухвали про склад позивачів, у якій також вказується розмір їхніх вимог.

V. Як було вказано вище, у системі загального права при подачі групового позову допускається можливість оптації (процесуального вибору участі або виходу зі складу групи) для всіх її учасників. Банкрутство також регламентує положення такого роду, яке закріплене в п. 5 ст. 15 Закону про банкрутство: «Заява щодо порушення справи про банкрутство може бути відкликана заявниками до дати проведення підготовчого засідання суду» [27].

Крім того, протягом 30 днів інші кредитори (крім кредитора-ініціатора) також мають вибір – подати заяву або утриматися від цієї дії та не вступити до групи кредиторів.

Таким чином, при порівняльно-правовому аналізі процедури з використанням групового позову у країнах загального права та процедури банкрутства в Україні можна виділити наступні загальні риси цих процедур:

1. Порушення справи як за груповим позовом, так і у справах про банкрутство відбувається за заявою.

2. В ході розгляду справи формується група (у справах про банкрутство – група кредиторів, у груповому позові – група позивачів).

3. Наявність протокольного рішення зборів кредиторів у справах про банкрутство аналогічна угоді про проведення єдиного судового процесу в груповому позові.

4. Передбачена можливість змінювати кількісний склад учасників за допомогою сертифікації (повного або часткового визнання чи відхилення вимог позивачів/кредиторів).

5. Учасникам надається можливість виходу з процесу та невступу в процес.

Отже, дані подібні риси вказують, що справи за груповими позовами за своєю процесуальною природою схожі зі справами про банкрутство. Однак,

банкрутство не є різновидом «групового позову» у повному значенні цього терміну.

Відмінною рисою групового позову від провадження про визнання банкрутом, на нашу думку, є наявність спільного юридичного факта, з яким пов'язана необхідність у захисті прав та інтересів двох або більше осіб. Зокрема, в справах про банкрутство відсутня необхідність наявності такого спільного юридичного факту. Про це свідчить, зокрема, класифікація кредиторів. Так, ст.1 Закону вказує, що «конкурсні кредитори – кредитори за вимогами до боржника, які виникли до порушення провадження у справі про банкрутство і виконання яких не забезпечено заставою майна боржника; поточні кредитори – кредитори за вимогами до боржника, які виникли після порушення провадження у справі про банкрутство; забезпечені кредитори – кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника (майнового поручителя)». Тобто, всі «потенційні позивачі» у банкрутстві з'являються в залежності від різних юридичних фактів. Умови, конкретні життєві обставини, передбачені гіпотезою правової норми, з настанням яких виникають правові відносини у справах про банкрутство, завжди різні.

Зазначені обставини свідчать про неможливість розгляду інституту банкрутства як групового позову, адже наявність загального юридичного факту є особливою відмінною рисою останнього.

З наведеного вище випливає друга відмінна ознака. Так, груповому позову властиві однорідність предмета та підстави вимог групи осіб, але у справах про банкрутство це майже неможливо. Це пов'язано з характером господарських відносин, у яких різні суб'єкти, здійснюючи господарську діяльність, мають різні взаємовідносини з майбутнім боржником. Тобто, у кожній групі кредиторів будуть свої підстави, предмет щодо вимог до боржника. Хоча, безумовно, предмет позову у деяких кредиторів може збігатись.

У зв'язку з цим відсутня єдина доказова база по справах про банкрутство, яка властива для групових позовів.

Вищевказані ознаки не дозволяють віднести справи про банкрутство до ланки групових позовів.

З іншого боку, оскільки у справах про банкрутство вже накопичений досвід ведення справ з великою кількістю осіб, які беруть участь у процесі, то впровадження до господарського процесу норм про групові позови не створить складнощів у правозастосовній господарській процесуальній практиці. Елементи процедури банкрутства в Україні та його стадії є природним взірцем для формування процедури групових позовів у вітчизняному законодавстві.

Визначивши місце групових позовів у процесуальній множинності, доречно визначитися з поняттям та характерними ознаками групових позовів. Однак, перш ніж характеризувати груповий позов і доцільність його впровадження в господарське процесуальне законодавство України, необхідно визначити загальне поняття **«позов»**.

Ст. 55 Конституції України гарантує право на судовий захист [32]. Основним видом господарського судочинства, в порядку якого здійснюється захист права, є позовне провадження, а засобом порушення цього провадження – позов. Позов є одним із центральних і найбільш складних інститутів господарського процесуального права.

У загальнокультурному контексті позов розуміють як заяву до суду про врегулювання якогось спору [20, с.247].

Позов є засобом захисту права, однак розуміється цей засіб по-різному. Поняттям «позов» оперують як процесуалісти, так і дослідники у сфері матеріального права, і тому інститут позову є суміжним інститутом двох галузей – процесуального та матеріального права. Процесуалісти, як правило, досліджують лише процесуальний бік цього інституту і залишають у тіні матеріально-правовий бік, а господарники, навпаки, як правило, недооцінюють процесуальну сторону даного поняття.

Багато авторів намагалися сформулювати власне поняття «позову». Можна виділити декілька основних наукових течій.

Перша група авторів (С.Н. Абрамов, М.А. Гурвич, П.Ф. Єлісейкін) дають два самостійних поняття позову – у процесуальному та матеріально-правовому сенсі. Під позовом у процесуальному сенсі розуміється звернена до суду вимога про захист права або про визнання наявності чи відсутності певних правовідносин. Під позовом в матеріальному сенсі розуміється звернення через суд з матеріально-правовою претензією позивача до відповідача. Тобто, в процесуальному сенсі позов – засіб захисту права, а в матеріальному сенсі – саме право, що захищається судом [33, с.44].

Не можна підтримати цю позицію у зв'язку з недоцільністю поділу поняття позову на два самостійних поняття. Матеріальне право – це сукупність норм, що безпосередньо регулюють суспільні відносини між господарюючими суб'єктами. Тобто, у матеріально-правову сторону позову втілюється спірні відносини, які необхідно врегулювати за допомогою найбільш ефективного процесуального засобу, яким є позов. Натомість виконання вимог до оформлення позовної заяви утворює процесуальну складову, що безпосередньо не впливає на відносини між господарюючими суб'єктами, але призводить у майбутньому (при порушенні, розгляді та винесенні рішення у господарській справі) до виникнення, зміни або припинення матеріальних правовідносин між ними.

Таким чином, матеріально-правову та процесуально-правову сторону позову можна співвідносити як зміст і форму. Процесуально-правовий аспект служить формою втілення в життя матеріальної сторони [34, с.108].

Інша група авторів (О.О. Добровольський, С.А. Іванова, А.Ф. Клейнман, Д.М. Чечот) розглядають позов як єдине поняття, що поєднує в собі матеріально-правову і процесуально-правову сторону. Більш правильно, з нашої точки зору, до поняття позову підходить А.Ф. Клейнман, який вказує, що «позов являє собою єдине поняття, але має дві сторони. Вимога до суду про захист права складає процесуальний бік позову, пов'язаний з вимогою позивача до відповідача, який має матеріально-правове значення» [35, с.147].

На жаль, А.Ф. Клейнман обмежився тільки вказівкою на дві сторони позову, не розвинувши цього положення. Його точку зору поділяли та намагалися розвинути О.О. Добровольський, С.А. Іванова, Д.М. Чечот, вказуючи, що позов виникає тільки тоді, коли позивач і відповідач передають на розгляд суду спір про право, що виник між ними. Матеріально-правова вимога при цьому стає позовною вимогою. Будь-яке звернення до суду з позовом супроводжується вимогою позивача до відповідача (особи, яка порушила або оскаржує його суб'єктивне право). Таким чином, позов поєднує в собі дві вимоги позивача: матеріально-правову вимогу позивача до відповідача та процесуально-правову вимогу до суду про вирішення на основі норм матеріального та процесуального права спору, що виник з відповідачем [7, с.87-94].

Специфічною рисою процесуальної сторони групового позову є можливість приєднання до первісної вимоги про захист прав та інтересів, а також особлива процедура, що застосовується при вирішенні спору за груповим позовом, характер процесуальних відносин, що існують між позивачем і відповідачем, а також наявність з боку численної групи позивачів одного представника.

Особливістю матеріальної складової групового позову є те, що це суперечливе правовідношення з множинним суб'єктним складом. При цьому матеріально-правова складова в позові та груповому позові ідентична, а ось порядок розгляду справи та задоволення позовних вимог за груповим позовом має відрізнятися.

Автори, які складають третю групу (М.Б. Зейдер, К.І. Комісаров, В.М. Семенов, К.С. Юдельсон,), вважають, що позов є чисто процесуальною категорією, інструментом процесуального права, а суб'єктивне право, щодо якого виникає спір, на їхню думку, взагалі не входить до складу позову, що, на нашу думку, не є вірним.

Так, на думку М.Б. Зейдера, не може бути єдиного поняття позову, тому звернення до суду лежить, на його думку, цілком у галузі

процесуального права, а позов як вимога позивача до відповідача – цілком лежить у сфері матеріального права [36, с.38]. Даний автор вважає, що позов у матеріально-правовому сенсі не має значення самостійного правового інституту, оскільки він є складовою частиною суб'єктивного матеріального права. Тому він запропонував замість терміну «позов», що розуміється в матеріально-правовому сенсі, вживати термін «вимога», а термін «позов» залишити тільки в процесуальному розумінні [36, с.39-40].

К.С. Юдельсон також виключає матеріально-правову ознаку з поняття позову та стверджує, що «в процесі позов є завжди засобом порушення судової діяльності з захисту права, а вимога залишається суб'єктивним матеріальним правом, що підлягає захисту незалежно від того, чи відбулося вже звернення до суду» [37, с.70-75]. Отже, матеріально-правова вимога позивача до відповідача (наполягання) залишається на думку цих авторів за межами позову.

Слід зазначити, що автори, які дотримуються даної концепції, змішують такі поняття, як позов і право на позов. Право на позов, на відміну від позову, дійсно може існувати як у процесуально-, так і в матеріально-правовому сенсах. Позов же, як вимога про захист, є єдиним і неподільним поняттям.

Французькі процесуалісти Ж. Корню та Ж. Фуайє стверджують, що позов – це засіб порушення провадження про право з метою отримання рішення за предметом спору [38, с.121]. Німецький процесуаліст Л. Розенберг також зазначає, що «позов – це звернення до суду за захистом права через судові рішення» [39, с.118]. Цілком логічно, що позов є засобом порушення провадження, і його метою є отримання відповідного рішення. Але це лише один бік складного поняття «позову». Наведені визначення цілком узгоджуються з визначенням позову в класичному римському праві як засобу отримання шляхом судового процесу рішення, що відповідає інтересам даної особи [40, с.26].

Суть будь-якого позову як засобу захисту права полягає саме в тому, що суд на підставі позовної заяви, адресованої суду, повинен перевірити викладену у цій заяві вимогу позивача, адресовану відповідачу.

Дана позиція знайшла своє законодавче підтвердження в ч. 5 ст. 54, ч. 4 ст. 57 ГПК України.

Отже, суть концепції єдиного поняття позову в матеріальному та процесуальному значенні, внутрішній зміст якої має бути викладено в позовній заяві, з'єднує в собі дві вимоги: матеріально-правову, що спрямована до відповідача і є одночасно предметом позову, і вимогу процесуального характеру про захист права, спрямовану до суду. Саме сукупність даних аспектів створює найбільш зручний та ефективний механізм із захисту прав та інтересів. Адже звернення до господарського суду без зазначення спірної матеріально-правової вимоги та правовідносин, з яких вона випливає, є безпредметним і, як наслідок, не підлягає розгляду.

Підтвердженням вищевказаних висновків є абз.5 п.3.5 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.2011 р. № 18, який вказує, що підставою для повернення позовної заяви є відсутність викладених обставин, на яких ґрунтується позовна вимога [41].

Окрім того, законодавець надає право господарському суду залишити позовну заяву без розгляду у випадку, якщо дана заява не містить обґрунтованого розрахунку в позовах щодо стягнення або оскарження певної суми. Дане правило регламентується ст. 63 ГПК України, абз. 5 п. 3.5 вищевказаної Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції», п. 9 Інформаційного листа Вищого господарського суду України від 15.03.2007 р. № 01-8/123 [42], що вказує на особливу значимість матеріально-правового аспекту у сукупності з процесуальною стороною позову.

Тільки наявністю матеріально-правової сторони позову, тобто вимоги позивача до відповідача можна пояснити існування таких широко визнаних у практиці та теорії інститутів процесуального права, як визнання позову, відмова від позову, забезпечення позову, розмір позову, мирова угода тощо.

Необхідно також відзначити, що позов покликаний урегулювати спір між учасниками господарських правовідносин. Ще з часів Сократа спір означає мистецтво з'ясування істини в зіткненні протилежних думок. Перефразувавши Сократа, В.А. Канке вказував, що «... там, де є багато слів і смислів, що суперечать один одному, необхідно прийти (за допомогою суду) до одного сенсу (рішення), істинного, який вже нічому не суперечить» [43].

Спір – взаємна вимога про що-небудь, вирішувана судом [20, с.747]. Це взаємні домагання щодо володіння чим-небудь, посідання чогось і т.ін., вирішувані переважно судом [44, с.530]. Господарський спір – різновид правового спору, який виникає в процесі здійснення господарської діяльності. Наявність спору свідчить про неврегульованість взаємовідносин контрагентів [45, с.21].

З урахуванням викладеного, на нашу думку, під позовом слід розуміти заяву, складену в установленому законодавством порядку, яка містить адресоване суду прохання про захист прав і законних інтересів однієї або кількох осіб, у тому числі груп осіб або невизначеного кола осіб [46, с.25].

Дане визначення позову включає в себе і процесуальну, і матеріально-правову складові та дозволяє говорити про захист позовом не тільки індивідуального, але й групового інтересу [46, с.25].

Як вказувалося вище, до групових позовів учені відносять позови про захист численної групи позивачів (групові позови представників), позови до численної групи відповідачів, непрямі (похідні) позови, позови на захист невизначеного кола осіб [11, с.20-23].

Зокрема, американська доктрина дає декілька визначень групового позову, перше з яких розглядає груповий позов як позов, при пред'явленні якого «представник групи» може вимагати судового захисту прав та інтересів

усіх інших осіб, які зазнали схожого заподіяння збитків з боку одного і того ж правопорушника. Групові позови забезпечують позивачам із невеликим розміром позовних вимог отримання відшкодування збитків з боку відповідача [11, с.14].

З даного визначення можна вивести обов'язкові ознаки групового позову, а саме:

- наявність позивача-представника;
- схожість заподіяння збитків;
- наявність єдиного відповідача.

Однак ознака «схожість заподіяння збитків» представляється не зовсім вірною. Нам здається, що ознакою є не просто схожість, а єдиний для всіх осіб, чий права порушені, юридичний факт, із яким пов'язане заподіяння збитків численному колу осіб. Правовідносини виникають, змінюються та припиняються, їхній зміст (права й обов'язки) реалізується для досягнення поставлених сторонами цілей. Тому динаміка правових відносин нерозривно пов'язана з настанням різних фактів, що мають юридичне значення. На підставі вищевказаного, заподіяння збитків має бути не просто схожим, а впливати за груповим позовом з єдиного юридичного факту для всіх осіб, чий права порушені.

Під юридичними фактами розуміються життєві обставини, з якими закон, правові норми пов'язують настання юридичних наслідків, насамперед різних правових відносин [47, с.13]. Встановлення або підтвердження юридичних фактів є одним із головних завдань діяльності позивача – представника за груповим позовом. Без цього неможливо уявити захист прав громадян і суб'єктів господарювання, встановлення допустимості та належності доказів у межах провадження за груповим позовом, правильне застосування закону при розв'язанні спору за груповим позовом і притягнення до відповідальності порушників закону та договору.

Друге визначення групового позову, запропоноване американською доктриною, стверджує, що груповий позов – це заява, за допомогою якої

один або кілька позивачів можуть вимагати забезпечення представництва в суді всіх інших осіб із аналогічним заподіянням збитків від одного і того ж відповідача або групи відповідачів [48, с.8]. Виходячи з даного визначення, первинна ініціатива представництва покладена на представника, а не на того, кого представляють, як встановлено, наприклад, за загальними правилами представництва у нашому законодавстві. І такий представник вправі «зажати забезпечення представництва в суді всіх інших осіб, потерпілих від аналогічного заподіяння збитків». Дане положення, безумовно, обмежує осіб, чиї права порушені, у виборі свого представника. Однак необхідно відзначити, що в країнах, де активно використовують груповий позов, дане положення знаходиться під пильним контролем з боку суду, що представляється вірним.

Найбільш правильно, з нашої точки зору, сформульоване поняття групового позову Правил № 23 Федеральних Правил цивільного процесу США, яке визначає груповий позов в якості позову, висунутого одним або декількома членами або по відношенню до одного або декількох членів групи, що виступає в якості представника (представників) усіх осіб-учасників цієї групи, якщо:

- 1) група настільки численна, що приєднання до процесу всіх її членів неможливе з практичних міркувань;
- 2) існують питання права або загальний для даної групи факт;
- 3) вимоги або доводи захисту представника групи є типовими відносно вимог і доводів захисту членів групи;
- 4) представники будуть сумлінно й адекватно захищати інтереси групи [49].

Правильним у визначенні групового позову Правил № 23 Федеральних Правил цивільного процесу США є акцент на головну відмінну ознаку будь-якого групового позову – його здатність забезпечення судового захисту порушених прав та інтересів не тільки одного позивача, а цілої групи осіб. Однак недоліком цієї дефініції є те, що дане положення визначає

груповий позов як щось, сформоване ще на стадії подачі позовної заяви. Проте, в більшості випадків на момент подачі позову про захист певної групи осіб склад цієї групи може бути до кінця не визначений, але згодом підлягає в обов'язковому порядку уточненню судом, і до моменту винесення рішення група позивачів повинна бути визначеною.

Рішення за позовом про захист невизначеного кола осіб може стосуватися лише визнання дій відповідача незаконними та присудження до припинення їх вчинення. Даним рішенням не можна відшкодувати всім позивачам збитки, але це рішення може бути проміжною стадією, якщо кінцева мета позивачів полягає у стягненні з відповідача певних грошових сум у порядку відшкодування збитків або компенсації моральної шкоди.

Відомий правознавець У.Бернам пише, що груповий позов – це позов одного або кількох представників якоїсь групи людей зі спільними позовними вимогами, які виступають від імені всієї групи [50, с.393]. Це визначення дуже схоже з попереднім і має, відповідно, ті ж недоліки. Крім того, вимоги за груповими позовами, як правило, загальні та різняться залежно від суб'єкта з урахуванням характеру правопорушення, хоча і базуються на єдиній доказовій базі.

Також груповий позов визначається як позов, що подається груповим позивачем (або колективним утворенням) з метою захисту права, що належить групі осіб, рішення за яким буде зв'язувати всю групу (*res judicata*) [51, с.334].

Тут необхідно відзначити, що багато авторів називають групові позови «колективними» [52], в той час як група позивачів не володіє ознаками колективу.

Як вказувалося вище, історично склалося так, що групові позови беруть свій початок із діяльності приватноправових англійських судів справедливості. Процесуальна термінологія судочинства за груповими позовами у своїй першооснові також була англійською. Тому доречно погодитися з Г.О.Аболоніним, який вірно вказує, що обидва терміни

«колективні позови» та «групові позови» мають право на існування, але якщо виходити з традиційної вітчизняної юридичної термінології, то поняття «група» буде більш точним, а отже, більш правильним [11, с.26].

Крім того, як зазначає вказаний дослідник, група позивачів не є колективом у найбільш часто використовуваному значенні цього терміна. Значною мірою вона являє собою сукупність людей, які часто навіть не знайомі один із одним і пов'язані з позивачем-представником групи та його адвокатом або представником, який паралельно є адвокатом або представником групи. Така група позивачів об'єднана загальними підставами та предметом позову, що пояснюється схожістю підстав і предмета позовних вимог кожного члена групи окремо та наявністю загального відповідача або кількох відповідачів.

Окрім того, дуже часто така група осіб є невизначеною на момент звернення з позовом до суду, але може бути визначена пізніше на стадії підготовки справи до судового розгляду. При невизначеності групи її не можна назвати колективом, а, отже, позов, що пред'являється на захист групи осіб будь-яким позивачем від свого імені та від імені групи осіб, може бути названий груповим, але не колективним позовом [11, с.25-27].

Кожен колектив, безсумнівно, є групою, але не всяка група вважається колективом. Колектив – це особлива якість групи, продукт її розвитку на високому рівні [53, с.375]. Група – це сукупність двох і більше осіб, об'єднаних, перш за все, єдиною метою [54, с.104]. Виходячи з цього, позови, що характеризуються великою кількістю осіб на стороні позивача, слід іменувати груповими, а не колективними.

Вельми коротко, не виділяючи особливостей групового позову, К.М.Клермонт визначає його як інститут, що дозволяє одному або декільком членам групи подати позов або відповідати за позовом від імені інших членів групи без їх обов'язкової участі в процесі [55, с.245].

Дане формулювання не виділяє процесуальних особливостей при наявності групи осіб як з боку відповідача, так і з боку позивача. Вважаємо, що позов з групою осіб на боці відповідача має свої особливості.

Необхідно звернути увагу, що в даному дисертаційному дослідженні автор розглядає груповий позов з великою кількістю осіб лише на стороні позивача, оскільки позов з великою кількістю осіб на стороні відповідача має свої особливості. Так, наприклад, позивач зацікавлений в участі у судовому засіданні за груповим позовом, оскільки за результатами розгляду справи може поновити свої порушені права або ж отримати компенсацію. Що до відповідача, то у випадку доведення його вини він не завжди буде зацікавлений в участі у судовому провадженні. Звідси випливає, що процедура позову за участю великої кількості осіб на стороні відповідача має свої особливості.

Інші американські дослідники відзначають, що груповий позов – це процесуальний прийом для пред'явлення вимог у суді, який ініціює порушення позову від імені великої групи з багаторазовими претензіями проти одного і того ж відповідача в одному процесі [56, с.11]. Це визначення слід визнати більш глибоким і відповідним природі групового позову.

Російський процесуаліст Ш.Б. Кулахметов дає таке визначення групового позову в арбітражному процесуальному праві – це вимога групи осіб – учасників однотипного матеріального правовідношення, підвідомча арбітражному суду, спрямована на захист суб'єктивних прав і законних інтересів кожного учасника групи за допомогою застосування процесуальної форми розгляду справи через участь у процесі групи осіб та позивача – представника [57, с.14].

Не можна погодитися з таким критерієм групового позову, який виводить автор, як «однотипність матеріального правовідношення». Безперечно, ознака однотипності є особливістю групового позову, проте не обов'язково вона стосується матеріальних правовідносин. Наприклад, якщо позов подають вкладники до певного банку відносно невірної нарахованих

відсотків за їх внесок, то такий позов буде мати кілька матеріально-правових відносин, проте юридичний факт у всіх цих правовідносин буде спільний – неправильне нарахування відсотків банком за вкладками. Тому вважаємо більш обґрунтованою думку, *що груповий позов – це вимога групи осіб, яка випливає з єдиного юридичного факту*.

Крім того, вказівка автора на можливість участі в груповому позові групи осіб взагалі ставить під сумнів ефективність даного інституту. У разі, якщо група осіб буде виступати в процесі самотійно, це може призвести до ускладнення розгляду господарської справи. Тому правильним було б зазначити, *що застосування процесуальної форми розгляду справи можливо лише через участь у процесі позивача-представника*.

В.А.Миколаєць вказує, що груповий позов є вимогою чітко визначеної групи осіб щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, пред'явленою до суду за умови однорідності та (або) спільності їхніх прав, та (або) обов'язків [58, с.13].

Спірним представляється положення «за умови однорідності та (або) спільності їхніх прав, та (або) обов'язків», оскільки автор таким чином допускає можливість розгляду групового позову за відсутності критерію однорідності, але за спільністю прав та (або) обов'язків. Однак, однією з передумов права на пред'явлення групового позову є однорідність. Відсутність однорідності предмету групи осіб, як слідство, унеможливорює аналіз єдиної доказової бази. Такий підхід не вирішує основні завдання господарського судочинства – оперативність та ефективність розгляду справи, оскільки не сприяє оперативному відновленню порушених прав та інтересів групи.

Вельми глибоке визначення групового позову дає Г.О. Аболонін, який вважає, що груповий позов є зверненням, що здійснюється від імені групи осіб, з проханням про розгляд спору, що виник на основі загального юридичного факту або представляє собою вимогу про поновлення порушеного права, зміну статусу певних юридичних або фізичних осіб, що

висувається в інтересах усіх членів групи на підставі адекватного представництва [59, с.13].

Автор вірно зазначає основні характеристики групового позову, а саме наявність спільного для сторін юридичного факту, представництво за яким здійснюється від імені групи. Однак вказівка Г.О. Аболоніним переліку вимог, за якими пред'являється груповий позов (відновлення порушеного права, зміна статусу певних юридичних або фізичних осіб), представляється необґрунтованою, оскільки значно звужує сферу застосування групового позову.

З урахуванням вищевикладеного, **груповим позовом в господарському процесі** слід вважати заяву, складену в установленому законодавством порядку, яка містить адресоване господарському суду прохання про захист прав і законних інтересів однієї або кількох осіб, у тому числі груп осіб або невизначеного кола осіб (на момент подачі позову), при пред'явленні якого позивач може вимагати судового захисту своїх прав та інтересів, а також прав і законних інтересів інших осіб, які зазнали аналогічного правопорушення, яке виникло на підставі єдиного юридичного факту [46, с.25]. Груповий позов є різновидом процесуальної множинності.

1.2. Груповий позов та його розвиток в країнах світу та Україні

Процесуальний інститут групового позову був створений судовою практикою судів справедливості Англії в середині XVI ст. До цього розгляд справ про порушення прав та законних інтересів безлічі позивачів одним відповідачем здійснювався в порядку традиційного позовного судочинства, порушуваного за індивідуальним позовом. Позовне провадження за особистими позовами численної групи осіб, чиї права порушені, означало безліч судових розглядів у порядку провадження за сотнями, а іноді й

тисячами однотипних справ із викликом сторін і величезними витратами часу та коштів.

Згодом розуміння необхідності використання групових позовів у якості засобу захисту груп осіб було закріплене як на рівні законодавства, так і у правотворчості багатьох країн світу.

Зокрема, в Англії було встановлено, що при розгляді справ у судах справедливості всім особам, які зацікавлені матеріально або мають законну або бенефіціарну зацікавленість щодо предмету позову, має бути надана можливість прийняття участі в процесі як сторони незалежно від того, наскільки велика їх кількість, таким чином, щоб рішення суду поширювалися на кожного з них. На практиці це означало, що рішення суду не може бути винесене до тих пір, доки до процесу не приєднаються всі зацікавлені учасники [60, с.496].

Як відомо, право на позов складається з двох правомочностей, а саме: право на звернення до суду (тобто право на пред'явлення позову) і право на отримання судового захисту (тобто право на задоволення позову). Отже, можна сказати, що право на звернення до суду в Англії XVI ст. було у кожного, а право на задоволення – тільки після приєднання до позову усіх зацікавлених осіб [60, с.472-474].

Впровадження в Англії майнового групового позову дозволило будь-якому індивідуальному учаснику численної групи осіб, зацікавленому у розв'язанні торгової (господарської) справи, взяти на себе тягар представлення в суді всіх осіб, матеріально зацікавлених у предметі спору.

Незважаючи на прогресивність та доцільність широкого використання нового процесуального механізму, можливість звернення з груповими позовами в Англії спочатку встановлювалася процесуальними нормами виключно для розгляду торговельних спорів, підвідомчих судам справедливості. Звернення з груповими позовами до судів загального права законодавством Англії не допускалося до 1873 р., коли було прийнято Акт «Про здійснення правосуддя». Зазначений нормативний акт об'єднав суди

загального права та суди права справедливості в єдину систему, що надало нові можливості для широкого використання процесуального інституту групових позовів Англії.

Однак при аналізі судочинства Англії XVI ст. виявляється відсутність вимог, які висуваються до захисника групи, що представляється невірним.

Процесуальним комітетом Верховного суду Англії був розроблений у 1998 р. спеціальний «Посібник із групових позовів». Даний документ не містить імперативних норм і формально істотно не впливає на дію існуючих процесуальних правил за груповими позовами Англії. Тим не менше, вказаний Посібник є офіційним коментарем Верховного суду Англії з питань практичного застосування групових позовів [61, с.45].

Як відомо, право Англії історично мало великий вплив на розвиток правової системи США, Канади, Австрії, Нової Зеландії й інших країн загального права. Нові умови застосування англійського права на території колоній і нова судова практика колоніальних судів істотно змінили англійські правові приписи і згодом, після здобуття колоніями Англії незалежності, позначилися на процесах становлення самобутніх правових систем країн загального права.

У США механізм групових позовів Англії був істотно модернізований і адаптований до моделі держави та права цієї країни. Спочатку застосування групових позовів у США так само, як і в Англії, було тісно пов'язане з діяльністю судів справедливості. Рішення судів справедливості США за груповими позовами до 1983 р. не поширювалися на всіх учасників групи.

Початком «нової ери» групових позовів, що відрізняється розвитком і ефективним використанням даного процесуального інституту, стали Федеральні правила процесу, що були прийняті Конгресом США у 1938 р. Саме вони регламентують порядок здійснення судочинства за груповими позовами [62, с.22-23].

У першій редакції Федеральних правил встановлювалися три види групових позовів – ідеальні, змішані та спірні [62, с.24]:

- ідеальні групові позови («true» class action) – стосуються порушень ідентичних прав та законних інтересів учасників численної групи осіб;
- змішані групові позови («hybrid» class action) – об'єднують загальні за предметом та підставами, але різні за вартістю вимоги учасників численної групи осіб. Дані вимоги могли відрізнятися за розміром шкоди та збитків, заявлених учасниками групи і підлягаючими відшкодуванню за рішенням суду.
- спірні групові позови («spurious» class action) – позови, що піднімають загальні питання права або стосуються загальної правової підстави або юридичного факту, але індивідуальні або особисті за своїм характером. У таких позовах вимоги щодо майна або спільної власності відсутні.

З урахуванням даної поправки процесуальне законодавство США стало загальним, універсальним і легко застосовним для розгляду справ численної групи осіб на підставі будь-яких видів групових позовів.

Окрім того, в 1940 р. Конгресом США було прийнято Закони «Про інвестиційні компанії», «Про інвесторів», що також містили положення, які регламентували порядок захисту прав та інтересів численної групи осіб за допомогою групових позовів.

Таким чином, країни загального права пішли шляхом комплексного впровадження інституту групового позову.

У 1966 р. Конгрес США прийняв поправку до Федеральних правил процесу 1938 р., яка скасувала поділ групових позовів на види та встановила самостійність і порядок здійснення судочинства за груповим позовом [62, с.20].

На сьогоднішній день групові позови в США поділяються на:

1. Групові позови малих вимог, що об'єднують дрібні майнові вимоги багатьох різних позивачів, підтримання яких у суді в порядку пред'явлення окремих позовів є не вигідним із урахуванням високої вартості судових

витрат (слід зазначити, що дрібними визнаються в США вимоги на суму менше ніж 25 тисяч дол. США).

2. Групові позови про накладання судом заборони, висунутої від імені численної групи осіб, права та законні інтереси якої були порушені в результаті протиправної діяльності відповідача.

Зазначене Правило 23 Федеральних правил процесу США було сформульоване таким чином, що його можна було застосовувати як у судах справедливості, так і в судах загального права.

Багато норм інституту групових позовів, що містяться в прийнятих раніше законодавчих актах, згодом увійшли в Єдине правило про груповий позов (Uniform Class Actions Rule) від 1976 р. Згодом дане Єдине правило про груповий позов неодноразово застосовувалося штатами в якості зразка для створення власних процесуальних норм і правил на рівні процесуального законодавства штатів. Але деякі з штатів США вважали за краще піти дещо іншим шляхом розробки норм процесуальних правил про групові позови та відмовилися від використання моделі Федеральних правил процесу США. При створенні процесуального законодавства про групові позови вони звернулися до судових прецедентів і на основі прецедентів, вироблених судовою практикою судів штатів, встановили власні правила застосування та використання групових позовів [11, с.44].

Важливим етапом у розвитку інституту групового позову в США стало набуття чинності в 2005 р. Актом про чесність при розгляді групових позовів (Class Action Fairness Act 2005), покликаного обмежити зловживання, що мали місце у справах за груповими позовами. Серед нововведень зазначеного акта слід відзначити: обмеження щодо гонорарів адвокатів, які ведуть справи за груповими позовами, посилення ролі федеральних судів у розгляді міжштатних спорів за груповим позовами, забезпечення прав членів групи, їх захист від дискримінації за місцем проживання [11, с.47].

Акт також покликаний обмежити так званий «forum shopping» – пошук юрисдикцій із найбільш вигідними для подачі групових позовів умовами.

Цікавим видається те, що в самому тексті акту зазначається важливість і цінність інституту групових позовів для правової системи США.

У своєму виступі перед його підписанням Президент США зазначив: «Групові позови служать меті, яка становить цінність нашої правової системи. Вони дозволяють численним жертвам одного і того самого правопорушення об'єднати свої вимоги в єдиний позов. При належному використанні груповий позов робить правову систему більш ефективною і допомагає гарантувати потерпілим належне відшкодування. Це важливий принцип правосуддя».

Застосування групових позовів в Австралії регламентується законом «Про федеральне судочинство» 1992 р. [61, с.45], що допускає можливість проведення представницьких процесів, які є судовою процедурою за груповим позовом.

Законодавство Австралії також містить обмеження права представлення численної групи в суді її учасниками: суд має право відсторонити представляючу сторону від участі в процесі, якщо йому стане відомо, що ця сторона не представляє інтереси групи або підгрупи досить сумлінно та адекватно [59, с.115].

Згідно з нормами процесу США та Канади група позивачів або відповідачів може складатися з двох і більше осіб, які звертаються до суду від імені групи, якщо участь всієї цієї групи в судовому процесі не представляється можливою з причин практичного характеру.

Австралійське процесуальне право регламентує, що група позивачів за груповим позовом повинна складатися не менше ніж із семи потенційних позивачів.

У Великобританії взагалі не існує жодних обмежень необхідної кількості учасників групи у справах такого роду, хоча Управління юридичної допомоги Великобританії пояснює, що груповий позов повинен включати щонайменше десять позовних вимог. Оскільки рекомендації даного Управління мають важливе значення для судів Великобританії, тому при

недотриманні позивачами встановленого обмеження суд відмовить в розгляді групового позову.

Вважаємо, що вимога щодо наявності не менше десяти позовних вимог при подачі групового позову дещо завищена. Так, навіть за наявності шости або сьоми вимог розгляд відбуватиметься у позовній формі, що цілком може ускладнити і затягнути цей процес.

В позовній вимозі або в клопотанні про застосування спеціального провадження за груповим позовом повинна бути обґрунтована потенційна можливість залучення інших осіб. Позивачем-представником повинна бути обґрунтована необхідність створення численної групи. Однак поняття «потенційна можливість залучення інших осіб» із точки зору господарського суду, безумовно, є оціночним у кожній конкретній ситуації.

Канадське процесуальне законодавство при пред'явленні групового позову вимагає також наявності серйозних підстав судового вибору процедури групового позову, що дозволяють вважати таке провадження за груповим позовом доцільною процедурою з метою забезпечення справедливого та найбільш ефективного вирішення розглянутої судом справи.

Суд будь-якої з вищеназваних держав не вправі обрати процесуальну форму провадження за груповими позовами для розв'язання певної справи, поки не переконається, що даний спосіб вирішення спору є найбільш ефективним.

Австралійське процесуальне право встановлює обов'язкові умови, за яких можливе використання групового судочинства:

1. Характер вимог учасників групи, що містяться в позовній заяві групи або в окремих позовах, висунутих від імені групи, повинен бути однорідним за змістом. Однорідність вимог є основним принципом застосування групового позову. При наявності розрізнених вимог мова не може йти про ефективність та оперативність судочинства.

2. Наявність загального предмета позовних вимог учасників групи осіб, загальної підстави групового позову та майнових вимог кожного з учасників групи осіб (наявність загального юридичного факту, що став підставою для висування позовних вимог учасників групи осіб) [63].

Якщо позивач хоче застосовувати спеціальну процедуру за груповими позовами, то він повинен вказати в позовній заяві не просто обставини, а привести юридичні факти, тобто такі обставини, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення правовідносин. При цьому дані юридичні факти повинні вказувати на необхідність і обґрунтованість застосування спеціальної процедури (за груповими позовами).

Аналізуючи вищевикладене, в законодавстві України необхідно закріпити, що обов'язковим елементом порушення процедури за груповим позовом є наявність єдиного юридичного факту для всіх позивачів у справі. Зауважимо, що на початковому етапі достатньо двох осіб, об'єднаних загальним юридичним фактом. Тому в Україні щодо кількісного складу учасників для застосування до них процедури групового позову пропонується закріпити в Господарському процесуальному кодексі України (далі – ГПК України) наступне: «Суддя з власної ініціативи або за клопотанням позивача вирішує питання та виносить ухвалу щодо застосування процедури захисту групового інтересу за наявності наступних умов:

- 1) не менше двох позовних вимог;
- 2) збіг предмета та підстави вимог позивачів;
- 3) наявність спільного юридичного факта, з яким закон пов'язує необхідність захисту прав та інтересів двох або більше осіб;
- 4) наявність єдиного способу захисту;
- 5) наявність загального відповідача (співвідповідачів);
- 6) розгляд позовів в індивідуальному порядку може призвести до порушення прав інших осіб».

У Великобританії груповий позов використовується в декількох формах:

1. Розгляд справи групи осіб на підставі представницького позову (майнового групового позову). Справа групи в даному випадку розглядається на підставі позовної заяви позивача-представника, який є учасником цієї групи.

2. Розгляд справи на підставі декількох позовів, ідентичних за предметом і підставою, шляхом об'єднання їх в одне провадження.

3. Розгляд справи на підставі декількох різних позовів, що мають значні загальні підстави.

4. Розгляд окремих позовів за так званими «провідними» справами, рішення за якими може стати своєрідним прецедентом і відбитися на правах та інтересах численного невизначеного кола [61, с.45].

Дані форми використання групового позову є цікавим досвідом, який можна було б застосовувати в Україні. Зараз у нашій країні фактично використовується остання з наведених форм і в аналогічному випадку рішення згідно ст. 35 ГПК України носить преюдиціальний характер [64]. Преюдиціальність – це обов'язковість фактів, встановлених судовим рішенням, що набрало законної сили, в одній справі, для суду при розгляді інших справ [65, с.78-79]. Преюдиціально встановлені факти не підлягають доказуванню, оскільки вони вже встановлені у рішенні або вироку, і немає необхідності встановлювати їх знову, тобто піддавати сумніву істинність і стабільність судового акту, що набрав законної сили [66, с.28].

Так, наприклад, Постановою Вищого господарського суду України у справі № 10/162 (10) від 27.04.2011 р. «...суди попередніх інстанцій встановили, що рішенням господарського суду Львівської області від 09.06.2009 р. у справі № 13/49 розірвано договір № 06/16 від 26.09.2007 р., укладений між комунальним підприємством «Київпаstrанс» та товариством з обмеженою відповідальністю «Львівські автобусні заводи» та стягнуто з ТОВ «Львівські автобусні заводи» на користь позивача 13597900,00 грн.

боргу та судові витрати. Вказаним рішенням встановлено факт наявності у відповідача перед позивачем заборгованості, тому ці факти не повинні доводитися знову відповідно до п. 2 ст. 35 ГПК України» [67].

У Великобританії суди до прийняття рішення про призначення справи групи осіб до слухання визначають характер учасників (наприклад, залежно від суми відшкодування). Вказана практика представляється доцільною.

Успішність процесу за груповим позовом у Канаді залежить від того, наскільки правильно буде здійснена судова сертифікація групи (уповноважений суд вирішує фактичні та юридичні питання, що стосуються, щонайменше, двох осіб).

Дослідження всіх обставин справи за груповим позовом відповідно до вимог процесуальних правил більшістю країн загального права здійснюється шляхом проведення попереднього слухання або досудової наради, де вирішується питання про можливість процесуального розгляду справи за груповим позовом в одному провадженні. У вітчизняному законодавстві пропонуємо вирішувати ці питання на допроцесуальній стадії, яку більш детально автор розглядає у підрозділі «Особливості судового розгляду справ за груповими позовами».

Досудова нарада має таке ж значення для розгляду справи за груповим позовом, як і сертифікація (ідентифікація та встановлення кількості учасників) групи.

Спільною рисою процесуальних правил країн загального права є право суду на будь-якій стадії процесу своїми рішеннями повністю змінити структуру групи. Керуючись необхідністю ефективного та правильного розгляду справи, суд, встановивши, що позовні вимоги учасників групи різняться між собою, але можуть бути з урахуванням їхнього змісту об'єднані для спільного розгляду, має право прийняти рішення про поділ групи позивачів на підгрупи з подальшим розглядом позовних вимог учасників кожної підгрупи в одному провадженні. Дані процесуальні дії проводяться

судом з метою дотримання умов типовості позовної вимоги позивача-представника позовним вимогам інших учасників групи.

Розділення численної групи на підгрупи виправдане, якщо учасники групи володіють різними ознаками, що їх характеризують (наприклад, наявність збитків різного розміру), що дозволяє прийняти персоніфіковане рішення у справі.

Канадські процесуальні норми також допускають можливість оптації (процесуального вибору участі або виходу зі складу групи) для всіх її учасників.

За аналогією з американським та канадським законодавством, законодавство Австралії також дозволяє учасникам групи скористатися своїм правом процесуального вибору (оптації). Більш того, австралійський інститут позовного провадження за майновим груповим позовом передбачає можливість приєднання до процесу за груповим позовом інших учасників групи навіть після того, як розгляд у суді вже почався. І це слід визнати обґрунтованим, оскільки дозволяє захистити права та інтереси великого кола осіб, завдяки чому на практиці реалізується принцип доступності правосуддя.

Після прийняття судом рішення про надання позову статусу групового позивач-представник повинен сповістити інших учасників групи про цей позов. Дане положення зумовлене необхідністю надання можливості учасникам групи вийти з неї або залучити нових учасників.

Більш того, норми процесуального права Австралії вимагають від суду розробки вказівок, що стосуються форми, змісту та методу повідомлення учасників групи щодо судового розгляду.

Ці положення представляються доцільними для запозичення до законодавства України, тому пропонуємо закріпити в ГПК України, що повідомлення учасників групи здійснюється в порядку індивідуального повідомлення кожного з передбачуваних учасників групи, у разі коли завчасно відомо коло позивачів. Якщо через причини різного характеру не всі учасники групи можуть бути встановлені, повідомлення їх може

проводитися іншим способом (наприклад, за допомогою засобів масової інформації).

Правило 23 Федеральних правил процесу США встановлює обов'язкові вимоги до повідомлення. Так, воно повинне містити твердження про те, що:

- суд виключить учасника з групи, якщо він звернеться до суду з відповідною заявою у встановлений строк і скористається правом вибору участі в судовому розгляді (оптація);
- судові рішення, незалежно від того, чи винесене воно на користь учасників групи чи ні, буде поширюватися на всіх учасників групи, які не звернулися до суду з проханням про виключення їх із кола учасників групи;
- учасник групи, який не скористався своїм правом виходу зі складу численної групи, має право взяти участь у судовому розгляді особисто або через свого представника [62, с.147].

Вказані вимоги до процедури повідомлення групи осіб були конкретизовані в рішенні Верховного суду США у справі Айзен [68, с.100]: повідомлення повинне інформувати учасників групи про майбутній судовий розгляд, містити в собі відомості про підстави групового позову, інформацію про права та обов'язки учасників. В США повідомлення учасників групи на стадії підготовки справи до розгляду здійснюється протягом 20 днів із моменту реєстрації групового позову. У наступні два місяці учасники групи здійснюють свій вибір брати участь у судовому розгляді за груповим позовом або вийти зі складу позивачів такої групи (здійснюють оптації).

В процесі вивчення процесуальних моделей групових позовів США, Великобританії, Австралії та Канади, незважаючи на деякі відмінності в нормах матеріального права, цілком можливо стверджувати, що процесуальний механізм групових позовів даних країн практично аналогічний.

На сьогодні групові позови є невід'ємною частиною процесуального законодавства країн загального права. У кожній з країн, що має інститут групового позову як засіб судового захисту прав і законних інтересів груп

осіб, існують свої особливості використання даного процесуального інституту, що значно не впливають на загальний зміст процесуальних норм. Зокрема, розрізняють вимоги про наявність певного чисельного складу групи, порядок повідомлення учасників групи та ін.

При впровадженні інституту групового позову в Україні можна використовувати такі напрацювання країн загального права, як інститут позивача-представника, обмеження на гонорар представника за груповим позовом, надання суду права відсторонити позивача-представника від участі в процесі, якщо суду стане відомо, що дана сторона не діє в інтересах групи. Цікавими також представляються положення загального права щодо проведення попереднього слухання (або досудового засідання), на якому вирішується питання про можливість процесуального розгляду справи за груповим позовом, а також сертифікація групи (ідентифікація учасників) та оптація (процесуальний вибір участі або виходу зі складу групи) для всіх її учасників.

Загальні риси механізму захисту численної групи позивачів у *країнах континентальної Європи* відрізняються від аналогічного механізму в країнах загального права.

Необхідність впровадження інституту майнових групових позовів була визнана багатьма вченими-процесуалістами країн континентальної Європи. Зокрема, визнаються незаперечні переваги групових позовів, до яких відносять врегулювання спорів і конфліктів, підвищення превентивної ролі правосуддя (як наслідок зростаючого рівня доступності правосуддя). Так, шведський учений Хенрік Ліндблом вважає, що групові позови можуть використовуватися в тих сферах, де правосуддя недоступне [69]. Разом із тим, останні роки в країнах ЄС активно ведуться дискусії про впровадження в практику майнових групових позовів на зразок тих, що мають місце в США, і в деяких країнах це вже має місце. При цьому більшість населення ЄС підтримує таку ідею [70].

В Європі судовому захисту колективних інтересів стали приділяти увагу тільки з 70-х років XX століття, а істотні зрушення в цьому плані відбулися лише в 90-х роках XX століття [71, с.399-431].

Захист прав і законних інтересів групи осіб у Європі на сьогоднішній день найчастіше здійснюється за допомогою асоціацій, державних органів, громадських організацій та об'єднань, уповноважених на пред'явлення позовів на захист публічних інтересів численних груп осіб, а також використовуються інші процесуальні інститути, кожен із яких має свої переваги та недоліки. Розглянемо їх нижче.

У державах Європейського Союзу ідея захисту інтересів численної групи осіб в одному судочинстві призвела до створення особливої моделі групового позову, що у деяких країнах отримала назву публічного позову [72, с.122], а в інших країнах – представницького позову (representative actions [73]).

Основним критерієм відмінностей зазначених видів групових позовів є характер наданого захисту. Так, на відміну від групового позову, що має місце в країнах загального права, представницький (публічний) позов континентальної Європи спрямований, як правило, на захист публічного інтересу (припинення протиправних дій) і не дозволяє задовольнити приватні (майнові) інтереси членів групи та забезпечити відшкодування заподіяного їм збитку. З цією метою зацікавленим особам необхідно звертатися до суду з індивідуальними позовами, для яких рішення суду за публічним позовом матиме преюдиціальне значення. Крім того, право на пред'явлення публічних позовів, як правило, належить не самим потерпілим, а державним органам і громадським організаціям [72, с.122] та об'єднанням.

Основним недоліком такої позиції є відсутність захисту приватноправового інтересу фізичних і юридичних осіб, тому в такому вигляді груповий позов не служить оперативним механізмом із захисту численного кола осіб.

Як вже зазначалося раніше, специфічним моментом групового позову є

виступ у суді позивача-представника від власного імені та від імені групи. Однак на думку європейських учених, незважаючи на те, що учасники групи формально виступають у суді в якості сторін, вони не є позивачами в повному значенні даного процесуального терміну через положення процесуального права. Крім того, представники численної групи не є представниками групи в європейському розумінні інституту представництва.

З іншого боку, на думку західних європейських вчених групові позови вже існують у більшості країн Європейського Союзу, але являють собою групові позови в широкому сенсі цього юридичного терміну у зв'язку з тим, що вони носять публічно-правовий характер і можуть бути використані в якості засобу відшкодування майнової шкоди.

Для захисту прав і законних інтересів численних груп осіб у даних країнах використовують інститут захисту прав великих груп споживачів за допомогою асоціацій, уповноважених на висунення позовів на захист публічних інтересів численних груп осіб.

Публічний інтерес у даному випадку доцільно розглядати як визнаний і забезпечений правом інтерес певної соціальної групи, задоволення якого служить гарантією існування та розвитку даної соціальної групи, а також суспільства в цілому.

У більшості країн континентальної Європи використовуються механізми публічних групових позовів. Наприклад, у Швеції – групові позови представників численних груп осіб, що пред'являються в суд державними органами та громадськими організаціями. Використання таких позовів тягне за собою винесення судового рішення публічно-правового характеру. Даний вид групового позову в Швеції іменується науковою доктриною публічним груповим позовом.

Однак, як нам здається, інтереси великого кола осіб (невизначеного кола осіб, групи осіб) завжди впливають із публічно-правових відносин.

При цьому, негативним наслідком винесення рішення за таким «публічним груповим позовом» є відсутність можливості стягнення на

користь конкретної особи: рішення набуває лише преюдиціального значення, що не сприяє оперативності та ефективності судочинства.

У Німеччині захист великої групи осіб здійснюється за допомогою позовів асоціації споживачів, які мають повноваження на звернення до суду з позовом на захист прав та інтересів численної групи осіб.

Подання позовів асоціацій до суду забезпечується правом конкуренції Німеччини: зокрема, § 13 Закону «Про недобросовісну конкуренцію» і частково – положеннями договірного права, що забезпечують захист від недобросовісних обмежень торгівлі, умов торгівлі згідно з вимогами цього Закону [59, с.217]. За законодавством Німеччини пред'явлення позову асоціацією на захист прав і законних інтересів численної групи осіб вимагає згоди суду, а мирова угода сторін у справі не може бути укладена без затвердження такої угоди судом.

З іншого боку, у Німеччині асоціація повинна задовольняти вимоги, що висуваються до неї законодавством. В іншому випадку позов асоціації може бути не прийнятий судом до розгляду. Так, у 1994 р. до Закону Німеччини «Про недобросовісну торгівлю» були внесені поправки, що обмежують право на позов асоціацій відповідно до вимог права конкуренції, оскільки судова практика показала, що асоціації пред'являли до суду позови, що не мали жодного відношення до правопорушень відповідача. Вони використовували позов як засіб нанесення удару по виробнику або продавцю з метою отримання прибутку понад розміри стягнення, накладеного судом [48, с.7]. У зв'язку з цим на законодавчому рівні були посилені вимоги, що висуваються до асоціацій при пред'явленні позовів до суду.

Проблема множинності позовів за одним фактом правопорушення існує в Німеччині тому, що законодавство цієї країни, надаючи право на позов асоціаціям споживачів, не передбачає інституту групового позову. У зв'язку з цим асоціації можуть пред'являти безліч позовів до суду за одним і тим самим правопорушенням одночасно, що призводить до виникнення проблем при вирішенні такої справи судом.

Німецьке процесуальне законодавство встановлює правила, що забороняють пред'явлення іншого позову в разі, якщо один позов у справі вже був поданий. У зв'язку з цим асоціація, залучена до справи, не має права пред'явлення позову на захист споживачів, якщо вже існує угода або судовий наказ, який стосується не тільки інтересів позивачів, але й інтересів інших асоціацій.

Підводячи підсумок загальній характеристиці використання групових позовів у країнах континентальної Європи, хотілося б відзначити, що захист інтересів численної групи осіб здійснюється асоціаціями та стосується захисту виключно публічно-правового інтересу. Діяльність асоціацій споживачів, як правило, не спрямована на забезпечення судового захисту приватноправових інтересів потерпілих осіб.

Застосування такої конструкції в Україні вважаємо недоцільним, оскільки при такому використанні «позову асоціації» фактично публічний інтерес поглинає приватноправовий. Цей недолік можна усунути шляхом закріплення обов'язку господарського суду в процесі провадження у справі встановлювати склад потенційних позивачів. І, як наслідок, наприкінці розгляду справи рішення матиме персоніфікований характер. Таким чином, при відповідному законодавчому формулюванні виникає можливість разом із захистом публічного інтересу паралельно захистити і приватноправовий.

При цьому, враховуючи викладене, можна підсумувати, що українське законодавство містить у достатньому обсязі положення матеріального законодавства, аналогічні нормам законодавства більшості країн ЄС про право на звернення до суду на захист прав та інтересів численного кола осіб. Однак процесуальний механізм реалізації повинен бути визначений більш детально. Зокрема, вважаємо за доцільне розширити можливості незалежних громадських організацій та об'єднань брати участь у процесі захисту групового інтересу в господарських судах.

У зв'язку з цим вважаємо за можливе застосувати в Україні концепцію захисту прав та інтересів асоціаціями, громадськими організаціями та об'єднаннями, але з можливістю захисту приватноправового інтересу.

Проте, за аналізом європейського законодавства можна стверджувати, що однією з головних проблем впровадження майнових групових позовів у країнах ЄС є дотримання балансу інтересів бізнесу і споживачів, а також недопущення недобросовісних групових позовів і правового шантажу. Законодавці європейських країн намагаються запобігти таким негативним випадкам наступними способами:

- а) обмеження права на пред'явлення групового позову тільки певними особами (державні установи, громадські організації та об'єднання);
- б) обмеження реклами послуг юристів;
- в) збереження принципу, що сторона, не на користь якої винесено рішення, сплачує всі витрати [74, с.49].

Вдосконалення процесуального механізму захисту прав та інтересів групи осіб в Україні слід здійснювати з урахуванням досвіду європейських країн романо-германської правової сім'ї та положень законодавства ЄС.

1.3. Право на подання групового позову в господарському процесі

Ст. 55 Конституції України передбачає, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань, при цьому зацікавлена особа вправі звернутися до суду за захистом порушеного або оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу лише в порядку, встановленому законом [32]. Тому, перш за все, необхідно визначитися з поняттям права на груповий позов і особливостями права на пред'явлення групового позову.

У даному дисертаційному дослідженні автор виходить з того, що, оскільки позов – процесуальний засіб захисту порушеного або оскарженого

суб'єктивного права, то цей засіб буде дієвим лише тоді, коли у складі права на позов будуть наявні дві правомочності: право на звернення до суду (тобто, право на пред'явлення позову) та право на отримання судового захисту (тобто, право на задоволення позову).

Ф.К. Савіньї в поняття права на позов вкладав зміст правомочності, що виникає з порушенням права та спрямована на усунення цього порушення [75, с.9]. Відзначаючи матеріально-правову природу цієї правомочності, близької за своїм характером до зобов'язання, він вказував на неприпустимість її змішування з самою дією з пред'явлення позову, яка разом з її умовами і формами відноситься до галузі процесуального права. Разом із тим, Ф.К.Савіньї вважав, що право на позов до його процесуального здійснення – це лише деяка потенція зобов'язального правовідношення, що переходить у дійсне зобов'язання лише при його процесуальному здійсненні [75, с.9].

М.А. Гурвич вказує, що позов, право на позов означає суб'єктивне право на примусове здійснення обов'язку відповідача вчинити яку-небудь дію або утриматися від певної дії і що «позов (право на позов) у матеріальному сенсі позначається також словом «вимога» або інакше – як «право вимоги позивача до відповідача, що сформувалось у сенсі можливості його примусового здійснення» [33, с.44].

Однак сам автор далі зазначає, що це по суті не сам позов, а тільки предмет позову. Таким чином, позов («право на позов у матеріальному сенсі») є предметом позову в його процесуальному сенсі.

Якщо проаналізувати вищевказані висловлювання, то позов складається з двох складових – процесуальної і матеріально-правової. Процесуальна сторона позову полягає в праві на звернення до суду, або, інакше кажучи, у праві на процес, у праві на розгляд матеріально-правової вимоги до відповідача в певному процесуальному порядку. Матеріально-правова сторона – це предмет позову.

Крім того, право на позов об'єднує в собі дві правомочності – право на пред'явлення позову та право на задоволення позову.

Ці дві правомочності повинні виступати в єдності, оскільки без права на пред'явлення позову не може бути права на задоволення позову. Разом із тим право на пред'явлення позову не буде для позивача засобом захисту порушеного або оскарженого права, якщо у нього не буде права на задоволення позову [76, с.138].

Насправді, як вірно помітив А.О. Добровольський, власнику порушеного або оскарженого суб'єктивного права важливо мати право не тільки на пред'явлення позову, але й на його задоволення, на позитивний результат процесу, тобто щоб порушене право позивача отримало судовий захист [77, с.145]. Отже, для позивача важлива як процесуальна, так і матеріально-правова сторона права на позов.

Право на груповий позов також реалізується, з одного боку, як право на порушення процесу щодо спору між сторонами, а з іншого – проявляється як право на позитивний результат процесу щодо цього спору, тобто право на позов як можливість отримання захисту порушеного права в певному процесуальному порядку буде відповідати своєму призначенню.

Отже, аналізуючи право на груповий позов, автор дійшов висновку, що таке право не означає, що будь-яка особа з будь-якою вимогою та за будь-яких обставин може звернутися до господарського суду, і ці обставини обов'язково призведуть до розгляду заявленої вимоги та прийняття щодо неї судового рішення. Це не призвело б до позитивних результатів, а скоріше звело б нанівець регульований законом порядок звернення до господарського суду за судовим захистом.

Як вірно стверджує О.О. Добровольський, право на пред'явлення позову має не кожен і не в будь-який час, оскільки це буде не право, а проста фактична можливість, а право на позов буде повністю співпадати з правоздатністю [77, с.127-128].

Так, при відсутності права на звернення до суду (процесуальної складової позову) стороні відмовляють у прийнятті позовної заяви в порядку ст. 62 ГПК України за однією з наступних підстав:

1) заява не підлягає розгляду в господарських судах України;

2) у провадженні господарського суду або іншого органу, що в межах своєї компетенції вирішує господарські спори, є справа щодо спору між тими ж сторонами, про той самий предмет і з тих же підстав або є рішення цих органів щодо такого спору;

3) настала смерть фізичної особи або її оголошено померлою або припинена діяльність підприємства, яке звернулося з позовною заявою або до якого пред'явлено позов, а спірні правовідносини не допускають правонаступництва [3, с.345].

При відмові у прийнятті позовної заяви знову звернутися до господарського суду не можна. Таким чином, законодавець вказує на необхідність наявності саме процесуальної складової права на позов, яка встановлюється до початку розгляду справи, тим самим сприяючи процесуальній економії.

Дані вимоги повністю можна застосувати до групового позову, однак необхідно доповнити специфічними елементами, властивими лише даному інституту. Так, позивачу-представнику слід відмовити в позові:

- за наявності мирової угоди між позивачем-представником і відповідачем за даним предметом (у вимогах до мирової угоди необхідно закріпити пропорційність виплат збитку, нанесеного сторонам, строки та порядок таких виплат);

- відсутня можливість сформувати групу. У Господарському процесуальному кодексі України необхідно закріпити, що група в межах спеціальної процедури за груповим позовом – це двоє і більше осіб, об'єднаних спільним інтересом і єдиним фактом порушення з боку відповідача;

- відсутній загальний для всієї групи відповідач та єдиний спосіб захисту прав та інтересів;
- відсутня однорідність предмета та підстави вимоги групи осіб, що, як слідство, унеможлиблює аналіз єдиної доказової бази.

Можна сказати, що груповий позов – це процесуальний засіб захисту прав та інтересів групи осіб, що дозволяє об'єднати позовні вимоги в одному процесі, якщо питання факту та права є загальними для всієї групи осіб [46, с.27].

Однак, для порушення справи за груповим позовом достатньо наявності однієї заяви позивача-представника, який вагомими доказами на попередньому судовому засіданні може довести, що факт порушення його особистих прав не одиничний, а зачіпає інтереси, як мінімум, ще однієї особи.

Таким чином, вважаємо, що для визнання позову груповим достатньо двох осіб. У цьому випадку при поданні позовної заяви позивачу-представнику не доведеться витратити велику кількість часу та коштів для пошуку і виявлення всього кола осіб, чиї права порушені. Як наслідок, доступ до правосуддя спрощуватиметься. Слід зазначити, що загальну кількість потенційних учасників групи може знати, як правило, тільки відповідач.

Право на пред'явлення позову виникає та зберігається в процесі за наявності необхідних умов – передумов цього права.

Тривалий час у радянській процесуальній науці в якості підстав виникнення права на пред'явлення позову розглядалася система передумов, запропонована М.А. Гурвичем, яка диференціювалася на позитивні і негативні, загальні та спеціальні в залежності від характеру їх дій та за іншими критеріями [33, с.44]. З відсутністю хоча б однієї з позитивних передумов або наявністю однієї з негативних передумов пов'язувалася відсутність самого права на звернення до суду та права на пред'явлення позову. М.А. Гурвич класифікував передумови на:

I. Суб'єктивні:

- а) процесуальна правоздатність позивача і відповідача;
- б) відсутність заявленої у встановленому порядку відмови від здійснення права на пред'явлення позову (договір третейського запису).

II. Об'єктивні:

1. позитивні передумови:

- а) підвідомчість справи суду;
- б) обов'язкове попереднє узгодження претензій із боржником;
- в) постанова (ухвала) суду як передумова права на пред'явлення позову.

2. негативні передумови:

- г) виключення даної категорії спорів із переліку тих, що підлягають судовому розгляду на спеціальній підставі;
- д) наявність судового рішення, що вступило в законну силу, за тотожним позовом [33, с.30].

Дана класифікація є найбільш універсальною завдяки достатньо широкому переліку зазначених у ній критеріїв. Як нам здається, М.А. Гурвич прагнув максимально забезпечити позивачу позитивне вирішення справи, адже, якщо при подачі позову буде дотримана вся сукупність зазначених передумов, то ймовірність задоволення позовних вимог значно збільшується.

При пред'явленні позову за наявності встановлених суб'єктивних і об'єктивних передумов права на пред'явлення позову, як правило, завжди має місце інтерес у однієї із сторін до процесу, що необхідно і достатньо для процесуальної ефективності судового рішення, а отже для здійснення правосуддя.

Необхідно відзначити, що в багатьох країнах процесуальне законодавство зазвичай вказує на наявність юридичного інтересу як необхідної передумови права на позов [78, с.243-244].

Однак слід зазначити, що відсутність юридичного інтересу до позову за чинним ГПК України не є підставою для відмови в порушенні господарської справи. І з цим слід погодитися. Позивач і відповідач можуть мати різні

підстави для отримання відповідного рішення. У деяких випадках прийняття такого рішення знімає необхідність у інших судових процесах, і це вже розкриває певний процесуальний інтерес сторін.

З вищевказаного випливає висновок, що немає підстав вважати юридичний інтерес передумовою права на пред'явлення позову [79, с.182].

Однак, необхідно розрізняти право на подачу позову (як сукупність процесуальних дій) і можливість його задовольнити.

Так, правоздатність позивача і відповідача необхідна у всіх випадках пред'явлення позовів, включаючи групові позови. Наявність процесуальної правоздатності є необхідною передумовою права, що представляє собою її прояв у конкретному випадку. Слід зазначити, що процесуальну правоздатність не можна ототожнювати з цивільною правоздатністю, хоча вони тісно взаємопов'язані. Правоздатний суб'єкт, що є суб'єктом цивільних прав та обов'язків, володіє правоздатністю захистити свої права. Однак зв'язок не означає тотожності. Так, наприклад, юридичні особи, для діяльності яких у господарському обороті властива спеціальна правоздатність, володіють у процесі необмеженою здатністю подавати позови та відповідати за ними у спорах, що впливають з їхньої діяльності.

В силу конституційного права на судовий захист (ст. 55 Конституції України) правоздатність позивача не може обмежувати право на пред'явлення позову, однак може обмежуватися в праві на задоволення позову.

Без сумніву, концепція М.А. Гурвича носить прогресивний характер, оскільки обмежує чіткими критеріями та великою кількістю передумов вільний розсуд суддів при прийнятті заяви і порушенні справи, що призводить до економії витрат на правосуддя. Однак з урахуванням діючих на сьогоднішній день положень ГПК України деякі передумови, виділені М.А. Гурвичем, втратили актуальність. Наприклад, обов'язкове попереднє узгодження претензій із боржником (обов'язковість цієї стадії господарського

процесу скасована у 2005 р. [80] і, як наслідок, відсутня необхідність дотримання даної об'єктивної позитивної передумови).

З іншого боку, у випадку подачі групового позову вищевказана класифікація повинна бути доповнена такими передумовами, як:

- наявність особливостей суб'єктного складу (групи осіб, чиї права порушені діями відповідача);
- наявність загального для всіх позивачів відповідача;
- однорідність предмета та підстави вимог групи осіб;
- наявність єдиної доказової бази;
- використання одного загального способу захисту прав та інтересів (наприклад, вимоги про відшкодування збитків).

Вищевказані передумови є об'єктивними та позитивними, оскільки їх наявність необхідна для можливості звернення до господарського суду з метою порушення справи за груповим позовом.

Якщо хоча б один із зазначених вище специфічних критеріїв відсутній, необхідно відмовити в порушенні процедури за груповим позовом. Наприклад, якщо в момент подачі позовної заяви з'ясується, що відповідачами є різні суб'єкти, то господарському суду слід відмовити у розгляді групового позову, оскільки доказова база буде різною і, як наслідок, буде відсутня єдина група осіб, яка вимагає захисту.

Право на пред'явлення позову свідчить про те, що у даної особи є право на розгляд її матеріально-правової вимоги в господарському суді. Якщо будь-яка передумова права на пред'явлення позову відсутня, то немає і самого цього права. Звернення до господарського суду в цьому випадку не може призвести до судового розгляду спору і прийняття рішення. Якщо відсутність хоча б однієї із зазначених передумов виявляється при подачі позовної заяви, то господарський суд повинен відмовити в прийнятті позову на підставі ст. 62 ГПК України. Якщо ж відсутність передумови виявиться після порушення господарської справи, то провадження у справі слід припинити в порядку ст. 80 ГПК України.

Відомий вчений-правознавець Є.В. Васьковський заперечував практичне та теоретичне значення за поняттям «право на позов» у процесуальному сенсі і запропонував замінити передумови юридично дійсного звернення до суду з позовом припущеннями процесу в сенсі умов переходу до розгляду справи по суті [81, с.55].

Термін «припущення процесу» (*Processvoraussetzungen*) був запропонований Оскаром Бюловим [82, с.15], який під припущеннями процесу розумів всі ті умови, від яких залежить виникнення процесу як чинних юридичних відносин. У тісному зв'язку з цим знаходиться істотне для концепції О. Бюлова положення, що процесуальні припущення повинні досліджуватися у провадженні, яке ще не є процесом, а лише деякою допроцесуальною стадією. Свою теорію О. Бюлов прагнув підтвердити прикладом римського процесу, доводячи, що поділ останнього на дві стадії (*in jure, in judicio*) чітко відповідав відмежуванню дослідження припущень процесу (*in jure*) від розгляду самого спірного правовідношення – *rei in judicium deductae (judicium)*.

Однак теорія О. Бюлова не відповідала положенням законодавства та тогочасним умовам процесу. Як відзначав Д.Л.Поллак, послідовне проведення теорії О. Бюлова про процесуальні припущення не могло бути сприйняте сучасним процесуальним правом, оскільки різке розмежування дослідження припущень процесу та справи по суті неможливе в сучасних процесуальних умовах [83, с.125].

Крім того, вказане положення не сприяє оперативному захисту порушених прав та інтересів, тому процесуальні припущення повинні досліджуватися у провадженні, яке ще не є процесом, а лише певною обов'язковою «допроцесуальною» стадією. У зв'язку з цим можна припустити, що навіть за сучасної реалізації даної теорії на практиці це ускладнило і відстрочило б не тільки момент винесення рішення, але й розгляд господарської справи по суті у позовному провадженні.

Однак вказане положення можна застосовувати до групових позовів. Безумовно, необхідно погодитися з тим, що на первинному етапі це ускладнить доступ до правосуддя, але дозволить спростити найскладнішу процесуальну стадію – розгляд господарської справи по суті.

На такій допроцесуальній стадії повинен відбуватися пошук найбільш ефективних способів урегулювання конфлікту за участю групи осіб, чий права порушені, за допомогою позивача-представника (встановлення взаємозв'язку з відповідачем, проведення переговорів щодо врегулювання конфлікту і т.і.). І якщо суддя господарського суду дійде до висновку, що груповий позов дійсно є найбільш ефективним способом вирішення даного конфлікту, то він виносить ухвалу про визнання позову груповим. В протилежному випадку він повинен продовжити розгляд справи за принципами позовного провадження. Саме з моменту винесення ухвали слід вважати, що груповий позов подано. За таких обставин жодним чином не порушуватимуться права учасників процесу.

Таким чином, допроцесуальну стадію провадження у справах за груповим позовом можна визначити як стадію господарського процесу щодо розгляду групового позову, яка складається із сукупності процесуальних дій господарського суду та інших учасників процесу та спрямована на формування належної групи позивачів.

Говорячи про припущення процесу, Є.В. Васьковський об'єднав усі умови вирішення справи по суті, розрізняючи їх за тією ознакою, чи підлягають вони дотриманню з ініціативи суду (абсолютні передумови) або на вимогу сторін (відносні передумови), але не диференціюючи їх за юридичними наслідками у процесі [81, с.55].

Ця класифікація цікава в контексті застосування групового позову, оскільки замінює передумови звернення до суду з позовом припущеннями процесу в сенсі умов переходу до розгляду справи по суті. Дійсно, для групового позову до стадії розгляду справи по суті необхідно визначитися з основними умовами, які, в свою чергу, повинні бути виконані як

господарським судом, так і сторонами у справі. У зв'язку з цим доцільним видається законодавчо закріпити чіткий перелік абсолютних передумов і окреслити коло відносних передумов.

Відповідно до чинного господарського процесуального законодавства України задоволення позову має певні обмеження. Так, вважаємо за необхідне закріпити в ГПК України, що позов підлягає розгляду в якості групового, якщо розгляд позовів в індивідуальному порядку може призвести до обмеження прав, свобод і охоронюваних законом інтересів інших осіб.

Дійсно, суб'єкт має право на груповий позов у межах, що не обмежують прав та інтересів інших суб'єктів. Таким чином, захист господарським судом порушених прав суб'єктів не повинен спричинити порушення прав інших осіб.

Це питання має також стати основним питанням допроцесуальної стадії розгляду групового позову. Тільки в цьому випадку витрати на проведення даної процедури будуть обґрунтованими. Крім того, дане положення дозволить запобігти необґрунтованому поданню групових позовів і зловживанням даним інститутом.

Основою даного положення є ст. 2 Закону «Про судоустрій і статус суддів», яка встановлює, що «суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [84]. Вказану статтю необхідно доповнити наступним положенням: «Суд, здійснюючи правосуддя, гарантує кожному можливість захисту особистих прав та інтересів, а також прав і законних інтересів групи осіб, гарантованих Конституцією та законами України».

Безпосереднє закріплення цієї норми в Законі повинне забезпечити належний рівень правового порядку в нашій державі та призвести до успішного впровадження групового позову в українське процесуальне законодавство.

Безумовно, право кваліфікації заявлених вимог у якості групового позову повинне належати судді. У зв'язку з цим у суду може виникнути питання, чим груповий позов відрізняється від передбаченої в законодавстві можливості об'єднувати в одне провадження однорідні справи різних позивачів до одного і того ж відповідача для спільного розгляду. Слід зазначити, що в останньому випадку відбувається об'єднання справ, які вже перебувають у провадженні господарського суду. Тому об'єднання справ не має своїм обов'язком виявлення всього кола осіб, які мають однорідні вимоги до одного відповідача, як у випадку групового позову.

Підсумовуючи, слід зазначити, що підставами виникнення (передумовами) права на пред'явлення групового позову повинні бути:

- 1) наявність у позивача та відповідача процесуальної правоздатності, тобто здатності бути стороною в господарському спорі;
- 2) справа підлягає вирішенню в господарському суді, тобто підвідомча господарському суду;
- 3) відсутність рішення суду, господарського або третейського суду, що вступило в законну силу, прийнятого щодо спору між тими ж особами (у межах групового позову мається на увазі первинний позивач та відповідач за позовом) і з тих же підстав;
- 4) наявність особливого суб'єктного складу (групи осіб, чий права порушені діями відповідача);
- 5) наявність загального для всіх позивачів відповідача;
- 6) однорідність предмета та підстави вимог групи осіб;
- 7) наявність єдиної доказової бази;
- 8) використання єдиного загального способу захисту прав та інтересів.

Якщо хоча б одна із зазначених вище підстав відсутня, необхідно відмовити в порушенні процедури за груповим позовом. Однак, це не заперечує можливості розгляду позовної заяви в межах позовного провадження.

Лише при дотриманні зазначеної вище сукупності критеріїв на

первинному етапі в подальшому груповий позов буде виконувати основні свої функції – процесуальну економію та оперативність.

Нарівні з передумовами права на пред'явлення позову вчені виділяють також умови (порядок) здійснення цього права [33, с.44]. Юридична природа умов здійснення права на звернення до суду за судовим захистом інша, ніж у передумов права на пред'явлення позову. Якщо передумови права на пред'явлення позову мають об'єктивний характер, тобто їх наявність не залежить від волі зацікавленої особи та господарського суду, то, хоча порушення умов звернення до суду і є перешкодою для порушення провадження у справі, однак воно може бути усунене, й таке усунення можна здійснити волею зацікавленої особи.

При цьому коло обов'язкових умов для звернення до господарського суду значно ширше, ніж у передумов права на пред'явлення позову, які були розглянуті вище.

До обов'язкових умов звернення до господарського суду, за відсутності яких позовна заява повертається, можна віднести вимоги ст. 63 ГПК України, а саме:

- якщо заява підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказане (наприклад, у разі підписання представником, повноваження якого не підтверджені належною довіреністю);
- у позовній заяві відсутні повне найменування сторін, їхні адреси, поштові індекси;
- не вказано обставини, на яких ґрунтується позовна вимога, та відсутні докази, що підтверджують ці обставини, у т.ч. не представлений розрахунок стягуваної чи оспорюваної суми;
- не подано докази сплати судового збору;
- порушені правила об'єднання вимог до одного або кількох відповідачів;
- не подано доказів надсилання відповідачеві копії позовної заяви та

доданих до неї документів;

- до порушення провадження надійшла заява позивача про врегулювання спору [64].

Після усунення порушень умов (порядку) звернення до господарського суду зацікавлена особа вправі повторно звернутися до суду із заявою щодо тієї ж справи. Це зумовлено тим, що умови здійснення права на звернення до суду не зачіпають наявності суб'єктивного процесуального права на пред'явлення позову у конкретній справі, а визначають лише порядок його реалізації. У зв'язку з цим слід погодитися з Т.В. Степановою щодо доцільності скасування інституту повернення позовної заяви (ст. 63, 97, 111³ ГПК) [85, с.512]. У таких випадках доцільним було б прийняття позовної заяви та покладання обов'язку на позивача вчинити певні дії щодо усунення недоліків. Окрім того, зайві витрати для повторного пред'явлення, додаткові витрати часу та коштів господарського суду для повторного розгляду позову та доданих до нього документів не сприяють якнайшвидшому винесенню судового рішення у справі, особливо, коли зачіпається груповий інтерес.

У зв'язку з цим пропонується доповнити ст. 63 ГПК України наступним формулюванням: «Господарський суд, встановивши при розгляді питання про прийняття позовної заяви або заяви за груповим позовом до провадження, що вона подана з порушенням вимог ст. 54-58 ГПК, виносить ухвалу про покладення обов'язку на позивача вчинити певні дії щодо усунення недоліків позовної заяви в п'ятиденний строк із моменту одержання такої ухвали. У разі, якщо позивач у встановлений строк виконає вказівки судді, вказані в ухвалі, заява вважається поданою в день її первісної подачі до господарського суду. В іншому випадку заява вважається неподаною і повертається позивачеві з усіма доданими до неї документами» [86, с.336].

1.4. Особливості елементів групового позову

Як і в будь-якому іншому складному явищі, у позові прийнято виділяти його складові частини – елементи позову. Елементи позову визначають його внутрішні специфічні ознаки, що містять інформацію про суб'єктивне право, яке потребує, на думку позивача, судового захисту, і про фактичні обставини, на яких ґрунтується пред'явлена вимога.

Виділення елементів позову має не тільки теоретичне, але й велике практичне значення.

По-перше, елементи позову служать ознаками, що визначають даний позов і відрізняють його від будь-якого іншого позову, або, як прийнято це називати, вони індивідуалізують позов.

По-друге, виділення елементів позову необхідне для здійснення судом контролю за реалізацією позивачем свого процесуального права на зміну позову. Згідно зі ст. 22 ГПК України позивач вправі до початку розгляду справи по суті змінити підставу або предмет позову. Одночасна зміна предмету та підстави позову не допускається, оскільки в цьому випадку один позов замінюється іншим.

По-третє, підстава позову визначає предмет доказування у справі, встановлюючи межі обов'язку позивача щодо доведення фактів, на які він посилається для обґрунтування своїх вимог.

По-четверте, предмет і підставу позову визначають межі судового розгляду. Господарський суд розглядає справу лише в межах заявленої позовної вимоги. Проводити за власною ініціативою судовий розгляд і виносити рішення відносно незаявленої вимоги суд має право лише у випадках, передбачених законом [87, с.153].

Питання про елементи позову – одне з найсуперечливіших і актуальних в науці господарського процесуального права. Вчені сперечаються як про кількісний склад, так і про якісну визначеність елементів позову. Одні дослідники вказують на два компоненти позову (предмет і підставу), інші

виділяють три елементи (предмет, підставу (основні) і зміст, спосіб захисту, сторони (додаткові)).

Перш за все, необхідно систематизувати теоретичні та практичні знання про загальнообов'язкові елементи позову та вирішити питання про доцільність виділення третього елемента в позовному провадженні, а потім визначити особливості елементного складу групового позову.

Стосовно **предмету** позову серед процесуалістів немає єдності. Одні розглядають предмет позову як заявлене суб'єктивне право або охоронюваний законом інтерес або правовідносини в цілому [88, с.75]. Інші – як спірне правовідношення [89, с.92]. Дані позиції не можна підтримати, оскільки предметом позову не завжди є спірні правовідносини, а тим більше правовідношення у цілому.

Крім того, виходячи з п. 4 ст. 54 ГПК України, в позовній заяві має бути обов'язково вказана вимога позивача до відповідача, а не до господарського суду. Це ще раз підтверджує, що предметом позову є та конкретна матеріально-правова вимога, яку позивач пред'являє до відповідача і щодо якої господарський суд повинен винести рішення у справі. Тому предметом позову є матеріально-правова вимога, заявлена позивачем до господарського суду щодо усунення допущеного відповідачем порушення суб'єктивного права позивача.

Матеріально-правові вимоги позивача до відповідача є в будь-яких позовах. Однак характер цих вимог різний, якщо, звичайно, під матеріально-правовою вимогою розуміти будь-яку правову вимогу позивача до відповідача, що виникає зі спірного матеріально-правового відношення. В усіх позовах позивач по суті звинувачує відповідача або в прямому порушенні суб'єктивних прав позивача, або в необґрунтованому оскарженні й ігноруванні права позивача і т.і.

Звернення до суду, як правило, зумовлюється саме тим, що відповідач відмовляється від добровільного усунення порушення права, не бажає добровільно відмовитися від оспорювання прав позивача, від добровільного

підпорядкування праву позивача та не хоче враховувати його право. У всіх випадках звернення до суду з позовом відбувається через відмову відповідача від добровільного виконання вимог позивача. Саме цим і викликане звернення до суду, який повинен перевірити в певному процесуальному порядку обґрунтованість вимог позивача до відповідача за будь-яким позовом, включаючи груповий.

Предмет позову не слід змішувати з певним речовим предметом (об'єктом) спору (грошовими коштами та ін.). Щодо кожного об'єкту спору можуть бути пред'явлені позови різного характеру, наприклад, якщо об'єктом спору є нерухоме майно, то можуть бути подані позови про визнання права на це майно, про вселення, про виселення, про розподіл, про знесення та ін. Право визначення предмету позову належить позивачу, який повинен сам обрати належний спосіб захисту прав: визнання права, присудження до виконання обов'язків в натурі, відшкодування збитків, стягнення неустойки і т.і.

Правильне визначення предмету позову визначає й майбутнє виконання судового рішення, оскільки обмежено чи нечітко сформульовані позивачем вимоги можуть надалі не дозволити його примусово виконати. Наприклад, позивач пред'явив позов тільки з вимогою про визнання угоди недійсною, не заявляючи вимоги, пов'язані з правовими наслідками задоволення позову господарським судом. У цьому випадку суд винесе рішення про визнання угоди недійсною. Але для того, щоб настали наслідки недійсності угоди, в рішенні господарського суду у відповідності з вимогами позивача повинні бути визначені і подальші дії: повернення майна, грошових коштів, вчинення інших дій сторонами угоди, до яких відповідач може бути примушений господарським судом. У такому разі позивач буде вправі вимагати примусового виконання судового рішення у виконавчому провадженні. Якщо ж рішення господарського суду буде винесене тільки стосовно заявленої вимоги, наприклад, про визнання угоди недійсною, то примусове виконання такого судового рішення буде неможливим.

При цьому необхідно відзначити, що, коли мова йде про збільшення або зменшення позовних вимог, то мається на увазі не зміна предмету позову, а тільки зміна розмірів кількісної сторони матеріального об'єкта позову.

На думку Г.О. Аболоніна, предметом позову про захист прав та інтересів групи осіб є спірні, загальні, однорідні за характером суб'єктивні права учасників численної групи осіб, які зазнають порушень з боку відповідача [59, с.41-42].

Г.Л. Осокіна також визначає предмет позову як суб'єктивне право, яке відкриває можливість тільки в межах позовного провадження для розпорядження цим правом, використовуючи заснований на принципі диспозитивності інститут зміни позову [90, с.115].

Н.С. Батаєва вказує, що предметом позову про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб є правовідносини між потенційними позивачами та відповідачем і (або) право цих позивачів вимагати визнання дій відповідача незаконними та припинення таких дій [22, с.55].

Однак у п. 5 ст. 54 ГПК України закріплено, що позовна заява повинна містити виклад обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги. Таким чином, підстава, на якій подається позов – це вимога, а не правовідносини. Тому важко погодитися з точкою зору, згідно з якою предметом позову є спірне правовідношення або суб'єктивне право. Вимога позивача, з якою він звертається до господарського суду, походить зі спірних правовідносин. Окрім того, як вірно зазначає М.К. Треушников, з одних правовідносин може випливати не одна, а декілька вимог, і кожна з них може бути предметом позову [88, с.115-116].

На нашу думку, Н.С. Батаєва занадто вузько встановлює право вимоги позивача. Предметом за груповим позовом буде не тільки вимога про визнання дій відповідача незаконними та припинення таких дій, але й відшкодування конкретним особам матеріальної шкоди.

Тому слід погодитися з Н.К. Мясниковою, що предметом групових позовів є констатація, визнання незаконності дій (бездіяльності) відповідача, а також вимога про припинення протиправних дій або вчинення дій, які відповідач зобов'язаний здійснити [14, с.67].

Позов являє собою синтез вимог зобов'язаної особи щодо певної поведінки до уповноваженої особи і вимоги до господарського суду про примушення зобов'язаної особи до такої поведінки.

При цьому, враховуючи цільову спрямованість позовної вимоги, підкреслюємо, що предметом групового позову може бути лише матеріально-правова вимога, спрямована через суд до відповідача, з приводу якої господарському суду належить винести судове рішення у справі.

Особливість права визначення предмету за груповим позовом полягає в тому, що це право може належати тільки позивачеві, який першим подав позов. Усі інші позивачі у даному праві обмежені – у них є лише можливість приєднатися до групового позову, предмет якого чітко визначений на початковій стадії позивачем, який порушив цю справу. Таке положення є лише частковим обмеженням прав позивачів, які хотіли б приєднатися до даної справи, оскільки особа, яка дізналася про груповий позов, може подати свій індивідуальний позов до даного відповідача, якщо предмет вже порушеного позову не повною мірою відповідає її інтересам.

На підставі вищевикладеного, предметом групового позову є матеріально-правова вимога позивача-представника, спрямована через суд до відповідача, в інтересах групи осіб.

Саме особливість предмету позову на стадії винесення судового рішення дозволить досягти специфічного результату у справі. Так, за груповим позовом це дозволить захистити інтереси групи конкретних осіб, що буде зазначено в судовому рішенні по господарській справі.

Підставу позову складають вказані позивачем обставини, з якими позивач як з юридичними фактами пов'язує свою матеріально-правову вимогу.

На таке розуміння підстави позову прямо вказує п. 5 ст. 54 ГПК України: позивач повинен викласти в позовній заяві обставини справи. Як справедливо зазначається в юридичній літературі, підставу позову складають обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги [91, с.258; 92, с.178]. І це повинні бути не будь-які обставини, а юридичні факти, тобто такі обставини, з якими закон пов'язує виникнення, зміну та припинення правовідносин. Ці факти підлягають потім доказуванню позивачем у процесі.

Стосовно групового позову Г.О. Аболонін відзначає, що підставу позову про захист «чужих прав» також складають юридичні факти, з якими особа, що звертається до суду з позовом на захист численної групи осіб, пов'язує вимоги про визнання дій відповідача такими, що порушують права та законні інтереси цієї групи осіб [59, с.42].

Схожої точки зору дотримується Н.С. Батаєва, підкреслюючи, що підставою позову про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб повинні бути факти, з якими пов'язується висновок про протиправні дії відповідача [22, с.55].

Деякі автори поділяють підстави позову на фактичну та правову складові [7, с.40-41]. Проте, з такою позицією згодні не всі вчені. Так, як стверджує М.І. Штефан, у позові необхідно виділяти тільки фактичну підставу, оскільки процесуальне право не зобов'язує позивача підтверджувати наявність суб'єктивного права вказівкою на закон. Позивачі повинні тільки зробити посилання на фактичні обставини справи, а підвести їх під норми закону та встановити наявність суб'єктивного права та обов'язків, що кореспондують такому праву, – завдання суду [92, с.326-327].

Схожої позиції дотримується М.А. Вікут, кажучи, що під підставою позову можна мати на увазі юридичні факти, оскільки позивач не відповідає за правильну юридичну кваліфікацію фактів [93, с.40]. Така вимога, на думку М.А. Вікут, може бути пред'явлена тільки особам, які володіють «безумовною обізнаністю в питаннях права» [93, с.34], інакше це давало б

суду можливість відмови в прийнятті позовної заяви, в якій відсутнє юридично правильне обґрунтування позову [93, с.49].

Однак необхідно відзначити, що юридична кваліфікація фактів підстави позову вказується позивачем за його суб'єктивним переконанням, а її правильність або, якщо вона відсутня, – її встановлення входить до загальної оцінки обґрунтованості вимоги господарським судом. Тому факти підстави позову мають бути юридичними на переконання позивача, що, на думку М.А. Гурвича, має суттєве впорядковуюче, хоча ймовірно – спірне значення [94, с.40]. Така думка є загальновизнаною, тому позиція М.А. Вікут представляється невірною.

Слід погодитися з О.О. Добровольським, що правильне визначення не тільки фактичної, але й правової підстави позову під час пред'явлення позову та при підготовці справи до судового розгляду є необхідною передумовою для правильного вирішення справи та для встановлення дійсних правовідносин сторін [7, с.40-41]. Фактична підстава позову – це сукупність юридичних фактів, а правова – вказівка на конкретну норму права, на якій ґрунтується вимога позивача [77, с.127-128]. Наприклад, вимога про визнання угоди недійсною може бути заявленою з різних підстав, і позивач повинен визначити конкретну правову підставу позову, наявність якої і буде доводитися в ході судового процесу.

При цьому суб'єкт захисту «чужих» інтересів при подачі групового позову повинен вказати в позовній заяві правові норми, що закріплюють його право звернутися до господарського суду на захист іншої особи, а також вказати норми матеріального законодавства, що обґрунтовують позовні вимоги.

Невиконання даної вимоги, на нашу думку, має спричинити настання наслідків, передбачених ст. 63 ГПК України (відмова у прийнятті позову).

Отже, підставою групового позову є зазначена позивачем-представником сукупність юридичних фактів і норм права, що обґрунтовує матеріально-правову вимогу до відповідача.

Факти, що складають підставу позову, поділяють на три групи:

1) правостворюючі факти – з них безпосередньо випливає вимога позивача. Наприклад, за позовом про звернення стягнення на предмет застави в якості підстав виступають такі факти, як наявність основного (кредитного) зобов'язання, наявність заставного зобов'язання, виконання кредитором своїх зобов'язань перед позичальником, належне утримання та оформлення зазначених договорів;

2) факти активної та пасивної легітимації.

Факти, що вказують на зв'язок вимоги з певним суб'єктом, який заявив цю вимогу, тобто з позивачем – це факти активної легітимації, а факти, що вказують на зв'язок певного обов'язку з відповідачем – факти пасивної легітимації. Звідси походить інститут заміни неналежного відповідача. Наприклад, за позовом про звернення стягнення на предмет застави в якості фактів активної легітимації виступають обставини, які свідчать, що позивач є кредитором і заставодержателем, а у якості фактів пасивної легітимації – обставини, які свідчать, що відповідач є позичальником і заставодавцем, а при заставі третьої особи – тільки заставодавцем;

3) факти приводу до позову – це факти, які вказують, що настав час для звернення до суду за судовим захистом. Наприклад, за позовом про звернення стягнення на предмет застави фактом приводу до позову виступає відмова позичальника повернути борг або затримка у виконанні кредитного зобов'язання [92, с.259].

Зазвичай суб'єктивне право ґрунтується не на одному юридичному факті, а на їх сукупності, тобто підставою позову є певний фактичний склад.

Нарівні з підставою та предметом позову деякі автори виділяють **зміст позову** як його елемент. На думку М.А. Гурвича, зміст позову становить процесуальна форма судового захисту, яка вказується позивачем, або, іншими словами, «прохальний пункт у позові» [95, с.69]. А.Ф. Клейнман розглядає зміст позову як дію суду, якої вимагає позивач [35, с.17]. Н.І. Авдєєнко вважає, що змістом позову є прохання до суду про

присудження або про визнання [96, с.115]. Н.С. Батаєва також зазначає, що змістом позову про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб є вимога до суду про винесення рішення із зазначенням способу захисту прав невизначеного кола осіб (визнання нормативного акту незаконним, припинення незаконних дій відповідача і т.і.) [22, с.53].

З іншого боку, вище було визначено, що предмет позову – це конкретна матеріально-правова вимога, яку позивач пред'являє до відповідача та відносно якої господарський суд повинен винести рішення у справі. Таким чином, поняття «предмет позову» включає в себе смислове навантаження поняття «зміст позову». На підставі вищевикладеного та через відсутність необхідності ускладнювати елементний склад позову, вважаємо виділення такого елементу, як зміст позову, нелогічним і нераціональним.

З цих же підстав не можна погодитись з В.К. Пучинським, який виділяє в якості третього елементу **способи захисту позову** [97, с.51].

Ст. 16 ЦК України [98] та ст. 20 ГК України [99] практично кореспондують одна з одною. Якщо проаналізувати вищевказані статті, то в якості способів захисту групового позову можливо використовувати:

- визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади й органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, обмежують права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів, визнання недійсними господарських угод за підставами, передбаченими законом. Необхідно відзначити, що якщо в позовній заяві вказати лише такий спосіб захисту, то даний позов буде носити преюдиціальний характер і належати до позовів про захист невизначеного кола осіб. Для групового позову в прохальній частині позовної заяви необхідно вказувати ще один спосіб захисту – присудження до виконання обов'язку в натурі або відшкодування збитків конкретним особам;

- відновлення становища, що існувало до порушення прав і законних інтересів суб'єктів господарювання;

- припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушенню;
- присудження до виконання обов'язку в натурі;
- відшкодування збитків.

Останні два способи захисту є найбільш часто використовуваними при розгляді групових позовів у загальному праві США, оскільки вказівка позивачем-представником у прохальній частині позовної заяви за груповим судочинством таких способів захисту дозволяє на стадії винесення рішення відшкодувати шкоду конкретним особам. У разі, якщо позивач-представник вкаже лише спосіб захисту «припинення дій, що порушують право», то даний позов буде позовом про захист невизначеного кола осіб і рішення лише набуде преюдиціального характеру для подальших вимог про відшкодування збитків.

Слід зазначити, що в Цивільному кодексі України відсутні такі способи захисту, як застосування оперативно-господарських та адміністративно-господарських санкцій. Проте, вказані способи захисту особливо важливі при здійсненні діяльності суб'єктами господарювання і можуть застосовуватися у випадках захисту групового інтересу.

Г.О. Аболонін у якості елементу позову називає **об'єкт позову**, під яким розуміє судове визнання дій відповідача протиправними та такими, що порушують права і законні інтереси невизначеного кола осіб, а також судову заборону щодо подальшої діяльності відповідача, визнаної судом протиправною [59, с.42].

І далі він зазначає, що об'єктом групового позову в сенсі конкретного блага, на досягнення якого спрямована вимога особи, яка звертається з позовом до суду, може бути відшкодування збитків учасників групи, виражене у грошовій формі або у формі іншого майна, судової заборони протиправної діяльності відповідача, скасування акту органу державної влади, який не відповідає законодавству і т.і. [59, с.13]. Предмет позову про захист прав та інтересів групи осіб із точки зору Г.О. Аболоніна – це спірні,

загальні, однорідні за характером суб'єктивні права учасників численної групи осіб, що зазнають порушень з боку відповідача. Таким чином, вказаний дослідник чітко розмежовує предмет і об'єкт позову. Не заперечуючи в цілому позиції Г.О. Аболоніна про розмежування предмета й об'єкта, слід зазначити, що й інші автори не відстоюють протилежну позицію. Більш того, вище вже було вказано, що за кожним об'єктом спору можуть бути пред'явлені позови різного роду (з різними матеріально-правовими вимогами до відповідача).

Деякі дослідники (Г.Л. Осокіна, К.І. Комісаров) третім елементом позову пропонують виділяти **сторони позову**. Як підкреслюють прихильники даної точки зору, однією з ознак позовної форми захисту права чи законного інтересу є наявність спору про суб'єктивне право або законний інтерес, що в свою чергу передбачає наявність суб'єктів спору, тобто сторін із протилежними юридичними інтересами. Вказана обставина означає, що при визначенні внутрішньої структури позову не можна обійтися без такого елементу, як сторони. Зокрема, К.І. Комісаров відзначає, що «предмет і підстава позову набувають необхідної визначеності тільки за умови, що мова йде про конкретних носіїв суб'єктивних прав і обов'язків» [100, с.89].

Однак не всі автори дотримуються даної точки зору. Наприклад, В.А.Миколаєць вважає, що у груповому позові достатньо виділяти тільки предмет та підставу позову [58, с.8], ігноруючи особливості конструкції даної категорії позовів – особливий суб'єктний склад.

Груповий інтерес – це інтерес певної групи осіб (фізичних та/або юридичних), визнаний державою та забезпечений правом. Тому вищевказане положення доцільно застосувати до групового позову, оскільки він характеризується особливим суб'єктним складом. Так, серед позивачів особливим статусом володіє позивач-представник, який визначає предмет і підстави групового позову при подачі позовної заяви та представляє інтереси всієї групи позивачів.

Таким чином, у груповому позові слід виділяти три елементи: предмет, підставу та сторони. Така структура елементів позову знаходить підтвердження своєї практичної значущості у чинному процесуальному законодавстві, відповідно до якого позови індивідуалізуються за трьома елементами: предметом, підставою і сторонами. Крім того, тотожність спорів також визначається збігом саме цих трьох елементів [101, с.37].

На підставі зазначеного можна підсумувати, що виділення в структурі групового позову предмету, підстави та сторін представляється раціональним і обґрунтованим.

Висновки до розділу 1

На основі дослідження наукової літератури, вивчення і узагальнення практики стало можливим сформулювати наступні основні теоретичні та практичні висновки.

1. Сучасне законодавство припускає захист у суді прав та інтересів різноманітного характеру, в тому числі численної групи осіб, чий права порушено одночасно діями однієї особи. Проте ці правомочності не забезпечені процесуальним механізмом реалізації: інститут процесуальної співучасті, банкрутство виконують інші завдання і, як свідчить практика, не здатні забезпечити можливість захисту прав та інтересів групи осіб, чий права порушені, одночасно.

2. Позов з невизначеним колом осіб є передумовою виникнення в подальшому групового позову. Основним критерієм розмежування групового позову від позову про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб є захист неперсоніфікованого суспільного інтересу та неможливість отримання матеріального відшкодування.

3. Груповий позов та процедуру банкрутства слід розглядати як найбільш схожі інститути процесуальної множинності. Наприклад, в ході

розгляду справи формується група (у справах про банкрутство – група кредиторів, у груповому позові – група позивачів), а наявність протокольного рішення зборів кредиторів у справах щодо банкрутства аналогічна угоді про проведення єдиного судового процесу в груповому позові. Однак, банкрутство не є різновидом групового позову, оскільки відсутні основні критерії групового позову: спільний юридичний факт, з яким закон пов’язує необхідність у захисті прав та інтересів двох або більше осіб, однорідність предмета та підстави вимог групи осіб, єдина доказова база по справі.

4. У країнах сім’ї загального права характерним є використання майнових групових позовів приватноправового характеру, що забезпечують, у першу чергу, захист майнових інтересів учасників численної групи осіб. Якщо судом застосовуються окремі немайнові форми відновлення порушеного права у виді судової заборони неправомірної діяльності відповідача чи інших судових наказів, вони, як правило, є додатковими вимогами суду в рішенні про виплату відповідачем грошової компенсації збитків кожному з учасників численної групи осіб.

При впровадженні інституту групового позову в Україні можна використовувати такі напрацювання країн загального права, як: інститут позивача-представника; обмеження на гонорар представника за груповим позовом; надання суду права відсторонити позивача-представника від участі в процесі, якщо суду стане відомо, що вказана особа не діє в інтересах групи; проведення попереднього слухання (або досудового засідання), на якому вирішується питання про можливість процесуального розгляду справи за груповим позовом; сертифікація групи (ідентифікація учасників); оптація (процесуальний вибір участі або виходу зі складу групи) для всіх її учасників.

5. Для захисту прав і законних інтересів численних груп осіб у Західній континентальній Європі використовуються інститути захисту прав великих груп осіб за допомогою асоціацій, державних органів і громадських організацій, уповноважених на пред’явлення позовів на захист публічних

інтересів численних груп осіб, так званих представницьких та публічних позовів.

Публічний інтерес за груповим позовом доцільно розглядати як визнаний і забезпечений правом інтерес певної соціальної групи, задоволення якого служить гарантією існування та розвитку даної соціальної групи, а також суспільства в цілому.

Представляється доцільним розширити можливості незалежних громадських організацій та об'єднань брати участь у процесі захисту групового інтересу в господарських судах.

6. Позовом у господарському процесуальному праві слід визнавати заяву, складену в установленому законодавством порядку, яка містить адресоване суду прохання про захист прав і законних інтересів однієї або кількох осіб, у тому числі груп осіб або невизначеного кола осіб.

Груповим позовом в господарському процесі слід вважати заяву, складену в установленому законодавством порядку, яка містить адресоване господарському суду прохання про захист прав і законних інтересів однієї або кількох осіб, у тому числі груп осіб або невизначеного кола осіб (на момент подачі позову), при пред'явленні якого позивач може вимагати судового захисту своїх прав та інтересів, а також прав і законних інтересів інших осіб, які зазнали аналогічного правопорушення, що виникло на підставі єдиного юридичного факту.

7. Основною ознакою групового позову є здатність захистити порушені права та інтереси не тільки однієї людини, а цілої групи осіб. Вказана конструкція завжди передбачає захист приватноправового інтересу.

8. У груповому позові необхідно виділяти три елементи: предмет, підставу та сторони.

Особливість права визначення предмету за груповим позовом полягає в тому, що це право може належати тільки позивачеві, який першим подав позов. Усі інші позивачі у даному праві обмежені – у них є лише можливість

приєднатися до групового позову, предмет якого чітко визначений на початковій стадії позивачем, який порушив дану справу.

Результати дослідження, одержані у цьому розділі, опубліковані у статтях:

1. Коваль В. В. Правовая природа процессуальной множественности в хозяйственном процессе / В. В. Коваль // Правова держава. – 2011. – № 13. – С. 59 – 62 [13].

2. Коваль В. В. Правовая природа иска в хозяйственном судопроизводстве / В. В. Коваль // Ринкова економіка : сучасна теорія і практика управління : зб. наук. пр. / МОН України, Одеський нац. ун-т. ім. І.І. Мечникова. – Одеса : Вид-во «Букаєв Вадим Вікторович», 2008. – Т. 11, вип. 22, ч. 2. – С. 106 – 111 [34].

3. Коваль В. В. Правовая природа группового иска / В. В. Коваль // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2012. – Вип. 20, ч. 1, т. 2. – С. 24 – 27 [46].

4. Коваль В. В. Право на иск в хозяйственном процессе / В. В. Коваль // Ринкова економіка : сучасна теорія і практика управління : зб. наук. пр. / МОН України, Одеський нац. ун-т. ім. І.І. Мечникова. – Одеса : Вид-во «Букаєв Вадим Вікторович», 2008. – Т. 11, вип. 20, ч. 1. – С. 135 – 140 [76].

5. Коваль В. В. Значение юридического интереса как предпосылки права на предъявление иска / В. В. Коваль // Право та економіка: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 30 травня 2008 р.). – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 179 – 183 [79].

6. Коваль В. В. Возвращение искового заявления как негативное препятствие в защите прав субъектов хозяйствования / В. В. Коваль // Город, регион, государство : экономико-правовые проблемы хозяйствования : в 2-х т. / НАН Украины, Ин-т экон.-прав. исследований. – Донецк : Ноулидж, 2009. – Т. 1. – С. 332 – 337 [86].

7. Коваль В. В. Правовое значение элементов иска / В. В. Коваль // Правова держава. – 2009. – № 11. – С. 33 – 37 [101].

РОЗДІЛ 2

ВИКОРИСТАННЯ ГРУПОВОГО ПОЗОВУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

2.1. Використання групового позову при реалізації захисту прокурором, іншими органами державної влади і місцевого самоврядування

Як слушно зазначає А.О.Згама, за сучасних умов розвитку права та економіки виникає закономірна потреба в пошуку нових форм і методів захисту прав, свобод та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання. Обраний Україною європейський шлях розвитку вимагає приведення вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів правосуддя [102, с.83]. Проаналізуємо зарубіжний досвід для виявлення сфер застосування групового позову в господарському процесі України.

Одним із можливих варіантів захисту прав та інтересів групи осіб є пред'явлення позову на захист суспільних інтересів *державним органом або посадовою особою*, наділеною такими повноваженнями законодавством. Наприклад, в Англії такими особами є генеральний атторней (Attorney-General), генеральний директор із нагляду за торгівлею (Director General of Fair Trading), департамент із цінних паперів та інвестицій (Securities and Investments Board), у Швеції й інших скандинавських країнах – омбудсмен/офіційний представник (Ombudsman) [71, с.399], у Данії – омбудсмен споживачів (Consumer Ombudsman), в Ірландії – директор у справах споживачів (Director of Consumer Affairs) [103].

В Україні згідно зі ст. 2 ГПК України такими державними органами, що захищають права та інтереси, є прокурор, Антимонопольний комітет України, Рахункова палата, органи державної влади, органи місцевого самоврядування. Вони мають право звертатися до суду з заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, держави або громадських інтересів.

Найбільш часто, але не завжди, на захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб подає позови прокурор, однак і інші державні органи та органи місцевого самоврядування іноді реалізують аналогічне право.

Оскільки в наукових колах та у площині реалізації вказаних норм більш розробленою є проблема захисту прав та законних інтересів прокурором, представляється доцільним довести обґрунтованість надання прокурору права на захист групового інтересу (інтересу групи осіб, чії права порушені), та за аналогією вирішувати поставлене питання на законодавчому рівні відносно інших державних органів та органів місцевого самоврядування.

Як відомо, в ході тривалої дискусії, що розпочалася ще в минулому сторіччі, в науці процесуального права склалося декілька підходів і точок зору щодо питання про можливість і ступінь участі прокурора в судочинстві.

Так, ще в 1940 р. М.М. Гершонов висловив революційну для того часу точку зору, що й активність суду, і право прокурора розпочати справу та вступити в неї на будь-якій стадії процесу слід розглядати як обмеження принципу диспозитивності [104, с.24].

Переважна більшість радянських учених, звичайно, не погодилася з ним. Так, Л.М. Орлова була не згодна з М.М. Гершоновим із двох причин: по-перше, принцип диспозитивності виражає поєднання прав і законних інтересів особи з інтересами суспільства та держави, і це поєднання проявляється в характерних для принципу диспозитивності особливостях: у вільному, здійснюваному в межах закону розпорядженні сторін своїми матеріальними та процесуальними правами, в допомозі і контролі суду за цими діями; по-друге, як активність суду, так і право прокурора розпочати справу гарантують здійснення диспозитивності, виконуючи функцію охорони інтересів трудящих, суспільства, держави [105, с.47].

М.А. Гурвич, А.Ф. Клейнман, К.С. Юдельсон підкреслювали, що в радянському процесі диспозитивна засада сторін доповнюється активністю й ініціативою суду, прокурора та інших радянських і громадських організацій, яким надане право порушувати справи в інтересах трудящих [106, с.100]. Аналогічна позиція була висловлена пізніше В.Ф. Тараненко, який зазначав, що забезпечена законом можливість кожної зацікавленої особи при розгляді справи в суді вільно розпоряджатися своїми процесуальними правами, спрямованими на виникнення, розвиток і припинення діяльності щодо захисту суб'єктивного права, повинна доповнюватися в необхідних випадках ініціативою й активністю прокурора, органів державного управління, а також суду [107, с.119].

Деяким відходом від загальновизнаної концепції стала точка зору С.Г. Березовської, яка зазначила, що участь прокурора в розглянутих судами справах повинна бути зумовлена або необхідністю захисту публічного інтересу, або неможливістю чи ускладненістю для особи самотійно звернутися до правосуддя за захистом своїх прав і отримати такий захист. Відповідно до розвитку законодавства й з метою усунення перешкод у доступності правосуддя (що, в першу чергу, пов'язано з розширенням доступності кваліфікованої юридичної допомоги) участь прокурора в приватноправових спорах при такому підході повинна скорочуватися [108, с.64].

Таким чином, у радянські часи М.М. Гершонов залишився в меншості зі своєю точкою зору про обмеження державними органами принципу диспозитивності сторін процесу.

У пострадянський період дискусія тривала і була висловлена думка, що в подальшому при вдосконаленні законодавства в частині участі прокурора в судочинстві як мінімум необхідно зберегти всі його повноваження, передбачені раніше радянськими кодексами [109, с.185]. Як вказує П.Ф. Єлісейкін, нерідко ця форма захисту виявляється досить ефективною

[110, с.9]. Однак виникає питання: чи завжди чиновник може належним чином відстоювати груповий інтерес, особливо якщо такий інтерес конфліктує з державним інтересом?

Дійсно, раніше в основу побудови радянської держави була покладена ідея органічного поєднання особистих і суспільних інтересів, а також розширення втручання держави в господарсько-правові відносини. Однак, на сучасному етапі найважливішими напрямками розвитку процесуального законодавства України є забезпечення свободи фізичної та юридичної особи в судочинстві, активізація особистої ініціативи з метою захисту прав і законних інтересів та зменшення активності суду, прокурора щодо захисту прав та інтересів громадян і суб'єктів господарювання.

За своєю правовою природою групові позови тотожні до позовів, що пред'являються у передбачених законом випадках прокурором, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими органами й особами від свого імені в інтересах інших осіб, держави або суспільства. Спільною рисою є поєднання суспільних або державних інтересів з особистими інтересами конкретних осіб, на захист яких вищевказані суб'єкти звертаються до господарського суду.

Так, традиційно в науці процесуального права у випадках пред'явлення позову органом або особою від свого імені на захист прав та інтересів інших осіб, державних або громадських інтересів у якості мети їх звернення до суду розглядається, насамперед, захист суб'єктивних прав та інтересів конкретної особи, і вже опосередковано – державних або громадських інтересів [111, с.102-103; 112, с.152]. При цьому в українському процесуальному законодавстві, наприклад, прокурор є активним учасником судового процесу і може підтримувати позовні вимоги навіть у випадку відмови від позову особи, в інтересах якої він діє. Так, згідно з абз.6 ст.29 ГПК України відмова позивача від позову, поданого прокурором в інтересах держави, не позбавляє прокурора права підтримувати позов та вимагати вирішення спору по суті.

Таким чином, в Україні захист групи осіб державними органами або посадовими особами можна визнати поширеною та часто вживаною практикою.

Так, Закон України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 р. за № 1789-XII в ч. 3 ст. 36¹ вказує, що формами представництва прокурором інтересів громадян або держави в суді є звернення до суду з позовами або заявами про захист прав і свобод іншої особи, невизначеного кола осіб, прав юридичних осіб, коли порушуються інтереси держави, або у разі визнання незаконними правових актів, дій чи рішень органів і посадових осіб [113].

На виконання даного положення Наказом Генеральної прокуратури України від 29 листопада 2006 р. № 6гн «Про організацію роботи щодо представництва в суді, захисту інтересів громадян і держави при виконанні судових рішень» було встановлено, що серед основних завдань представництва інтересів громадян і держави в суді важливе місце займає захист прав і законних інтересів невизначеного кола осіб [114].

О.Є. Уксусова вірно характеризує практичне значення позову прокурору про захист невизначеного кола осіб: у широкому сенсі цей захист спрямований на забезпечення правового, економічного, соціального, екологічного благополуччя суспільства [115, с.44]. Однак безпосередньо у справі за позовом щодо захисту інтересів невизначеного кола осіб питання про відшкодування шкоди конкретним особам не вирішується.

К. Артамонова дає поняття позову прокурора в інтересах невизначеного кола осіб як позову, який дозволяє здійснити захист порушених прав не конкретної особи, а неперсоніфікованого кола осіб, для якого характерна кількісна невизначеність. У цих випадках склад потенційних позивачів не піддається точному встановленню не тільки до початку судового розгляду, але й після його закінчення, але існує *тотожність предмета і підстави позову для всіх позивачів, загальний спосіб захисту права*, спільний для всіх осіб відповідач. Іншими словами,

встановлюється факт масового порушення прав невизначеного кола осіб [116, с.4].

При цьому К. Артамонова підкреслює, що таким чином захищається як публічний (суспільний) інтерес, так і приватноправовий.

Зазначений висновок видається суперечливим. Дійсно, якщо б за результатами розгляду справи рішення носило персоніфікований характер, то, безумовно, це було б прямим захистом приватноправового інтересу. Але оскільки рішення носить преюдиціальний характер, то воно є лише передумовою для захисту приватноправового інтересу в майбутньому.

М.С. Шакарян визначає позов прокурора в інтересах невизначеного кола осіб як справу, що представляє публічний інтерес, в якій немає суб'єкта матеріальних правовідносин (певного позивача). У такій справі прокурор не повинен дотримуватися позасудового порядку врегулювання спору, оскільки не є стороною в ньому. Він не вправі розпоряджатися матеріальним правом, зокрема, не може укласти мирову угоду. З цієї ж причини до прокурора не можна пред'явити зустрічний позов. Відповідач може пред'явити зустрічний позов до особи, в інтересах якої порушено справу [117, с.96].

Н.Ю. Сакара відзначає, що об'єктом захисту у справах в інтересах невизначеного кола осіб виступає суспільний інтерес (суб'єктивні матеріальні права, свободи чи інтереси, що одночасно належать кожній особі як члену суспільства або певної соціальної групи, і суспільству або цій спільноті взагалі) [2, с.8].

Саме тому ч. 2 ст. 3 ЦПК України вказує, що у випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи й особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, або державні чи суспільні інтереси [118]. Ч. 2 ст. 1 ГПК України свідчить, що у випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності [64].

На нашу думку, положення Цивільного процесуального кодексу України сформульовані більш чітко, і однозначно закріплюють можливість звернення до суду в інтересах інших осіб. Норми ГПК України такої однозначності не мають, що представляється неправильним. Тому пропонуємо сформулювати ч. 2 ст. 1 ГПК України таким чином: «У господарський суд можуть звертатися державні органи, організації, фізичні особи та суб'єкти господарювання на захист прав, свобод і законних інтересів інших осіб».

Так, у випадках, встановлених законом, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, або державних чи суспільних інтересів та брати участь у розгляді таких справ (ст. 2 ГПК України).

М. Руденко вважає, що оскільки прямо не врегульована процедура розгляду справ на захист невизначеного кола осіб, то прокурор такі позови пред'являти не може [119].

З цією позицією важко погодитися, оскільки за аналогією можна буде вважати, що й інші особи (громадські організації, державні органи і т.і.) не можуть згідно чинного процесуального законодавства звертатися до суду за захистом прав та інтересів невизначеного кола осіб, оскільки процедура не врегульована та прямо не передбачена законодавством. У цьому випадку вищевказані положення стають декларативними і нереалізованими, що представляється невірним. З іншого боку, на нашу думку, недостатньо закріпити можливість подачі позовів прокурором. Необхідно внести зміни до норм, що деталізують даний процес. Проте це не є об'єктом дослідження даної роботи і потребує додаткової наукової розробки.

У цьому контексті варто процитувати п. 4 ст. 27 Федерального Закону «Про прокуратуру Російської Федерації» від 17.01.1992 р. № 2202-1: «у разі порушення прав і свобод людини та громадянина, що захищаються в порядку

цивільного судочинства, ... коли порушені права і свободи значної кількості громадян або в силу інших обставин порушення набуло особливого суспільного значення, прокурор пред'являє й підтримує в суді або арбітражному суді позов на користь потерпілих» [120].

Таким чином, в РФ прокурор може представляти інтереси значної кількості громадян. При цьому законодавець не вказує жодних критеріїв поняття «значне», що, безумовно, є недоліком даного положення.

Аналізуючи частину вищевказаної норми: «... або через інші обставини порушення набуло особливого громадського значення, ... прокурор пред'являє і підтримує ... позов в інтересах потерпілих», слід прийти до висновку, що в даному випадку мова може йти про двох і більше осіб, чії права порушені. Причому найчастіше в ході розгляду справи можливе встановлення всього списку групи.

Тому представляється доцільним у ст.1 Господарського процесуального кодексу України закріпити аналогічне положення про можливість подання прокурором відповідного позову: «У разі порушення прав і свобод значної кількості громадян та/або суб'єктів господарювання, та/або коли порушені права і свободи людини або в силу інших обставин порушення набуло особливого суспільного значення, прокурор пред'являє і підтримує в суді позов в інтересах осіб, чії права порушені». При цьому слід зазначити, що позов прокурора в межах провадження за груповим позовом, який доцільно застосовувати в українському законодавстві, може бути на стадії подачі позову з невизначеним колом осіб, а на момент винесення рішення набуватиме персоніфікованого характеру, тобто в ході розгляду до справи залучають усіх зацікавлених осіб і позов стає груповим (з чітко визначеною кількістю осіб, чії права порушені). При цьому необхідно зазначити, що позивач у справі є матеріальним позивачем, а прокурор – лише процесуальним (прокурор може порушити справу) позивачем.

Особа, в інтересах якої справу розпочато за заявою прокурора, повідомляється судом про порушення справи і може взяти участь у неї в

якості позивача-представника або делегувати це повноваження прокуророві. І в подальшому процедура розгляду групового позову не відрізнятиметься від загальної, запропонованої автором та розглянутої їм у подальшому в роботі. Таким чином, у даної особи, незважаючи на участь прокурора у справі, зберігається весь спектр прав позивача, наданий законодавством (наприклад, право укласти мирову угоду, змінити позовні вимоги та ін.) Прокурор у такій справі виступає як додаткова гарантія захисту прав та інтересів групи осіб.

Оскільки позивач-представник є основним матеріальним позивачем, то в цьому випадку прокурор не повинен діяти всупереч волі особи, в інтересах якої він звертається до суду і яка як передбачуваний суб'єкт спірних матеріальних правовідносин бере участь у процесі як позивач.

Можна підсумувати, що прокурор у цьому випадку має розглядатися як представник групи осіб у господарському суді, який діє від свого імені, але в інтересі інших осіб в силу закону.

При цьому слід погодитися з Л.Ю. Єгоровою, яка підкреслює, що, хоча прокурор не є суб'єктом спору про право в матеріально-правовому сенсі, він захищає права та законні інтереси інших осіб, держави й організацій і має лише процесуальний інтерес у вирішенні спірних правовідносин, і інтерес цей зосереджений на реалізації однієї державної функції – нагляду за дотриманням законності [121, с.12].

Однак Л.Ю. Єгорова звужує коло завдань прокурора до захисту лише публічних інтересів, у той час як завдання збитків інтересам великих груп осіб також є суспільно значущим.

Аналогічно повинна вирішуватися ситуація зі зверненнями для захисту групового інтересу інших державних органів та органів місцевого самоврядування.

Наприклад, у справі № 922/3775/13 за позовом Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України до Державного підприємства «Спеціальне проектно-технологічне бюро виробничих потужностей» позивачем поряд з даною

позовною заявою було подано заяви від 18.03.2013 р. № 191-06-13, від 18.03.2013 р. № 188-06-13, від 18.03.2013 р. № 196-06-13 та від 20.03.2013 р. № 211-06-13 до того ж відповідача, у зв'язку з чим було подано заяву про об'єднання вказаних позовних заяв в одне провадження. Однак, Господарський суд Харківської області ухвалою від 09.09.2013 р. по справі № 922/3775/13 відмовив у об'єднанні декількох однорідних позовних заяв, мотивуючи тим, що з наданої позивачем заяви про об'єднання позовних заяв взагалі не вбачається, які саме справи розглядаються господарським судом, з яких підстав та за якими саме договорами порушено провадження у інших справах [122].

Вважаємо, що при впровадженні у господарський процес провадження за груповим позовом у даному випадку позивач зміг би скористатися своїм правом на захист групового інтересу в єдиному провадженні.

Цікавою є позиція О.М.Вінник, яка вважає позови, що застосовуються на практиці в процесі реалізації уповноваженими органами (особами) функцій держави щодо захисту заздалегідь невизначеного (кількісно) кола осіб, груповими позовами [123, с.258].

Якщо не зосереджуватися на ознаці кількісної невизначеності кола осіб, на захист яких звертаються уповноважені органи, то слід підсумувати, що О.М.Вінник, як і автор даного дисертаційного дослідження, є прибічником позиції, що подання позову прокурором, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування на захист прав та інтересів інших осіб є сферою застосування групового позову.

Проаналізувавши особливості та сферу застосування групового позову прокурора, інших державних органів та органів місцевого самоврядування як особливих суб'єктів захисту прав та інтересів групи осіб, слід зазначити, що загальними ознаками, характерними для даного виду позову, мають бути:

1. тотожність предмета доказування за фактами, на яких ґрунтуються вимоги учасників групи;

2. існування одного спільного способу захисту прав та інтересів позивачів;
3. отримання учасниками групи загального позитивного результату в разі задоволення судом позову;
4. специфічний об'єкт судового захисту – поєднаний суспільний або державний інтерес з особистим інтересом конкретних осіб, на захист яких вищевказаний суб'єкт (прокурор, інші державні органи та органи місцевого самоврядування) звертається до господарського суду;
5. особливий суб'єктний склад на стороні позивача – група осіб і суб'єкт, наділений владними повноваженнями щодо їх захисту;
6. прокурор, інші державні органи та органи місцевого самоврядування при вступі у справу є лише процесуальними позивачами;
7. рішення за даним позовом має публічно-правове значення, сприяє досягненню певного соціального ефекту, при цьому захищається приватноправовий інтерес (рішення носить персоніфікований характер);
8. представляти інтереси групи може один із членів групи та особливий суб'єкт (прокурор, інші державні органи та органи місцевого самоврядування).

2.2. Використання групового позову при захисті інтересів учасників господарського товариства та за заявами громадських об'єднань і асоціацій

Колективні права набувають все більшого значення в нашому житті, що отримало своє закріплення в Конституції України. Так, ст. 42 Конституції закріпила право на підприємницьку діяльність, а ст. 36 Конституції – право громадян на об'єднання. Обидва цих права пов'язані з реалізацією групового інтересу, що лежить в основі створення господарських товариств та об'єднань підприємств.

При цьому груповий інтерес не означає і не передбачає (навіть у якості ідеальної правової моделі) повного збігу інтересів усіх суб'єктів господарського товариства (об'єднання) і самого господарського товариства (об'єднання) як складної підприємницької структури.

У правовідносинах, що виникають у господарських товариствах, можна виділити в якості основних два види групових інтересів – груповий інтерес, який лежав в основі створення товариства та став інтересом самого господарського товариства як самостійного суб'єкта права, і груповий інтерес різних суб'єктів (акціонерів, учасників, членів) даного господарського товариства (наприклад, відносини, що виникають між акціонерами та господарським товариством).

Що стосується господарських об'єднань, то в цьому випадку також можна виділити два види групового інтересу, а саме: інтерес самого господарського об'єднання як самостійної юридичної особи (наприклад, асоціації створюються з метою централізації однієї або кількох виробничих або управлінських функцій підприємств) і інтерес окремих підприємств, що входять в дане об'єднання. Необхідно відзначити, що вказані інтереси, як правило, завжди співпадають на початкових етапах формування господарського об'єднання, але потім можуть не збігатися або навіть суперечити один одному.

При цьому для винесення судового рішення достатньо, щоб юридичний інтерес до процесу був хоча б у однієї із сторін [79, с.182]. Юридичний інтерес в процесі полягає в тому, що судове рішення створює для зацікавленої сторони відомий вигідний процесуальний результат: воно підтверджує спірне право, перетворюючи його в безперечне і створюючи тим самим основу для його примусового виконання [79, с.180].

Формування групового інтересу в господарському товаристві, господарському об'єднанні реалізується як необхідність спільного здобуття та втілення суб'єктивних прав, а також необхідність спільного захисту прав і законних інтересів окремих учасників даних відносин.

Формування групового інтересу в господарському товаристві, об'єднанні відбувається на підставі статуту, який затверджується їх засновниками. Саме в цих документах вказується мета товариства (об'єднання), розподіл прибутку між учасниками та інші суттєві питання, що в подальшому можуть стати підставою для групового позову.

Як наслідок, виконавчий орган товариства (об'єднання), члени наглядової ради й інші органи з відповідними повноваженнями повинні нести відповідальність за збитки, заподіяні товариству (об'єднанню) їхніми винними діями чи бездіяльністю.

Особливості участі господарського об'єднання у разі захисту прав та інтересів групи осіб, чиї права порушені, будуть розглянуті у наступному підрозділі роботи.

Цікаво, що в теорії процесуального права виділяють непрямі (похідні) позови [124; 125; 126; 127], які на відміну від групового позову подаються на захист прав та інтересів корпорації, що об'єднує в собі акціонерів. Вимоги непрямого позову спрямовані на відновлення порушеного права або інтересу корпорації і, таким чином, опосередковано торкаються добробуту всіх її акціонерів (учасників). Учасник корпоративних правовідносин володіє правом на частку в майні корпоративного підприємства. Тому його право походить від права самої особи на захист своїх інтересів.

О.М.Вінник не вважає непрямий позов та похідний позов тотожними. На її думку, непрямі позови застосовуються на практиці в процесі реалізації уповноваженими органами (особами) функцій держави щодо захисту заздалегідь невизначеного (кількісно) кола осіб [123, с.258].

Вказана позиція є дещо спірною, оскільки призводить до підміни понять загальнокорпоративного інтересу, інтересу сукупності учасників акціонерного товариства та публічно-правового інтересу (інтересу держави).

При цьому в окремих публікаціях, присвячених проблематиці похідних позовів, висловлюється критична думка щодо необхідності виділення такої категорії позовів [128, с.18-19]. Також у науці цивільного та господарського

процесу відсутня єдина точка зору на питання про сторони судового розгляду за похідним позовом. Одні вчені обґрунтовують думку, що учасники юридичної особи відстоюють свій власний інтерес, а тому повинні розглядатися як позивачі [129; 130], інші відстоюють позицію, що позивачем є юридична особа [131; 132]. Таким чином, осмислення можливостей і умов використання похідного позову в процесі також представляє безперечний інтерес з позиції теорії.

Слід погодитися з Г.О.Аболоніним, що груповий позов набагато ширший, ніж непрямий позов. У законодавстві різних країн груповий позов включає в себе позови на захист невизначеного кола осіб, представницькі позови та непрямі позови [11, с.13-18].

Відмінна риса групового позову полягає в тому, що з його допомогою можна захистити інтереси всіх учасників господарських товариств, оскільки він дозволяє стягувати присуджене на користь господарського товариства, (тобто, одночасно на користь усіх учасників таких товариств, а не їх окремих учасників). Це підтверджує виконання груповим позовом функції процесуальної економії.

У науковій літературі зустрічаються заперечення вчених-процесуалістів проти допустимості непрямих позовів у зв'язку з неясністю процесуального статусу акціонера (учасника), який звертається з позовом, і товариства. Наприклад, В.В. Ярков вважає, що акціонер не має статусу позивача, оскільки захищаються інтереси товариства [132, с.11]. В.Л. Гурєєв вважає, що товариство, яке з самого початку підтримує позицію акціонерів при пред'явленні ними позову до суду та виявляє бажання вступити до справи, повинно набувати статусу співпозивача [133, с.36]. Г. Чернишов стверджує, що товариство має брати участь у справі в якості відповідача, оскільки рішення за непрямым позовом неминуче або покладає на товариство обов'язок, або позбавляє товариство прав та обов'язків за угодою [134, с.102]. М.Г. Єлісеєв пропонує залучати товариство у якості третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору [135, с.64].

Вірною видається позиція О.І. Чугунової, що непрямі (автор їх називає похідними) позови є самостійним способом позовного захисту. При цьому дослідниця виділяє такі ознаки:

- в силу прямої вказівки закону з вимогою може звернутися учасник юридичної особи, який за загальним правилом не уповноважений чинним законодавством та установчими документами виступати від імені юридичної особи;

- право чи охоронюваний законом інтерес, про захист якого заявляється вимога, належать юридичній особі;

- у системі органів управління організації, встановленої законодавством та установчими документами, відсутній спеціальний орган, який був би уповноважений наділити даного учасника правом діяти від імені та в інтересах юридичної особи в суді. При цьому виконавчий орган не реалізує належне організації право на захист порушених (оскаржуваних) прав (законних інтересів) [16, с.13].

Конструкція групового позову дозволяє наділити учасника юридичної особи, яка звернулася до господарського суду з позовом про відшкодування збитків, заподіяних цій юридичній особі, всіма процесуальними правами й обов'язками позивача. Таким чином, усуваються всі недоліки непрямого позову.

Послідовним та правильним також було б законодавчо закріпити можливість подання позовної заяви акціонерами (учасниками) товариства до такого господарського товариства. В іншому випадку можуть виникнути ситуації, коли товариство навмисно позбавляє (наприклад, шляхом відсутності такого пункту в установчих документах) права учасника на подачу позовної заяви.

Основною передумовою, що спричиняє виникнення збитків у господарському товаристві, є порушення членами органів управління принципів добросовісності та розумності в ході своєї діяльності. У зв'язку з цим слід підтримати пропозицію Л.О. Бурцевої про необхідність

законодавчого закріплення поняття «добросовісні та розумні», вказавши, що добросовісність і розумність у корпоративних відносинах присутні, якщо член органу управління господарським товариством, який діє з дотриманням норм законодавства, установчих документів, внутрішніх приписів товариства, зацікавлений у його позитивному розвитку, а також усвідомлює й об'єктивно оцінює свої дії відносно товариства, прийняття рішень, настання можливих наслідків, у тому числі несприятливих, для товариства та його акціонерів (учасників) [136, с.14].

У випадку порушення принципів добросовісності та розумності при виникненні спору акціонери є позивачами, а господарське товариство – відповідачем. Акціонери повинні довести, що діями правління заподіяно шкоду господарському товариству і, як наслідок, заподіяно шкоду самим акціонерам.

На жаль, Законом України «Про акціонерні товариства» [137] не передбачена можливість оскарження акціонером угод товариства. Однак варто погодитися з А.В. Смітюхом, що акціонер повинен мати право оскаржити ці документи в разі порушення процедури їх укладення так само, як угоди, щодо якої є зацікавленість [138, с.258].

Судове рішення поширюється безпосередньо на господарське товариство, що брало участь у справі і, як наслідок, на осіб, на захист прав та інтересів яких здійснювався процес. У результаті конкретні акціонери зможуть отримати компенсацію збитків. Захист прав суб'єктів господарювання важливий не тільки при вирішенні спорів господарськими судами, а й при здійсненні виконавчих дій щодо забезпечення реалізації судових рішень [86, с.337].

Якщо до суду звертається господарське товариство для захисту інтересів своїх членів, учасників, то на початковому етапі це дозволяє завдяки механізмам (реєстр акціонерів і т.і.), що є у розпорядженні такого товариства, встановити коло осіб, чиї права порушені.

Окрім того, внести наступні зміни до ст. 3 Господарського процесуального кодексу України: «учасник господарського товариства має право на подачу позову на захист своїх прав та інтересів, прав та інтересів інших членів, а також на захист самого товариства».

Також слід внести зміни до ст. 21 Господарського кодексу України: «Господарське товариство та/або учасники такого товариства вправі звернутися до суду з позовом до виконавчого органу даного товариства про відшкодування завданих товариству та/або його учаснику збитків унаслідок неправомірних дій такого виконавчого органу».

Вважаємо, що особливість даної категорії групових позовів полягає саме в тому, що позивач захищає свої інтереси не безпосередньо, а опосередковано, шляхом пред'явлення позову на захист іншої особи. Наприклад, акціонери пред'являють позов про визнання недійсними дій правління товариства. Це позов про захист прав акціонерного товариства, акціонери якого зазнали або можуть зазнати збитків. Позов акціонерів, який може стосуватися виплати дивідендів, відшкодування понесеного ними особисто збитку тощо, повинен називатись груповим, оскільки в такому випадку йому властиві усі ознаки групового позову.

Судовий захист колективних інтересів може здійснюватися за заявами *громадських організацій, асоціацій*. Така форма захисту типова для багатьох країн Європи (Німеччина, Франція, Греція, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія). Так, наприклад, у Франції групові інтереси можуть захищатися організаціями різного типу: профспілками (*syndicats professionnels, syndicats patronaux*), «*orderes*» (буквально орденом), асоціаціями [60, с.470]. У Швейцарії можливі позови організацій громадського (публічного) інтересу (*Verbandsklagen*) [139]. У Швеції наукова доктрина називає даний вид позовів публічними груповими позовами.

У Німеччині використовується інститут захисту інтересів невизначеного кола осіб за допомогою позовів спілок споживачів, які наділені також правом пред'являти позови на захист прав та інтересів

окремих споживачів «одним пакетом». Право звернення асоціацій споживачів із подібними позовами до суду передбачене § 13 Закону «Про недобросовісну конкуренцію», а також положеннями договірного права [139].

Італійському законодавству властиве чітке розмежування порядку розгляду позовів щодо захисту *прав* і позовів щодо захисту *інтересів* громадян та юридичних осіб. Так, захист порушених інтересів здійснюється шляхом пред'явлення вимог немайнового характеру, метою яких є визнання дій відповідача протиправними у відношенні кількісно невизначеного кола осіб і припинення таких дій. А захист порушених прав передбачає наявність матеріальної шкоди та чітко визначених збитків, понесених громадянами або юридичними особами, що підлягають відшкодуванню, тобто відома певна, навіть невелика група громадян, кожен учасник якої пред'являє однорідні вимоги до відповідача про відшкодування шкоди. Однак розмір збитку носить індивідуальний характер. У такому випадку пред'являються групові позови, що носять майновий характер [60, с.470].

Таким чином, в Італії чітко розмежовуються групові позови та позови щодо невизначеного кола осіб. Причому групові позови завжди носять майновий характер, оскільки при такому виді позову учасники справи мають можливість задовольнити свої вимоги в одному процесі та не створювати тисячі однакових рішень із однією і тією самою доказовою базою.

Цивільним процесуальним кодексом Іспанії передбачена можливість подання представницьких позовів групами споживачів в (організаціями захисту прав споживачів), яким заподіяна ідентична шкода та які відомі або можуть бути легко встановлені, або ж групами споживачів, повну ідентифікацію членів яких здійснити неможливо. В останньому випадку (коли члени групи не були ідентифіковані) повідомлення осіб, на захист інтересів яких подається позов, здійснюється шляхом публікації у засобах масової інформації в тій місцевості, де мало місце правопорушення і де перебувають особи, чий права порушені. Всі особи, які відгукнулися на

публікацію у встановлений судом строк (до двох місяців), мають право брати участь у судовому провадженні. Однак, якщо група осіб відома або може бути легко встановлена, позивач повідомляє членів цієї групи про їхнє право прийняти участь у справі [73].

З останнім положенням важко погодитися. Виявляється, що навіть якщо група встановлена, публікація в засобах масової інформації необхідна з метою виявлення всього кола зацікавлених у такому позові осіб.

Згідно шведського закону про групові позови один позивач може почати судовий процес від імені пасивної групи осіб, члени якої, не будучи стороною при розгляді справи у формальному сенсі, будуть пов'язані судовим рішенням [69]. При цьому виділяють три види групових позовів:

1) приватний груповий позов – будь-яка особа (фізична чи юридична) може подати такий позов за умови, що така особа має власні вимоги і вона – член групи позивачів;

2) груповий позов організацій – можуть подати певні організації, не маючи при цьому власних вимог. Такі позови у Швеції подають організації споживачів і, як правило, щодо спору між споживачами та виробниками товарів і послуг;

3) публічний груповий позов – це закріплене законом право органу, призначеного й уповноваженого урядом, представляти та діяти як позивач, виступаючи у справі від імені певної групи осіб [140].

Проведення за груповими позовами ґрунтується на так званій позиції «обирають до». Це означає, що потенційний учасник групи повинен вибрати, визначитися, чи дійсно він бажає бути включеним до групи. Тільки особи, які подали письмову заяву до суду і таким чином «обрані до» групи, будуть допущені до слухання як пасивні члени групи.

Загальні правила розподілу судових витрат, передбачені Процесуальним кодексом Швеції, відносяться і до групових позовів. Зокрема, сторона, не на користь якої винесено судові рішення, зобов'язана компенсувати судові витрати іншій стороні. Разом із тим, пасивні члени

групи не мають, як правило, ніякого зобов'язання щодо сплати судових витрат відповідачу, на користь якого винесено судове рішення. Зазвичай цей обов'язок стосується лише позивача.

Будь-яке врегулювання спору позивачем від імені членів групи має бути затверджене судом. Таке затвердження не може бути дійсним, якщо умови врегулювання є дискримінаційними або нерозсудливими [69].

Законом Португалії № 83/95 від 31 серпня 1995 р. також передбачена можливість пред'явлення групового позову шляхом подачі асоціаціями споживачів, організаціями із захисту навколишнього середовища представницьких позовів («народних» або «публічних» позовів) про захист публічного (громадського) інтересу [103].

Даний Закон прийнятий відповідно до п. 3 ст. 52 Конституції Португалії, згідно з якою кожна людина особисто або через асоціації, що захищають порушені інтереси, має право на народний (публічний) позов (*actio popularis*) у випадках і на умовах, передбачених законом, включаючи право на відшкодування збитків, заподіяних правопорушенням [141]. Асоціація має право на подачу представницького позову за умови, що вона:

- а) легалізована відповідно до законодавства;
- б) за законом або у відповідності до установчих документів має право на захист інтересів, які охоплюються груповим позовом;
- в) не займається діяльністю, що конкурує з діяльністю відповідача [141].

Дані вимоги, що висуваються до асоціації, слід визнати обґрунтованими. Наприклад, у законодавстві України чітко зазначено перелік видів діяльності, що не підлягають легалізації (ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання» [142]).

Португальська процедура подачі групових позовів не потребує індивідуальної ідентифікації членів групи, інтереси якої представляються. Потрібна тільки вказівка географічної області чи іншої ознаки, що об'єднує дану групу осіб (тобто кількість осіб, які зазнали порушення своїх прав і

мають підставу для звернення до суду, встановлюється приблизно). Передбачена гнучка процедура повідомлення осіб, інтереси яких захищаються: закон вимагає обрати найкращий для конкретних обставин спосіб повідомлення всіх зацікавлених осіб (не потрібно індивідуальне повідомлення кожній потерпілій особі). Мета повідомлення полягає в тому, щоб забезпечити членів групи правом брати участь у представницькому позові або подати індивідуальний позов. Право обрати один із двох варіантів може бути здійснене до закінчення провадження у справі. У разі, якщо представницький позов групи задоволений, суд виносить рішення про стягнення з відповідача суми грошових коштів, достатньої для відшкодування шкоди всім учасникам групи. Ці кошти зберігаються в спеціальному фонді 3 роки, протягом яких особи, які мають підстави для звернення до суду про відшкодування шкоди, заподіяної даним відповідачем, можуть подавати позови про відшкодування шкоди. Після спливу зазначеного періоду сума, що залишається, повертається до Міністерства юстиції, і ці кошти використовуються для підтримки майбутніх групових позовів [73].

Створення даного фонду можна визнати доцільним. Однак недоліком португальської процедури, на нашу думку, є те, що вибір участі або неучасті в груповому позові можна здійснити до кінця провадження у справі. Якщо особа зробить свій вибір в останній момент, то іншим учасникам процесу, включаючи суд при оформленні рішення, доведеться оперативно перебудовувати свою позицію з урахуванням цих змін. Представляється, що такий вибір повинен бути зроблений на початковому етапі та може бути змінений тільки під впливом особливих обставин.

Таким чином, можна говорити про те, що на даний час у багатьох країнах світу активно запроваджується інститут майнового групового (представницького) позову, коли представництво групи здійснює громадська організація або асоціація.

В українському законодавстві теж передбачена можливість звернення асоціацій до суду для захисту спільних інтересів. Так, Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. № 4572-VI передбачає можливість реалізації інтересів саме шляхом захисту, тобто закріплений процесуальний аспект: «Громадське об'єднання – це добровільне *об'єднання* фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права *для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів*» [142] (ст. 3 Закону); «Для здійснення цілей і завдань, визначених в установчих документах, зареєстровані громадські об'єднання користуються правом: *представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів (учасників)* (виділено мною – В.Б.) у державних і громадських органах...» [142] (ст. 9 Закону). Зазначимо, що аналогічні положення були раніше закріплені в Законі України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р. [143], який втратив чинність з набранням сили Закону України «Про громадські об'єднання».

Крім того, ст. 8 Закону України «Про громадські об'єднання» вказує, що «учасниками громадської спілки можуть бути юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи» [142]. Таким чином, у зазначеному Законі чітко вказана можливість участі юридичних осіб у громадському об'єднанні, що дає можливість розгляду таких позовів у господарських та адміністративних судах, а не тільки в межах цивільного судочинства.

Цікавий приклад можливо знайти в адміністративній галузі. Так, Одеська обласна асоціація роботодавців Півдня України, Підприємство облспоживспілки «Госпрозрахункове об'єднання ринків м. Вінниці», ТОВ «Кременчуцька торгова гільдія», ПП «Колібрис», Миколаївська обласна спілка споживчих товариств, ЗАТ «Сігма-Спорт», Підприємство Харківської облспоживспілки «Олексіївський ринок», КП Миколаївської громадської організації Футбольний клуб «Миколаїв» звернулися до адміністративного

суду з позовом до Кабінету Міністрів України про визнання постанови від 05.03.2009 р. № 278 «Про заходи стабілізації цін за надання послуг та оренду торгових приміщень (площ) у торговельних об'єктах, на рахунках із продажу продовольчих і непродовольчих товарів в умовах фінансово-економічної кризи» протиправною та такою, що не вступила в законну силу [144].

Проаналізувавши дану справу, можна дійти до висновку, що первісним позивачем у ній доцільно було б визнати Одеську обласну асоціацію роботодавців Півдня України, а решті позивачів слід було надати Асоціації право ведення (представництва) своїх інтересів.

Дійсно, якщо господарське або громадське об'єднання має намір звернутися до суду для захисту колективного інтересу, то право на позов вимагає додаткового обґрунтування: за об'єднанням повинне бути визнане законом або установчими документами право на ведення процесу на захист колективних інтересів або право на ведення процесу на захист групи індивідуальних осіб (його членів, учасників). Це знімало б будь-які інші трактування меж їх повноважень.

Оскільки звернення до компетентного органу з вимогою про захист не завжди збігається з отриманням захисту, право на позов асоціації слід розглядати в двох відносно самостійних, але в той самий час взаємопов'язаних аспектах: процесуально-правовому (як право на пред'явлення позову асоціацією) і в матеріально-правовому (як право на задоволення позову асоціації). Випадки їх збігу складають ідеальний варіант захисту порушеного або оскарженого права або охоронюваного законом інтересу, тобто тільки в цьому випадку призводять до повної та всебічної реалізації позову як засобу захисту прав і законних інтересів [76, с.139].

Вважаємо, що правильним було б законодавчо закріпити право господарського та громадського об'єднань на захист інтересів своїх членів.

У такому випадку в описовій частині судового рішення не потрібно буде вказувати всіх суб'єктів, які входять до даного об'єднання. Наприклад, у розглянутій вище справі № 2а-4429/09/2670 рішення автоматично мало б

поширюватися на всіх членів Одеської обласної асоціації роботодавців Півдня України, які входять до її складу на момент винесення судового рішення.

У зв'язку з цим у ст. 118 Господарського кодексу України необхідно закріпити таке положення: «Якщо господарське об'єднання має намір звернутися до суду для захисту колективного інтересу, то право на позов не вимагає додаткового обґрунтування». Таким чином можна захистити особисті інтереси й інтереси об'єднання навіть у тому випадку, якщо це не закріплено в установчих документах такого об'єднання.

Вважаємо за необхідне також доповнити ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» пунктом 6 такого змісту: «Для здійснення цілей і завдань, визначених в установчих документах, зареєстровані громадські об'єднання можуть подавати позовні заяви до суду для захисту законних прав та інтересів своїх членів (учасників)».

Вказані положення відкривають можливості ефективного захисту групового інтересу на законодавчому рівні, а для реалізації господарським або громадським об'єднанням прав щодо захисту інтересів груп осіб їм необхідно надати право:

- створити підрозділ усередині господарського та громадського об'єднання, мета діяльності якого буде спрямована на захист інтересів групи осіб;
- одержувати від органів державної влади й управління та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для захисту групового інтересу.

Слід зазначити, що будь-яка форма процесуальної множинності робить господарське судочинство набагато оперативнішим й ефективнішим, ніж звичайний порядок. Важливість впровадження інституту групового позову до господарського процесу полягає в тому, що він знижує судові витрати, а отже, вирішує такі серйозні проблеми господарського процесу, як забезпечення доступу до правосуддя [13, с.62].

Судово-правова реформа в Україні зорієнтована, насамперед, на підвищення стандартів захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та громадян, в рамках якої створюються передумови для дослідження різних шляхів розвитку відповідної правової бази та покращення якості здійснюваного правосуддя. Комплексна трансформація судової системи зумовлює потребу у впровадженні засобів різновекторної реалізації права на судовий захист [145, с.205-206].

Сучасне українське законодавство допускає захист у суді прав та інтересів різного характеру, в тому числі групи осіб, чиї права одночасно порушені діями однієї особи. Цікавим і правильним слід визнати досвід інших країн щодо використання для захисту групового інтересу спеціальних органів, посадових осіб, організацій об'єднань і фондів. Однак ці правомочності на сьогоднішній день не забезпечені в Україні процесуальним механізмом реалізації.

Висновки до розділу 2

На основі дослідження наукової літератури, вивчення і узагальнення практики стало можливим сформулювати наступні основні теоретичні та практичні висновки.

1. Прокурор, інші державні органи та органи місцевого самоврядування у груповому позові розглядаються як особливі суб'єкти захисту прав та інтересів інших осіб, в тому числі груп осіб.

Загальними ознаками, характерними для даного позову, мають бути: тотожність предмета доказування за фактами, на яких ґрунтуються вимоги учасників групи; існування одного спільного способу захисту прав та інтересів позивачів; отримання учасниками групи загального позитивного результату в разі задоволення судом позову; специфічний об'єкт судового захисту – поєднаний суспільний або державний інтерес з особистим

інтересом конкретних осіб, на захист яких вищевказаний суб'єкт (прокурор, інші державні органи та органи місцевого самоврядування) звертається до господарського суду; особливий суб'єктний склад на стороні позивача – група осіб і суб'єкт, наділений владними повноваженнями щодо їх захисту; прокурор, інші державні органи та органи місцевого самоврядування при вступі у справу є лише процесуальними позивачами; рішення за даним позовом має публічно-правове значення, сприяє досягненню певного соціального ефекту, при цьому захищається приватноправовий інтерес (рішення носить персоніфікований характер); представляти інтереси групи може один із членів групи та особливий суб'єкт (прокурор, інші державні органи та органи місцевого самоврядування).

2. Непрямий (похідний) позов є різновидом множинності і одночасно підвидом групового позову. Його особливістю є те, що вимоги пред'являє не сама особа, права і законні інтереси якої порушені, а інша особа на захист «чужих» інтересів. У разі, якщо даний позов подається на захист двох і більше осіб, то його можна вважати груповим позовом з особливим суб'єктом.

Відмінна риса групового позову з особливим суб'єктом полягає в тому, що з його допомогою можна захистити інтереси всіх учасників господарських товариств, а також господарських і громадських об'єднань, оскільки такий позов дозволяє стягувати присуджене на користь господарського товариства, об'єднання, тобто одночасно на користь усіх учасників таких товариств та об'єднань, а не їх окремих учасників. Така конструкція групового позову дозволяє наділити учасника юридичної особи, який звернувся до господарського суду з позовом про відшкодування збитків, заподіяних цій юридичній особі, всіма процесуальними правами й обов'язками позивача. Таким чином, усуваються всі недоліки непрямого позову.

3. Оскільки у вітчизняному законодавстві встановлена можливість участі юридичних осіб у громадському об'єднанні, то виникає можливість розгляду таких групових позовів у господарських судах.

Результати дослідження, одержані у цьому розділі, опубліковані у статтях:

1. Коваль В. В. Правовая природа процессуальной множественности в хозяйственном процессе / В. В. Коваль // Правова держава. – 2011. – № 13. – С. 59 – 62 [13].

2. Коваль В. В. Право на иск в хозяйственном процессе / В. В. Коваль // Ринкова економіка : сучасна теорія і практика управління : зб. наук. пр. / МОН України, Одеський нац. ун-т. ім. І.І. Мечникова. – Одеса : Вид-во «Букаєв Вадим Вікторович», 2008. – Т. 11, вип. 20, ч. 1. – С. 135 – 140 [76].

3. Коваль В. В. Значение юридического интереса как предпосылки права на предъявление иска / В. В. Коваль // Право та економіка : генезис, сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 30 травня 2008 р.). – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 179 – 183 [79].

4. Коваль В. В. Возвращение искового заявления как негативное препятствие в защите прав субъектов хозяйствования / В. В. Коваль // Город, регион, государство : экономико-правовые проблемы хозяйствования : в 2-х т. / НАН Украины, Ин-т экон.-прав. исследований. – Донецк : Ноулидж, 2009. – Т. 1. – С. 332 – 337 [86].

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА ЗА ГРУПОВИМИ ПОЗОВАМИ

3.1. Учасники провадження за груповими позовами

Етимологічно учасниками процесу є особи, які беруть участь у розгляді справи судом.

З одного боку, це ті особи, за ініціативою яких виникає, розвивається та припиняється процес. Їх можна назвати активними або основними учасниками процесу. У справах про захист групового інтересу до активних учасників необхідно віднести суддю, позивача-представника групи осіб, відповідача, третіх осіб із самотійними вимогами на предмет спору.

Нарівні із зазначеними учасниками процесу в ньому беруть участь інші особи, від яких не залежить виникнення, розвиток, припинення процесу, але вони сприяють встановленню істини щодо спірного відношення, винесенню законного справедливого рішення. При розгляді групових позовів до них відносяться треті особи без самотійних вимог на предмет спору, експерти, перекладачі, посадові особи та працівники підприємств і організацій, які мають відомості про обставини господарської справи. Усіх їх можна назвати пасивними (або іншими) учасниками господарського процесу. Їх правове становище не відрізняється від статусу при розгляді звичайного господарського спору, тому детально зупинятися на цьому питанні недоцільно.

Серед усіх учасників господарського процесу виділяються особи, без яких неможливий процес щодо конкретних спорів. Обов'язковими учасниками при розгляді групового позову є господарський суд (суддя) – основний, головний і обов'язковий учасник, який здійснює судову владу (на нього законом покладене завдання розгляду та вирішення спорів), і сторони.

Участь у процесі інших осіб не є обов'язковою, склад їх залежить від обставин кожної господарської справи.

Правове становище кожного учасника процесу визначається тими функціями, які вони виконують у ході розгляду та вирішення спору.

Отже, розглянемо докладніше основних учасників процесу щодо захисту групового інтересу.

Господарський суд виступає як головний і обов'язковий суб'єкт господарського процесуального правовідношення, права й обов'язки якого не суперечать правам та обов'язкам інших учасників процесу. На ньому лежить обов'язок максимальної реалізації прав і обов'язків інших учасників господарського судочинства. Суддя господарського суду як у позовному провадженні, у справах про банкрутство, так і у справах за участю групи осіб користується всіма необхідними правами з виявлення обставин господарської справи, встановлення прав і обов'язків сторін, що впливають зі спірних правовідносин.

Не зупиняючись на загальних повноваженнях господарського суду в ході розгляду справи, проаналізуємо особливості правового статусу судді господарського суду при розгляді групового позову. Наприклад, згідно зі ст. 24 ГПК України за певних умов суддя може залучити до участі у справі іншого, належного відповідача. Вважаємо, що залучити іншого відповідача за груповим позовом можливо тільки до початку розгляду господарської справи по суті. Заміна ж на стадії розгляду справи по суті неможлива, оскільки коло позивачів безпосередньо залежить від відповідача.

Більш того, за груповим позовом часто саме відповідач володіє інформацією про точну кількість передбачуваних позивачів у справі. Вказану інформацію суддя також може запросити до початку розгляду господарської справи по суті.

Так, наприклад, у справі про випуск бракованої партії контейнерів тільки виробник може знати про точну кількість контейнерів неналежної якості, що необхідно вилучити з продажу.

Таким чином, досить запросити дану інформацію ухвалою господарського суду, і коло позивачів у даній справі буде встановлене. В ході розгляду справи вказана інформація може підтвердитися чи бути уточненою. Крім того, це допоможе з'ясувати загальну кількість позивачів для винесення ухвали про застосування спеціальної процедури групового позову.

Сторони в господарському процесі – учасники судового процесу, між якими виник спір щодо матеріально-господарського правовідношення, у зв'язку з чим вони безпосередньо зацікавлені у вирішенні справи у господарському судді на їх користь [4, с.53]. Необхідно відзначити, що існують відмінності в правах та обов'язках сторін у звичайному позовному провадженні й у провадженні за груповим позовом.

Позивач. Ст. 1 ГПК України серед осіб, які звертаються до господарського суду з позовними заявами, виділяє підприємства й організації з заявами про захист своїх прав та охоронюваних законом інтересів, державні й інші органи у випадках, передбачених законодавством. Зокрема, з позовною заявою може звернутися прокурор і його заступник – в інтересах держави, Рахункова палата – в інтересах держави в межах повноважень, передбачених Конституцією та законами України.

Вважаємо за необхідне доповнити ст. 1 ГПК України таким положенням: «До господарського суду можуть звернутися підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також на захист прав і охоронюваних законом інтересів інших осіб у випадках, передбачених законодавством».

Саме таке формулювання ГПК України дозволить представникам виступати в інтересах групи, і тим самим легалізується діяльність позивача-представника щодо захисту групового інтересу.

При впровадженні в господарське процесуальне законодавство України даного інституту повноваження затвердження представника необхідно

покласти на первісного позивача. При цьому треба зазначити, що він повинен діяти не тільки у своїх власних інтересах, але й в інтересах певного кола осіб.

Позивач-представник повинен володіти достатньою базою знань і досвідом у юридичній сфері, оскільки провадження за груповим позовом – вельми важкий і складний процес із виявленням і залученням всього кола зацікавлених осіб. Позивач-представник повинен уникати дій, спрямованих на підриг довіри до нього і господарського суду. Він повинен тримати в таємниці відомості про факти, події й обставини фізичних та юридичних осіб, встановлені в ході представництва інтересів у суді та зберігати їх конфіденційність.

Оскільки даний вид провадження висуває особливі вимоги до представника, то необхідно законом обмежити коло осіб, які можуть бути позивачем-представником за груповим позовом. Вважаємо, що право представляти інтереси численного кола осіб не може бути надане особі, яка:

- 1) має судимість за навмисний злочин;
- 2) визнана в установленому порядку недієздатною або обмежено дієздатною;
- 3) виключена з колегії адвокатів, звільнена з правоохоронних органів за вчинення дисциплінарного порушення;
- 4) позбавлена адвокатського свідоцтва.

При виконанні зазначених умов положення про надання ініціативи представництва позивачу-представнику в межах інституту групового позову представляється раціональним, оскільки дозволить заощадити на гонорарах при залученні великої кількості адвокатів і виключить необхідність в ознайомленні нового адвоката з матеріалами господарської справи, що буде затягувати процес.

Таким чином, **представництво інтересів за груповим позовом** одним із її учасників (позивачем-представником) – це перехід прав та обов'язків позивачів за груповим позовом до позивача-представника.

Дійсно, ст. 22 ГПК України наділяє позивача (позивачів) правами:

- знайомитися з матеріалами справи, робити з них виписки, знімати копії;
- брати участь у судових засіданнях;
- подавати докази;
- брати участь у дослідженні доказів;
- заявляти клопотання;
- давати усні та письмові пояснення господарському суду;
- наводити свої доводи та міркування з усіх питань, що виникають у ході судового процесу;
- заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників господарського процесу;
- оскаржити судові рішення господарського суду;
- користуватися іншими процесуальними правами, наданими їм Господарським процесуальним кодексом України.

Хотілося б відзначити, що за груповим позовом не всім позивачам повинна надаватися можливість у повному обсязі користуватися даними правами, а лише позивачу-представнику. Так, інші позивачі мають бути обмежені в праві: участі в дослідженні доказів, прийняття участі в судовому засіданні, не можуть заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників господарського процесу. Даними правами наділений виключно позивач-представник за груповим позовом. Саме дані обмеження дозволяють швидше розглянути таку справу.

За загальним правилом відповідно до ст. 22 ГПК України позивач вправі до початку розгляду справи по суті змінити підставу або предмет позову. За груповим позовом вказані дії можуть здійснюватися лише до початку розгляду господарської справи по суті, оскільки це необхідно для формування групи позивачів. У ході встановлення групи позивачів саме предмет і підстава позову є обов'язковим, основним критерієм, який повинен співпадати у всіх позивачів.

Визначення предмета позову – виключне право позивача, який першим подав позов про захист групового інтересу.

Тому у законодавстві необхідно закріпити: «Позивач вправі до визнання позову груповим змінити предмет або підставу позову за власною ініціативою або за ініціативою суду».

Дане право позивача дозволить на стадії розгляду справи по суті уникнути додаткових витрат на визначення кола потенційних позивачів, виключить можливість зловживання правом і затягування процесу.

А якщо надати можливість позивачу, за аналогією з позовним провадженням, змінювати предмет або підставу позову до моменту розгляду справи по суті, то при розгляді групового позову це може призвести до негативних наслідків. Наприклад, не всі особи, які будуть залучені для розгляду даного позову, залишаться у списках позивачів.

А збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову позивач-представник може до моменту винесення рішення у справі, оскільки в цьому випадку змінюється лише кількісна ознака групового позову.

При цьому кожен позивач за груповим позовом у разі незгоди брати участь у справі до стадії розгляду справи по суті може вийти зі складу групи та подати індивідуальний позов до відповідача.

Член групи може діяти тільки в інтересах групи. При цьому деякі автори відзначають, що члени групи мають змогу подавати окремі позови, за якими теоретично можливе винесення різних рішень [12].

Можливість членів групи подавати окремі позови закріплена в законодавстві більшості країн загального права (наприклад, у США). Однак, представляється недоречним закріплювати дане право членів групи в законодавстві України. Так, доцільніше закріпити можливість позивача, за наявності індивідуальних вимог, виступати у якості третьої особи з самостійними вимогами на предмет спору. В іншому випадку втрачаються

основні функції групового позову – ефективність і оперативність судочинства.

Господарський процесуальний кодекс України не визначає поняття судового представництва. Однак, у Рішенні Конституційного Суду України від 8 квітня 1999 р. № 3-рп/99 у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) зазначається, що за правовою природою представництво в суді є правовідносинами, в яких одна особа (представник) на підставі певних повноважень виступає від імені іншої особи (довірителя) і виконує процесуальні дії в суді в її інтересах, набуваючи (змінюючи, припиняючи) для неї права та обов'язки [146]. Таке визначення є традиційним для науки процесуального права. Процесуальне представництво визначається також як виконання процесуальних дій однією особою від імені та в інтересах іншої особи [147, с.110], або юридична діяльність представника для особи, яку він представляє [148, с.103].

Треба відзначити, що не є представником особа, яка хоч і діє в інтересах іншої особи, але виступає від власного імені. Таке правило логічно пов'язане з положеннями ч. 1 ст. 238 ЦК України, згідно з якою представник може діяти від імені того, кого представляє [149, с.104]. Особливістю представника групи є те, що він може виступати від свого імені та в інтересах себе (оскільки є членом групи), і в інтересах групи.

Представник групи, перш за все, повинен бути зразком моральної чистоти та бездоганності поведінки. Як вказував А.Ф. Коні, захисник уявляється як *Vir bonus, dicendi peritus* (людина добра, досвідчена у промовах), «озброєна знанням і глибокою чесністю, помірна у прийомах, безкорислива у матеріальному відношенні, незалежна в переконаннях, стійка у своїй солідарності з товаришами» [150, с.72]. Тим самим він підкреслював

найважливіше значення моральних якостей, які є першоосновою для представництва інтересів.

До представника групи, на нашу думку, необхідно встановити обов'язкові вимоги, які схожі з тими, що висуваються до адвоката:

- громадянство України;
- наявність вищої юридичної освіти;
- наявність досвіду у сфері юриспруденції не менше 3 років;
- відсутність судимості;
- успішний досвід представництва інтересів у суді.

Розглянемо більш детально вимоги, які висуваються до позивача-представника.

Необхідно відзначити, що серед позивачів може і не бути юриста. Позивач, який порушує провадження за груповим позовом, повинен або сам володіти спеціальними знаннями у сфері юриспруденції, що підтверджується відповідним свідоцтвом, або найняти адвоката, який представлятиме його інтереси. При цьому було б доцільним, щоб представника групи міг обирати тільки позивач, з ініціативи якого порушено процес.

Представник, який має вищу освіту і, як наслідок, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання завдань і обов'язків, покладених на нього в межах провадження за груповим позовом, зможе якісно захистити як свої інтереси, так і інтереси групи. Освіту в поєднанні з трирічним досвідом роботи вважаємо основною гарантією для успішного представництва інтересів групи.

Успішний досвід представника групи – це сукупність декількох складових, до якої включаємо: наявність досвіду роботи, відсутність дисциплінарних стягнень та інші критерії. Діяльність представника групи повинна бути, як писав А.Ф. Коні: «Мірилом дозволеності ... мета не може виправдовувати засоби ... цілі повинні бути досяжними тільки моральними способами та прийомами» [151, с.66].

Тому в законодавстві необхідно закріпити поняття представника за груповим позовом, яке може бути сформульоване так: «Представник за груповим позовом – це особа, яка може діяти як від свого імені, так і в інтересах інших осіб від імені групи та не має право вчиняти дії в особистих інтересах тільки одного або декількох учасників групи».

Таким чином, сам представник може бути членом групи, права якої захищаються в суді, однак його інтереси не повинні суперечити інтересам всієї групи.

Хотілося б звернути увагу, що метою представництва інтересів групи є захист насамперед інтересів усієї групи, а не окремих її членів. Необхідно в законодавстві України нарівні з закріпленням інституту групового позову та вимог, що висуваються до представника групи, закріпити відповідальність представника групи, яку можна сформулювати так: «Позивач-представник здійснює функції щодо захисту своїх особистих прав, свобод та інтересів та/чи інших фізичних і юридичних осіб на основі чесності, розумності, добросовісності, справедливості, гуманізму засобами та способами, дозволеними законом. У разі порушення представником даних принципів господарський суд має право застосувати до нього заходи дисциплінарного характеру, включаючи відсторонення від виконуваних функцій».

Чинним законодавством не встановлено межі цивільно-правової відповідальності адвокатів і представників. Це означає, що відповідальність може бути встановлена сторонами угоди про надання юридичної допомоги, а за відсутності цих умов в угоді – застосовуються загальні норми відповідальності, передбачені цивільним законодавством. За груповим позовом це Угода про ведення єдиного судового процесу, яка підписується між позивачами та представником (в особі адвоката). Найбільш загальним видом цивільно-правової відповідальності є відшкодування збитків потерпілій стороні, оскільки даний вид відповідальності в повній мірі відновлює майновий баланс учасників господарського обороту, дозволяє відновити майнові втрати потерпілої сторони за рахунок майна

правопорушника та застосовується як до зобов'язань, що впливають із договірних, так і з позадоговірних відносин сторін [152].

Відповідач – це особа, проти якої порушено справу, оскільки вона, за твердженням позивача, є або порушником його прав, або необґрунтовано, на думку позивача, оскаржує його права [153, с.110].

Відповідачу належить право до прийняття рішення у справі визнати первісний позов, зустрічний позов третьої особи з самостійними вимогами повністю або частково. Це право та строки його реалізації доцільно зберегти при розгляді групових позовів. Також відповідач має право пред'явити зустрічний позов, укласти мирову угоду.

В ході розгляду господарської справи відповідач, який переслідує власні законні інтереси, як і позивач, потребує захисту, в тому числі від недобросовісних домагань позивача в уже розпочатому процесі.

Діяльність відповідача в суді першої інстанції розглядається за трьома напрямками:

- спростування позову повністю або частково (матеріально-правові заперечення/зустрічний позов);
- заперечення правомірності виникнення та можливості продовження процесу (процесуальні заперечення);
- створення умов для захисної діяльності проти позову (заяви та клопотання відповідача) [154, с.178].

Можна виділити два способи захисту відповідача: відзив на позов (заперечення) і зустрічний позов.

Проблема застосування відповідачем для свого захисту заперечень не привертала до себе належної уваги процесуалістів, у результаті чого багато питань залишилися поза теоретичним дослідженням.

Запереченням у широкому сенсі слова називається будь-який спосіб захисту відповідача проти позову. Під це поняття підходять і просте заперечення, і юридична аргументація, і заявлення відводу. Але у вузькому, технічному сенсі слова під запереченням розуміються тільки такі фактичні

ствердження відповідача, які, не спростовуючи підстави позову, позбавляють позовну вимогу юридичної сили тимчасово або назавжди. У цих випадках відповідач не заперечує проти справжності фактів, наведених позивачем, або навіть прямо визнає їх дійсність, але у той же час вказує на такі обставини, які повністю або частково, назавжди або тимчасово паралізують позовну вимогу [155, с.599].

Процесуальне заперечення можна визначити як звернену до суду вказівку особи, яка бере участь у справі, на допущене порушення встановленої законом процедури розгляду спору [154, с.178].

Питання пред'явлення та розгляду зустрічного позову найбільший розвиток отримали в працях В. Адамовича, Г. Васильєвої, О. Йосилевича, В. Ісаченко, Н. Клейн, І. Приходько, М. Пацації. Зустрічний позов можна визначити як позов, який пред'являється відповідачем до позивача за первісним позовом та/або до третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, у вже розпочатому господарському процесі, заявлений до прийняття рішення у справі в письмовій формі для спільного розгляду з первісним позовом [156, с.68].

При цьому більшість учених сходяться на думці, що зустрічний позов – це самостійна вимога відповідача до позивача, пред'явлена до суду для одночасного спільного розгляду у справі за позовом позивача [147, с.188; 157, с.17; 158, с.132; 159, с.459; 160, с.12].

На підставі вищевказаної дефініції зустрічний позов у межах провадження щодо захисту групового інтересу можна визначити як самостійну вимогу відповідача до позивача-представника для одночасного спільного розгляду у справі за груповим позовом.

При цьому зустрічний позов не змінює первинного процесуального статусу сторін у справі, а лише ускладнює, додаючи окремі елементи процесуального статусу протилежній стороні [161, с.43]. Крім того, подання зустрічного позову надає можливості завдяки спільному розгляду первинних і зустрічних вимог глибше вивчити правові відносини сторін [7, с.117].

Виходячи з вищевказаного визначення, в теорії процесу виділяють такі загальні ознаки зустрічного позову:

- *самостійність вимог відповідача.*

Так, ще Є. Васьковський зазначав, що кожен власник права може пред'явити на його захист самостійний позов [162, с.32];

- *пред'явлення вимоги відповідачем до позивача.*

Ст. 60 Господарського процесуального кодексу України однозначно вказує, що зустрічний позов може бути пред'явлений лише відповідачем і тільки до позивача за первісним позовом [3, с.345]. Але необхідно звернути увагу на те, що якщо первісний позов поданий прокурором в інтересах держави або громадянина, то зустрічний позов подається не до прокурора (процесуального позивача), а до особи, в інтересах якої прокурор подав позов [155, с.601]. У той же час, як справедливо зазначала Н.І. Клейн, «із загального правила, згідно з яким зустрічний позов може бути пред'явлений лише до первісного позивача, є виняток. Таким винятком є пред'явлення зустрічного позову до третьої особи з самостійними вимогами» [158, с.132]. В українській юридичній літературі та судовій практиці питання про можливість пред'явлення зустрічного позову до третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, взагалі не розглядався, а в російській практиці склалися два діаметрально протилежних підходи. Відповідно до першого підходу, зустрічний позов може бути пред'явлений до третьої особи [163], а згідно другого – не може бути пред'явлений [164].

Автор даного дослідження є прибічником першого підходу, виходячи з аналізу ст. 22 ГПК України про права й обов'язки сторін. У зв'язку з цим у дефініції зустрічного позову доцільно вказувати, що відповідач вправі висувати свої вимоги як до позивача за первісним позовом, так і до третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору (якщо, звичайно, остання пред'явить свій позов до відповідача, а не до позивача). Відсутність такої вказівки буде штучно обмежувати сферу застосування зустрічного позову, значно послаблювати захист відповідача, а також створювати

підставу для зловживань при вирішенні питання прийняття позову до третьої особи до провадження.

Що стосується позивача, то зустрічний позов до групового позову може бути пред'явлений відповідачем тільки до позивача-представника за первісним позовом, але не до інших позивачів, які приєдналися до групового позову. Дане положення, з одного боку, дозволить захистити інтереси відповідача, а з іншого, не дозволить відповідачу зловживати даним інститутом. Адже після подачі кожного зустрічного позову господарському суду слід оголосити перерву для ознайомлення із зустрічним позовом, що може істотно затягнути процес, якщо відповідач буде подавати зустрічні позови до кожного позивача окремо;

- одночасний і спільний розгляд первісного та зустрічного позовів.

Спільний розгляд зазначених позовів є істотною ознакою й означає, що вони повинні розглядатися в межах однієї господарської справи, а одночасний розгляд – що дані позови підлягають розгляду паралельно та взаємопов'язано, а не послідовно. Не можна визнавати в якості зустрічного позову, заявлений відповідачем після розгляду справи, а також позов відповідача, заявлений своєчасно, але потім виділений судом в окреме провадження [165, с.108].

Разом із тим у практиці господарського процесу відомі випадки, коли позови відповідача та позивача в силу різних причин розглядалися спільно, але не одночасно, що, однак, не позбавляло позов відповідача режиму зустрічного.

Безумовно, зустрічний позов ускладнює процес за груповим позовом, однак є незаперечною гарантією захисту прав відповідача від необґрунтовано порушеного позову. Саме тому правильним представляється положення ст. 60 ГПК України, згідно з яким зустрічний позов може бути поданий до початку розгляду господарським судом справи по суті. При цьому слід зауважити, що зазначена стаття не визначає критеріїв, завдяки яким має бути визначений зв'язок зустрічного та первісного позовів [166, с.134]. Цікаво, що

в дореволюційному цивільному судочинстві закон дозволяв відповідачу заявляти зустрічний позов не пізніше, ніж у першому папері у відповідь на позов, а за відсутності такого – не пізніше, ніж у першому судовому засіданні у справі [167, с.260].

Однак, щодо групового позову представляється доцільним закріпити в ст. 60 ГПК України наступне положення: «Відповідач за груповим позовом має право не пізніше 10 днів після початку розгляду справи по суті пред'явити до позивача-представника зустрічний позов для спільного розгляду з первісним позовом». Враховуючи складність провадження за груповим позовом, цей додатковий строк видається виправданим для підготовки відповідачем зустрічного позову. Крім того, до цього моменту буде сформована група позивачів, і відповідач зможе оцінювати свої можливості при поданні зустрічного позову у такій справі.

Таким чином, це не дозволить позивачу зловживати даним інститутом (кількісна та якісна сторона позову на момент подачі зустрічного позову буде повністю сформована) та дасть додаткові гарантії захисту інтересів відповідача;

- подання зустрічного позову відбувається в уже розпочатій справі (порушеній за позовом позивача-представника).

Основний упор у змісті даної ознаки робиться не на вказівку особи, яка є ініціатором порушення справи, а на факті, що пред'явлення зустрічного позову можливе лише тоді, коли господарський процес вже виник.

Звичайно, можна виділити й інші характерні риси зустрічного позову. Так, з визначення зустрічного позову І. Приходько та М. Пацації, в числі інших, можна виділити також *умови його пред'явлення* – вимоги відповідача повинні бути «або про зарахування первісної вимоги, або повністю чи частково виключати її задоволення, або іншим чином пов'язані з первісним позовом, через що їх спільний розгляд призведе до більш швидкого та правильного вирішення спорів» [168, с.22].

Визначення зустрічного позову, сформульоване Н.І. Клейн, включає таку ознаку як *мета пред'явлення зустрічного позову*: відповідач пред'являє вимогу, «що служить засобом захисту проти первісної вимоги, або пов'язану з нею близькістю підстав» [158, с.132].

Таким чином, специфічною процесуальною метою пред'явлення зустрічного позову як у позовному провадженні, так і у провадженні щодо захисту групового інтересу є одночасно захист від первісного позову та захист самостійного права відповідача.

Виходячи з вищевикладеного, зустрічний позов до групового позову – це позов, який пред'являється відповідачем до позивача-представника за груповим позовом і/або до третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, в уже розпочатому господарському процесі, заявлений у письмовій формі протягом 10 днів після проведення першого засідання з розгляду справи по суті для спільного розгляду з первісним (груповим) позовом.

Зустрічний позов у провадженні із захисту групового інтересу подається за загальними правилами подання позову. На зустрічний позов не поширюються правила підсудності – він подається до господарського суду за місцем розгляду первинного (групового) позову.

У порядку ст. 86 ГПК України щодо прийняття зустрічного позову виноситься ухвала не про порушення справи, а про прийняття зустрічного позову для спільного розгляду з первісним.

У разі відсутності підстав прийняття зустрічного позову для спільного розгляду з первісним позовом у порядку ч. 1 ст. 60 ГПК України зустрічна позовна заява підлягає поверненню.

При розмежуванні заперечення та зустрічного позову при провадженні щодо захисту групового інтересу слід керуватися тим, що зустрічний позов є запереченням, яке містить посилання на власне право відповідача і вимагає присудити що-небудь на його користь [158, с.132].

Якщо, захищаючись проти позову, відповідач не висуває вимог про визнання належного йому права, способом його захисту може бути тільки заперечення.

Якщо відповідач, захищаючись проти позову, посиляється на власне право, на підставі якого просить визнати наявність чи відсутність між ним і позивачем певних правовідносин, формою його захисту може бути як зустрічний позов, так і заперечення.

При цьому слід враховувати, що:

а) господарський суд не зобов'язаний давати відповідь по суті заявлених заперечень і може відхилити позов з підстав, на які відповідач не посилався, у той час як по суті зустрічного позову господарський суд зобов'язаний дати відповідь у резолютивній частині рішення;

б) заперечення відповідача може бути заявлене в усній і письмовій формі у будь-який час до винесення рішення [156, с.70].

Слід звернути також увагу на **третіх осіб, які висувають самостійні вимоги щодо предмету спору**, котрі за загальним правилом можуть вступити у справу до прийняття рішення господарським судом, подавши позов до однієї або обох сторін (ст. 26 ГПК України).

Такі особи користуються всіма правами та несуть усі обов'язки позивача.

Вважаємо, що за груповим позовом участь третіх осіб із самостійними вимогами щодо предмету спору можлива, але має свої особливості.

Інститут третіх осіб у господарському процесі породжує багатосуб'єктність матеріальних правовідносин і необхідність участі у справі різних суб'єктів з метою захисту їхніх прав і законних інтересів [169, с.212].

Варто погодитися з С.В. Лучіною, що лише правильно визначивши процесуальний стан суб'єкта, ми зможемо надати йому достатні правомочності для захисту своїх прав і законних інтересів у суді. Кожен учасник багатосуб'єктних відносин повинен займати в процесі точно визначене законом місце. При цьому, враховуючи зв'язок суб'єкта з об'єктом

спірних правовідносин і його зацікавленість у вирішенні спору, слід обмежити коло можливих процесуальних ролей суб'єктів статусом осіб, які беруть участь у справі [170, с.11].

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору – це суб'єкти спірних матеріальних правовідносин, які вступають у чужий процес з метою захисту своїх суб'єктивних прав або охоронюваних законом інтересів [171, с.12].

Під час розгляду господарським судом спору між позивачем і відповідачем третя особа може вважати, що саме їй належить право на предмет спору.

Цікавим бачиться застосування даного інституту в груповому позові. Вважаємо, що позивачі, які не бажають приєднатися до групового позову, але мають намір подати позов до відповідача, вправі реалізувати своє право в даному провадженні в якості третьої особи з самостійними вимогами на предмет спору.

При цьому вказана третя особа за груповим позовом може бути допущена до участі у справі тільки у випадку, коли її самостійна вимога спрямована на предмет спору між позивачем і відповідачем. Якщо вимога третьої особи за груповим позовом спрямована на що-небудь, що знаходиться за межами предмета спору, не можна розглядати це як вимогу третьої особи з самостійними вимогами. Вимоги, не пов'язані з предметом спору, повинні розглядатися в іншому провадженні [172, с.170-171].

Самостійність вимог третьої особи полягає в тому, що вона вважає, що в матеріальних правовідносинах з відповідачем перебуває саме вона, саме її право порушене відповідачем. Таким чином, третя особа з самостійними вимогами заперечує вимогу позивача та має на меті вирішення спору не на користь позивача, а на свою користь. Тому процесуально протиставляє себе не лише відповідачу, але й позивачеві. На відміну від цього, вимоги співпозивачів, спрямовані на той самий предмет спору, не суперечать одна одній і не виключають одна одну [171, с.52].

Третя особа з самостійними вимогами на предмет спору може вступити у справу лише після прийняття господарським судом первинної позовної заяви. Таким чином, справа повинна вже розглядатися судом.

З метою вступу у справу третя особа має заявити самостійні вимоги на предмет спору до однієї чи обох сторін. Аналізуючи чинне законодавство, можна зробити висновок, що вступ у справу третьої особи з самостійними вимогами на предмет спору можливий тільки на підставі її заяви, а не за клопотанням сторін, прокурора або з ініціативи господарського суду. Якщо позов буде поданий до обох сторін, то вони будуть виступати в процесі співвідповідачами. Позовна заява такої третьої особи повинна бути оформлена та подана відповідно до загальних правил подання позову (включаючи сплату судового збору та направлення копій позовної заяви іншим сторонам у справі).

Господарський суд вирішує питання про прийняття позовної заяви третьої особи з самостійними вимогами за загальними правилами прийняття позовів до розгляду (тобто, суд має право у випадках, передбачених ст. 62 ГПК України, відмовити у прийнятті позовної заяви, або на підставі ст. 63 ГПК України повернути позовну заяву). Про прийняття позовної заяви та залучення третьої особи до справи господарський суд виносить ухвалу.

Якщо позовна заява подана третьою особою до моменту винесення господарським судом ухвали про прийняття позовної заяви до розгляду, суд не має право прийняти її як заяву третьої особи, а повинен вирішити питання про прийняття її як самостійної позовної заяви, а в подальшому повинен вирішити питання про об'єднання однорідних справ в одне провадження у порядку ст. 58 ГПК України.

Після вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, розгляд справи розпочинається спочатку для реалізації третьою особою можливості використовувати весь обсяг процесуальних прав, що надаються ГПК України.

Необхідно вказати, що права третьої особи з самостійними вимогами, надані ст. 22 ГПК України щодо змін предмета та підстав вимог, збільшення, зменшення розміру позовних вимог, відмови від позову, а також можливість укладання мирової угоди поширюється тільки на позов третьої особи, а не на первісний або зустрічний позов.

Отже, вимоги третьої особи з самостійними вимогами можуть бути звернені як до позивача або відповідача, так і одночасно до обох. А вимоги позивачів за груповим позовом завжди спрямовані до відповідача за первісним позовом. Крім того, вимоги позивачів завжди пов'язані між собою, а вимоги третьої особи з самостійними вимогами і позивача (співпозивачів) обов'язково мають взаємовиключний характер.

Особи, які не бажають приєднуватися до групового позову та згідно процедури оптації вийшли зі складу позивачів за груповим позовом, але мають намір подати індивідуальний позов до даного відповідача за такими самими підставами, можуть захистити своє право за допомогою інституту третіх осіб.

Таким чином, необхідно доповнити ст. 26 Господарського процесуального кодексу України положенням такого змісту: «Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, при розгляді групового позову можуть вступити у справу **до початку розгляду судом справи по суті**, пред'явивши позов до однієї або обох сторін». У позовному провадженні треті особи мають право вступати в процес до прийняття рішення господарським судом. І це представляється вірним. Проте, у провадженні за груповим позовом вважаємо таке формулювання недоцільним, оскільки при вступі у справу третьої особи з самостійними вимогами розгляд справи розпочинається спочатку. Таким чином, формулювання щодо вступу третьої особи «до початку розгляду судом справи по суті» не дозволить зловживати процесуальними правами сторонам. Так, буде відсутня можливість залучення третьої особи на стадії судових

дебатів, що не дозволить почати розгляд справи зпочатку і, як наслідок, затягнути судовий розгляд.

Участь третіх осіб із самостійними вимогами на предмет спору в груповому позові забезпечує виконання цілого комплексу процесуальних завдань:

- захист матеріально-правових інтересів цих осіб;
- сприяння в захисті суб'єктивних прав позивача та відповідача у справі;
- всебічне та повне встановлення всіх обставин у справі;
- економію часу і сил господарського суду.

Аналізуючи вищезазначене, права учасників провадження за груповим позовом можна класифікувати в залежності від суб'єкта.

Загальні права, властиві всім особам, які беруть участь у справі за груповим позовом:

- знайомитися з матеріалами справи, робити виписки з них, знімати копії;
- заявляти відводи;
- надавати докази й ознайомлюватися з доказами, наданими іншими особами, які беруть участь у справі;
- брати участь у дослідженні доказів;
- задавати питання іншим учасникам провадження за груповим позовом;
- заявляти клопотання, робити заяви, давати пояснення суду, наводити свої доводи за всіма виникаючими в ході розгляду господарської справи питаннями;
- знайомитися з клопотаннями, заявленими іншими особами, заперечувати проти клопотань, доводів інших осіб, які беруть участь у справі;

- знайомитися зі скаргами, поданими іншими особами, які беруть участь у справі, з винесеними у даній справі судовими актами, отримувати копії судових актів, прийнятих у вигляді окремого документа;
- оскаржувати судові акти;
- користуватися іншими процесуальними правами, наданими їм законодавством.

Права, властиві тільки позивачу-представнику:

- звернутися до суду з позовною заявою про відновлення порушених прав та захист законних інтересів за допомогою спеціального механізму – групового позову;
- змінити підставу або предмет позову до початку розгляду справи по суті;
- збільшити або зменшити розмір позовних вимог;
- відмовитися від позову;
- визнати зустрічний позов відповідача, третьої особи частково або повністю;
- укласти мирову угоду;
- використовувати загальні права осіб, зазначені вище.

Права, властиві тільки відповідачу:

- визнати груповий позов частково або повністю;
- визнати позов третьої особи частково або повністю;
- подати зустрічний позов;
- укласти мирову угоду;
- використовувати загальні права осіб, зазначені вище.

Права, властиві тільки третій особі з самотійними вимогами:

- подати позов;
- укласти мирову угоду щодо своїх вимог;
- використовувати загальні права осіб, зазначені вище.

Особи, які беруть участь у справі, зобов'язані:

- повідомити господарський суд про причини неявки їх на судові засідання та представити докази поважності цих причин;
- дотримуватись порядку в ході судового засідання;
- поважно ставитися до суду;
- належним чином і своєчасно виконувати судові ухвали, а також законні розпорядження, вимоги, доручення, звернення суду (судді);
- інші обов'язки.

Саме завдяки сукупності зазначених вище прав і обов'язків на практиці реалізується принцип змагальності та рівноправності.

Особи, які беруть участь у справі, повинні сумлінно користуватися наданими їм правами та дотримуватися покладених для них обов'язків. Порушення обов'язків, покладених на окремих осіб, які беруть участь у справі, а також зловживання процесуальними правами учасниками процесу тягне несприятливі наслідки для цих осіб.

При цьому однією з найважливіших гарантій прав є обов'язок господарського суду роз'яснювати учасникам судочинства за груповим позовом їхні процесуальні права й обов'язки.

3.2. Особливості порушення провадження у справі за груповим позовом

За загальним правилом, позовне провадження в господарському суді ініціюється шляхом звернення з позовом про захист прав та інтересів визначених законом осіб у сфері господарських відносин.

Суддя, прийнявши позовну заяву, не пізніше трьох днів із дня її надходження, порушує справу, про що виносить ухвалу, яка надсилається сторонам, прокурору, якщо він є заявником, а також третім особам, яких залучили для участі у справі.

Крім того, господарський суд повинен направити ухвалу про порушення провадження у справі іншим підприємствам, установам, організаціям та іншим органам у випадках, коли:

1. Від них витребують документи, інформацію та висновки (у порядку ст. 38 ГПК України);
2. Їх посадових осіб викликають до господарського суду (у порядку ст. 30 ГПК України);
3. Вирішується питання про призначення експертизи (у порядку ст. 41 ГПК України);
4. Проводиться огляд і дослідження письмових та речових доказів за місцем їх знаходження (у порядку ст. 39 ГПК України).

Ініціювання провадження за груповим позовом, на нашу думку, має відбуватися в іншій послідовності. Дії, пов'язані з визнанням позовної заяви як групового позову, доцільно запозичити з країн загального права та континентальної Європи. Але безперечно механізм порушення провадження у справі за груповим позовом доцільніше запозичити з процедури банкрутства, що дозволить уникнути труднощів на початковому етапі, адже даний механізм застосовується на практиці України багато років.

Крім того, ухвала суду про відмову у розгляді справи в порядку групового судочинства повинна підлягати оскарженню, що послужить додатковою гарантією доступу до правосуддя. Так, найбільш вдалим видається наступне формулювання: «Позивач у разі відмови в прийнятті позовної заяви із застосуванням процедури за груповим позовом вправі оскаржити таку ухвалу у п'ятиденний строк в апеляційному порядку».

Цікаво, що у відповідності з процесуальними нормами країн загального права суд вправі відмовити сторонам у розгляді справи за груповим позовом в інтересах самої цієї групи за наявності ймовірності того, що судові витрати за груповим позовом перевищать судові витрати, пов'язані з розглядом індивідуальних позовів у порядку звичайного судочинства.

Процесуальні правила країн загального права встановлюють, що механізм майнових групових позовів повинен використовуватися як крайній захід при відсутності інших процесуальних можливостей швидкого та правильного вирішення спору за участю групи осіб. Суд, встановивши, що спір у справі за участю групи осіб може бути своєчасно та правильно вирішений по суті без застосування механізмів групового позову, вправі відмовити представникам групи у спільному груповому позові за даною підставою.

Іншою підставою для відмови у розгляді групового позову в країнах загального права, зокрема США є встановлення судом будь-яких фактів, які свідчать про те, що діяльність представника групи є недостатньо ефективною і не може відповідати характеру висунутих індивідуальних вимог учасників групи. З одного боку, це положення відповідає вимогам, що висуваються до позивача на сьогоднішній день господарським процесуальним законодавством України (йдеться про обґрунтування неможливості самостійно отримати докази у справі відповідно до ст. 38 ГПК України, тощо). Однак, з іншого боку, це, безумовно, не сприяє зміцненню демократичних засад судочинства.

Порядок звернення з груповим позовом до суду США регулюється Правилом 23, яке встановлює, що один і більше з учасників численної групи можуть висувати вимогу про порушення судового розгляду або бути представлені в якості сторін, які беруть участь у справі в інтересах усіх учасників групи, за умови, що:

- 1) група настільки численна, що залучення в процес усіх її учасників не представляється можливим із практичних міркувань;
- 2) існують певні правові питання або юридичний факт, що охоплює інтереси всіх її учасників;
- 3) схожі (типові, тобто в них можна виявити загальне в приватному, індивідуальному) вимоги позивачів;

4) сторона, яка представляє групу, буде сумлінно й адекватно здійснювати захист її інтересів [49].

Вважаємо, що всі зазначені питання доцільно досліджувати на допроцесуальній стадії [173, с.4], тобто до початку розгляду господарської справи по суті.

Так, *численність групи* має на увазі таку кількість її учасників, яка робить недоцільним вирішення справи в суді на підставі індивідуальних позовів [49]. Відповідно до зауважень Дорадчого комітету щодо прийняття Правил 23 від 1937 р. питанням, що розглядається в суді, має стати «єдиний, загальний, головний інтерес великого кола осіб, які утворюють настільки численну групу, що самотійний виступ у суді кожного з її учасників не представляється можливим» [49].

Правова доктрина США відмітною ознакою будь-якого групового позову називає його здатність забезпечити судовий захист порушених прав та інтересів не одного позивача, а цілої групи осіб. Дане положення визначає груповий позов як щось сформоване ще на стадії подачі позовної заяви. Однак вважаємо, що коло осіб, які беруть участь у справі, може не бути чітко встановлене на момент подачі позовної заяви до суду. Повинні бути вказані лише критерії учасників. Наприклад, позивачами за груповим позовом можуть стати фізичні та юридичні особи, які уклали договори транспортного експедирування вантажів з ТОВ «N» у період з 05.01.2013 р. по 05.03.2013 р. Кількісний склад учасників встановлюється судом у процесі розгляду групового позову.

В американській практиці досить часто зустрічаються випадки, коли недоведеним залишається факт численності в груповому позові, виходячи з тих критеріїв, які позивач-представник вказує у самому груповому позові. Так, наприклад, у груповому позові проти продавця бананів підставою групового позову стало те, що покупці купували банани за завищеними цінами. Позивачами у даній справі є всі покупці бананів, вироблених або ввезених в США, які придбали банани безпосередньо у відповідача в період з

1 травня 1999 р. по дату винесення судом остаточного рішення по даній справі.

Вважаємо, що на момент подачі групового позову особа, яка подає позов, повинна довести факт можливого порушення прав групи осіб. Їй не обов'язково потрібно встановлювати всю групу позивачів – це повинен зробити господарський суд. Даний факт може бути встановлений шляхом судового запиту інформації у відповідача на допроцесуальній стадії. Наприклад, чи укладало ТОВ «N» у період з 05.01.2013 р. по 05.03.2013 р. угоди транспортного експедирування вантажів (необхідно вказати перелік). Таким чином, у суду до початку розгляду господарської справи по суті буде в наявності передбачуваний список позивачів. А на стадії судового розгляду суд встановить усі обставини укладення та виконання даних угод, а також розмір збитків, завданих конкретним фізичним особам та суб'єктам господарювання.

У ГПК України необхідно закріпити, що: «Суддя приймає груповий позов до розгляду, якщо буде встановлено, що в *процесі розгляду справи може сформуватися група осіб* із типовими вимогами».

Завдяки такому формулюванню закону на момент подачі позовної заяви позивачем про захист групи осіб склад групи може бути до кінця не визначений, але згодом підлягає в обов'язковому порядку уточненню господарським судом. До винесення рішення група позивачів повинна бути визначена, про що виносяться відповідні ухвали.

Наявність *певного правового питання або юридичного факту*, що охоплює інтереси всіх учасників, є специфічною рисою групового позову, що дозволяє надалі кваліфікувати групу учасників. Саме наявність загального юридичного факту є основою сертифікації групи позивачів.

Типовість вимог визначається судом при встановленні складу групи, виходячи з загальних питань права або загального факту. Підрозділи (а) (2) та (а) (3) Правила 23 виступають у якості норм, що регулюють процесуальний порядок і в деякій мірі дублюють один одного. Вимога типовості визнається

задоволеною навіть за наявності певних фактичних відмінностей між вимогами позивача-представника та вимогами інших позивачів-членів групи (учасників групи).

Вимоги всіх позивачів можуть не бути абсолютно ідентичними, але загальна їхня схожість повинна бути очевидна суду. Юридичні вимоги й аргументи позивачів повинні містити в собі деякі схожі риси. Особливо важлива ідентичність вимог позивачів і вимог позивача-представника, який представляє інтереси групи в судовому процесі. Наприклад, те ж саме можна відзначити відносно вимог про відшкодування завданих збитків позивача-представника та членів групи: вони також повинні збігатися за змістом. Відмінності в аргументах необхідності отримання відшкодування, що пред'являються учасниками групи, можуть зашкодити процесові за груповим позовом [48, с.8].

Аналізуючи практику застосування критеріїв типовості вимог і наявності єдиного юридичного факту в позовному провадженні, слід зазначити різні підходи суддів до тлумачення ст. 58 ГПК України.

Наприклад, своєю ухвалою № 05-5-48/2571 від 09.03.2010 р. суддя господарського суду м. Києва повернув позовну заяву у зв'язку з тим, що: «... суд вважає, що сумісний розгляд об'єднаних вимог про стягнення коштів за шістнадцятьма договорами на виконання ремонтно-будівельних робіт перешкоджатиме з'ясуванню прав і взаємовідносин сторін та суттєво ускладнить вирішення спору.

Таким чином, у позовній заяві об'єднано декілька вимог до одного відповідача, сумісний розгляд цих вимог перешкоджатиме з'ясуванню прав і взаємовідносин сторін та суттєво ускладнить вирішення спору» [174].

Позивач не погодився з таким трактуванням і оскаржив вказану ухвалу в Київському апеляційному господарському суді, який своєю постановою від 20.04.2010 р. скасував зазначену ухвалу і повернув справу для розгляду по суті. У своїй постанові суд апеляційної інстанції зазначив:

«Статтею 58 ГПК України встановлено, що в одній позовній заяві може бути об'єднано декілька вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами.

У розумінні даної статті під вимогою розуміється матеріально-правова вимога, тобто предмет позову, який являє собою спосіб захисту порушеного права. Підставою позову є фактичні обставини, на яких ґрунтується вимога позивача.

Отже, вимоги повинні випливати з тих самих фактичних обставин, на яких вони ґрунтуються.

Ознайомившись зі змістом поданих документів, колегія суддів дійшла висновку, що кількість договорів не впливає на суть розгляду справи, головне, щоб поєднані вимоги були однорідними та підтверджувалися тотожними доказами.

Враховуючи юридичну природу наведених договорів, об'єднання позовних вимог за такими договорами є можливим тому, що вимоги про стягнення за даними договорами, пред'явлені до одного відповідача, є однорідними.

Однорідними вимогами слід вважати такі, що одночасно являють собою однаковий спосіб захисту права та мають ті самі чи однорідні підстави виникнення» [174].

Даний висновок свідчить про готовність використання українським законодавством механізму щодо захисту численних осіб. Більш того, фактично на практиці такий механізм уже використовується.

Такої позиції дотримуються також і Вищий господарський суд України у справах № 5020-9/063-546 (постанова від 24.06.2008 р. [175]), 05-5-4/31574 (постанова від 08.02.2010 р. [176]), 05-5-26/325\11 (постанова від 22.02.2010 р. [177]), 5020-4/139-063 (постанова від 12.11.2009 р. [178]).

Зокрема, Вищий господарський суд України у справі № 05-5-4/31574 відзначає, що: «Відповідно до п. 5 ст. 63 ГПК України суддя повертає позовну заяву та додані до неї документи без розгляду, якщо порушено

правила поєднання вимог або об'єднано в одній позовній заяві кілька вимог до одного чи кількох відповідачів і сумісний розгляд цих вимог перешкоджатиме з'ясуванню прав і взаємовідносин сторін чи суттєво ускладнить вирішення спору.

У даному випадку місцевий господарський суд помилково вказав про те, що сумісний розгляд заявлених позовних вимог за різними договорами ускладнить вирішення спору. При цьому господарським судом не взята до уваги однорідність позовних вимог.

Однорідними вимогами слід вважати такі, що одночасно: являють собою однаковий спосіб захисту права та мають ті самі (з одного договору) чи однорідні (з різних, але аналогічних договорів) підстави виникнення.

Позивачем було пред'явлено позовні вимоги за трьома кредитними договорами – № 68/05 від 25 липня 2007 р., 57/06 від 26 травня 2006 р. та № 43/08 від 27 липня 2008 р.

Враховуючи юридичну природу наведених договорів, об'єднання позовних вимог за такими договорами є можливим тому, що вимоги про стягнення 16602483,27 грн., пред'явлені до одного відповідача, є однорідними та підтверджені тотожними доказами.

Крім того, об'єднання позовних вимог дає можливість досягти процесуальної економії, ефективніше використати процесуальні засоби для відновлення порушеного права, а також унеможливити винесення різних рішень за однакових обставин» [176].

Таким чином, вітчизняна судова практика вже визначила основні критерії використання групового позову, а саме:

- однорідність вимог;
- тотожність доказів.

Так, у постанові по справі № 5020-9/063-546 від 24.06.2008 р. Вищий господарський суд України зазначає: «Враховуючи юридичну природу наведених договорів і не зважаючи на те, що вони укладені щодо різних об'єктів, об'єднання позовних вимог за такими договорами є можливим тому,

що вимоги про визнання правочинів недійсними, пред'явлені до одного відповідача, є однорідними та підтверджені тотожними доказами» [175].

Вищий господарський суд України звертає увагу на те, що кількість договорів не впливає на суть розгляду справи. При цьому при об'єднанні позовів слід чітко дотримуватися таких вимог ст. 58 ГПК України:

1. Звертатися з вимогами одного або кількох позивачів до одного або кількох відповідачів за однорідними вимогами.

2. Позовні вимоги ґрунтуються на однакових способах захисту.

3. Вимоги повинні бути тотожними та підтверджуватися тотожними доказами або вимоги повинні ґрунтуватися на правовідносинах, що виникають з одних і тих самих підстав.

Таким чином, при використанні на практиці правил застосування норми 58 ГПК України виробилися критерії, які можна застосовувати і до групових позовів. Завдяки наявності такої практики законодавче закріплення інституту групового позову не спричинить труднощів у застосуванні, а навпаки лише допоможе використовувати механізм, який вже застосовується.

Безумовно, право кваліфікації заявлених вимог у якості групового позову повинне належати судді. У зв'язку з цим у суду може виникнути питання, чим груповий позов відрізняється від передбаченої в законодавстві можливості об'єднувати в одне провадження однорідні справи різних позивачів до одного і того ж відповідача для спільного розгляду. Слід зазначити, що в останньому випадку відбувається об'єднання справ, які вже перебувають у провадженні господарського суду. Тому об'єднання справ не тягне обов'язку виявлення всього кола осіб, які мають однорідні вимоги до одного відповідача, як у випадку групового позову.

Наприклад, у справі № 5020-847/2011 за позовом Малого приватного підприємства «Алеко» до Товариства з обмеженою відповідальністю «Аларіт-Пром» та Комунального підприємства «Бюро технічної інвентаризації та державної реєстрації об'єктів нерухомого майна» Севастопольської міської Ради про переведення прав та обов'язків покупця за

договорами купівлі-продажу, визнання права власності та спонукання до реєстрації права власності, позивач до початку розгляду справи у порядку статей 22, 58 Господарського процесуального кодексу України надав клопотання про об'єднання в одне провадження однорідних позовних заяв: по означеній справі та по справі N 5020-845/2011 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Фортуна Плюс» до Товариства з обмеженою відповідальністю «Аларіт-Пром» до Комунального підприємства «Бюро технічної інвентаризації та державної реєстрації об'єктів нерухомого майна» Севастопольської міської Ради про визнання переважного права на придбання у власність приміщень, переведення прав та обов'язків покупця за договором купівлі-продажу приміщення, визнання права власності та зобов'язання здійснити реєстрацію права власності, яка перебуває у провадженні господарського суду м. Севастополя (тобто, з аналогічними вимогами і до тих самих відповідачів). Позовні вимоги по означених справах обґрунтовані порушенням переважного права позивачів на придбання орендованих приміщень.

Тому господарський суд міста Севастополя ухвалою від 20 червня 2011 р. задовольнив клопотання Малого приватного підприємства «Алеко» про об'єднання даної справи № 5020-847/2011 та об'єднав справи № 5020-847/2011 та № 5020-845/2011 для сумісного провадження, надавши справі № 5020-847/2011 [179].

Цілком можливо припустити, що в подальшому можливі аналогічні позови до вказаних відповідачів з боку інших орендаторів. Тому у даному випадку доречніше було б у разі впровадження групових позовів порушити провадження із захисту групового інтересу, виявити всіх орендаторів Товариства з обмеженою відповідальністю «Аларіт-Пром» та запропонувати їм приєднатися до даної господарської справи для одночасного вирішення даного питання.

Таким чином, можна сказати, що груповий позов – це такий процесуальний засіб захисту прав та інтересів групи осіб, який дозволяє

об'єднати позовні вимоги в одному процесі, якщо питання факту та права є загальними для всієї групи осіб [46, с.27].

Сумлінність і адекватність захисту інтересів групи осіб передбачає здійснення судового представництва інтересів групи особами, які дійсно мають на це право в силу припису закону.

Зокрема, з урахуванням положень попереднього підрозділу дослідження, адекватність представника означає його відповідність правовим критеріям, що передбачають:

- наявність право- і дієздатності;
- належність представника до групи, що виключає його заяву про добровільний вихід із групи до початку судового розгляду справи;
- наявність особистої зацікавленості в результаті справи на користь членів групи;
- довіра з боку інших осіб, які утворюють групу по відношенню до даної особи;
- визнання даної особи повноправним представником групи з боку господарського суду.

Сумлінність представника означає здійснення ним повноважень найкращим чином, із максимально можливим використанням своїх сил, знань і можливостей, здійснюване правомірним способом, за умови неухильного дотримання інтересів учасників групи.

Необхідно також приділити окрему увагу питанню повернення групової позовної заяви.

На виконання міжнародних норм суди зобов'язані забезпечити належний захист прав і свобод людини і громадянина шляхом своєчасного та правильного розгляду справи [180].

Так, Рішенням Конституційного Суду України від 25.12.1997 р. № 9-зп було встановлено, що: «ч. 1 ст. 55 Конституції України необхідно розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадяни України, іноземці, особи

без громадянства вважають, що їхні права та свободи порушені або порушуються і створюються перешкоди для їх реалізації. Відмова у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі ст. 64 Конституції України не може бути обмежене» [181].

Повернення позовної заяви є негативним наслідком подання позовної заяви, характерним і для групового позову. При цьому багато авторів визнають, що відмова в прийнятті позовної заяви є непереборним негативним наслідком подання позовної заяви [182, с.12], а залишення позовної заяви без руху та повернення позовної заяви – переборними негативними правовими наслідками подачі заяви [183, с.160].

Отже, повернення групового позову – це інститут процесуального права, який, будучи заходом процесуального захисту, виступає для суб'єкта в якості правового несприятливого переборного наслідку подання позовної заяви на захист прав та інтересів групи осіб.

Підставами повернення групового позову є певні обмеження, метою яких є недопущення порушення необґрунтованого судочинства. Господарський суд вивчає позовну заяву за формальними ознаками, не досліджуючи питання по суті позовних вимог. Позовна заява підлягає поверненню, якщо вона за формою та змістом не відповідає вимогам ст. ст. 54-58 ГПК України.

В європейських країнах інститут залишення позовної заяви без руху, зміст якого зводиться до можливості усунення позивачем у чітко визначений строк недоліків, допущених при пред'явленні позову, користується великою популярністю у правозастосовній практиці судів. Підстави для залишення позовної заяви без руху носять умовний характер, тобто їх усунення можливе і, отже, можливий подальший розвиток судочинства.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне скористатися досвідом європейських країн, оскільки більшість недоліків, зазначених у ст. 63 ГПК України, можна усунути у вже розпочатому процесі. Наприклад:

I. Позовна заява підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказане (порушення вимог п. 1 ч. 1 ст. 54 ГПК України).

З аналізу ст. ст. 54, 63 ГПК України видно, що однією з основних умов є вказівка на конкретну посаду особи, яка підписала позовну заяву. У п. 14 Листа Вищого господарського суду України від 14.12.2007 р. № 01-8/973 «Про деякі питання практики застосування та вирішення спорів окремих норм процесуального права» зазначається, що господарський суд за наявності у нього сумнівів щодо повноважень посадової особи підприємства (організації), яка підписала позовну заяву, не позбавлений права та можливості витребувати додаткові докази, але не має законних підстав для повернення такої заяви без розгляду [184].

При цьому в постанові Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 01.04.03 р. у справі за позовом Головного міжрегіонального управління статистики у м. Києві до Центру обслуговування споживачів і продажу послуг Київської міської дирекції ВАТ «Укртелеком» про повернення безпідставно нарахованих і сплачених коштів у сумі 26 078,25 грн. зазначено, що господарський суд правомірно повернув без розгляду позовну заяву (п. 1 ст. 63 ГПК України), оскільки з доданої довіреності не вбачається надання права підписувати позовну заяву особі, яка підписала її від імені позивача [185, с.157].

Вказана підстава актуальна для групового позову.

Зокрема, правова доктрина США вводить поняття «адекватність захисту», що означає відповідність представника правовим критеріям. До даних критеріїв відносять, перш за все, право- і дієздатність, а також обов'язкову наявність у позивача-представника статусу учасника групи. Тільки в цьому випадку така особа отримує законне право підписувати позовну заяву в інтересах групи осіб.

II. У позовній заяві не вказане повне найменування сторін, їхні поштові адреси (порушення вимог п. 2 ч. 2 ст. 54 ГПК України).

Вказана підстава також має застосовуватися у групових позовах. Особливістю даного положення за груповим позовом буде вказівка в позовній заяві основного позивача-представника, а інших позивачів у справі можна не вказувати.

III. У позовній заяві не вказані обставини, що обґрунтовують позовні вимоги, докази, що підтверджують обставини позовної заяви (порушення вимог п. 5 ч. 2 ст. 54 ГПК України).

Обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги – це юридичні факти, що призвели до виникнення спірних правовідносин, їх порушення, настання відповідальності або інших наслідків. Перелік доказів встановлюється стороною самотійно, виходячи з її правової позиції у справі. Докази, як правило, подаються до господарського суду в копіях, засвідчених належним чином (копія документа скріплюється печаткою позивача, підписом уповноваженої посадової особи або представника та написом «Копія вірна») [155, с.599]. Як зазначалося раніше, підставою групового позову є зазначена позивачем-представником сукупність юридичних фактів і норм права, яка обґрунтовує матеріально-правову вимогу до відповідача. Тому необхідно вказувати в груповій позовній заяві конкретні юридичні факти та норми права.

Згідно з постановою Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу» від 26.12.2011 р. № 18 суд не вправі повертати позовну заяву у зв'язку з ненаданням документів, які є доказами, оскільки позивач може їх надати, а суд – вимагати їх надання до закінчення розгляду справи [41]. Крім того, в п. 3.3. вказаних роз'яснень (у редакції рекомендації президії Вищого господарського суду України від 19.07.2010 р. № 04-06/113) Вищий господарський суд України зазначив, що якщо у позовній заяві є посилання на докази, які підтверджують викладені обставини, але самі докази до позовної заяви не додані, таку заяву не можна повертати з посиланням на

ст. 63 ГПК. У цьому випадку суддя у процесі підготовки справи до розгляду ухвалою витребує ці докази від позивача чи відповідача [186].

IV. Не надані докази сплати судового збору у встановленому законом порядку та розмірі (п. 3 ч. 1 ст. 57 ГПК України).

За результатами аналізу правил сплати судового збору можна визначити специфічні вимоги до даної квитанції (при безготівковому розрахунку):

- наявність відомостей про те, яка саме позовна заява оплачується;
- відповідальний виконавець установи банку зобов'язаний на лицевій чи зворотній стороні платіжного доручення зробити позначку про зарахування судового збору до державного бюджету;
- скріплене підписами керівника та головного бухгалтера з відбитком круглої печатки кредитної установи;
- дата виконання платежу [187].

У постанові Судової палати з господарських справ Верховного Суду України від 18.02.2003 р. № 3-170к03 у справі за позовом ТОВ «Спільне підприємство «Правекс-Брок» про стягнення з ВАТ «Запорізький завод надпотужних трансформаторів» 42 150,12 грн. зазначено, що сплата позивачем державного мита до Державного бюджету України на інші рахунки, а не на визначені в листі Державного казначейства України, не може бути підставою для повернення відповідного позову без розгляду на підставі п. 4 ч. 1 ст. 63 ГПК при дотриманні вимог «Інструкції про порядок обчислення та сплати державного мита» [185, с.131].

Що стосується суми судового збору, то для групових позовів вважається необхідним закріпити його в більшому розмірі, ніж встановлено при поданні «звичайного» позову. Груповий позов завжди носить майновий характер, а ставка судового збору за позовні заяви майнового характеру згідно ст. 4 Закону України «Про судовий збір» становить два відсотки від ціни позову, але не менше 1,5 розміру мінімальної заробітної плати та не більше 60 розмірів мінімальних заробітних плат [188].

Вважаємо, що за груповими позовами ставка судового збору повинна дорівнювати 2 відсотки від суми позову, але не менше 1,5 розміру мінімальної заробітної плати і не більше 90 розмірів мінімальних заробітних плат. Вважаємо за необхідне не збільшувати мінімальний розмір сплати судового збору, оскільки це може призвести до неможливості звернення до господарського суду з таким позовом, при цьому у позивача-представника майже відсутня гарантія, що позов взагалі буде розглядатися за принципами групового провадження.

Однак, підвищення максимальної ставки судового збору за груповим позовом, в першу чергу, спрямоване на фінансове забезпечення умов для об'єктивного і незалежного здійснення правосуддя. Так, по-перше, загальна сума компенсацій усім позивачам у спорі найчастіше є значною. По-друге, повинні бути виправдані підвищені витрати господарського суду при розгляді ускладненого господарського спору.

Доречно встановити також, що інші позивачі, які будуть вступати в процес повинні сплатити фіксовану мінімальну суму судового збору у розмірі 2 мінімальних заробітних плат.

В процесі розгляду справ про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом судовий збір становить 5 розмірів мінімальної заробітної плати, а провадження по груповому позову може буде навіть з більшою кількістю учасників, тому збільшена сума судового збору до сплати буде більш обґрунтованою. По-третє, велика ставка судового збору не дозволить зловживати даним інститутом і тим самим уже на етапі подачі позовної заяви дозволить захистити судову систему від безпідставно порушених справ або справ, метою яких є затягування іншого провадження.

V. Порушення правил об'єднання позовних вимог (ч. 1 ст. 58 ГПК України).

В одному позові може бути об'єднано кілька вимог до одного чи декількох відповідачів. Але вони повинні бути пов'язані між собою підставами виникнення та представленими доказами. В іншому випадку

(якщо будуть порушені правила об'єднання вимог і спільний розгляд цих вимог перешкоджатиме з'ясуванню прав та взаємовідносин сторін чи суттєво ускладнить вирішення спору) позовна заява підлягає розгляду за правилами позовного провадження.

VI. Не представлені докази направлення відповідачу копії позовної заяви та доданих документів (ч. 1 ст. 56 ГПК України).

У п. 13 Інформаційного листа Вищого господарського суду України від 12.03.2009 р. № 01-08/163 «Про деякі питання, поставлені у доповідних записках стосовно роботи господарських судів України у другому півріччі 2008 року щодо застосування норм Господарського процесуального кодексу України» [189] Вищий господарський суд України на запитання, чи повинен прокурор надати суду докази направлення поданої ним позовної заяви позивачу та третій особі, вказав, що згідно з частиною першою ст. 56 ГПК України прокурор або його заступник зобов'язані при поданні позову надіслати сторонам копію позовної заяви з додатком, якщо даних документів у сторін немає. При цьому частиною першою ст. 63 ГПК не передбачена можливість повернення суддею позовної заяви у зв'язку з ненаданням доказів направлення копії позовної заяви з додатком позивачеві та/або третім особам (у п. 6 цієї частини йдеться лише про відповідача). Як вірно зазначає В.Е. Беяневич, господарський суд у разі прийняття ним позовної заяви прокурора (заступника прокурора), до якої не додані докази надіслання копії позову і копій додатків позивачу та третім особам, повинен зобов'язати прокурора направити відповідні копії цим учасникам судового процесу та надати суду докази такого направлення у визначений ним строк [155, с.599-606].

VII. До винесення ухвали про порушення провадження у справі від позивача надійшла заява про врегулювання спору (п. 9 ст. 63 ГПК України).

Якщо до винесення ухвали про порушення справи від позивача надійшла заява про врегулювання спору, господарський суд повинен переконатися, що ця заява підписана тією ж особою, що і позовна заява. А

якщо заява про врегулювання спору підписана іншою особою, – перевірити її повноваження, а в разі потреби на підставі ст. 65 ГПК України в порядку підготовки справи до розгляду викликати представника позивача для з'ясування обставин підписання заяви про врегулювання спору.

Однак, у разі подання такої заяви відповідачем в межах групового позову, вона не може розглядатися як підстава для повернення позовної заяви, а викладені обставини повинні бути досліджені господарським судом після порушення справи.

VIII. У позові також зазвичай указується назва господарського суду, в який направлено заяву. Але, аналізуючи зміст ст. 63 ГПК України, можна зробити висновок, що в разі, якщо назву господарського суду не вказано, це не є підставою для повернення позовної заяви.

Крім того, виключно для групових позовів можна виділити додаткові підстави для повернення позовної заяви:

IX. Відсутність необхідності захисту групового інтересу.

Відсутність можливості сформувавши групу передбачає неможливість розгляду справи за принципами групового позову. Тому якщо позивач не обґрунтує наявності групи, осіб чий права порушені відповідачем, остаточне коло яких буде встановлено в ході розгляду господарської справи, то груповий позов повинен трансформуватися в позов, який буде розглядатися за принципами позовного провадження. У разі, якщо позивачем сплачено більший судовий збір, ніж той, що необхідно сплатити у межах позовного провадження, то за заявою такого позивача різниця між ставками судового збору має бути повернута, про що господарський суд має винести ухвалу.

X. Відсутність однотипності вимог учасників групи.

Однотипність вимог впливає з єдиного юридичного факту правопорушення, який об'єднує групу позивачів.

Умовою застосування групового позову в США є наявність «юридичного зв'язку позивачів» (тобто, наявність певної обставини чи якості, що об'єднуватиме позивачів групи). Прикладом «юридичного зв'язку

позивачів» є зв'язок, що існує між членами асоціації на основі установчого договору та внутрішніх правил членства в даній асоціації. Доказом задоволення вимоги про наявність об'єднуючого чинника групи позивачів може стати контракт або інша угода, що укладена у письмовій формі та стосується всіх учасників такої групи. Якщо господарський суд визнає, що окремі питання права або юридичний факт, який має загальне значення для всіх учасників групи, превалюють над питаннями, що зачіпають інтереси виключно окремих членів групи, то груповий позов стає найбільш ефективним методом вирішення даного спору.

Дані критерії важливі для прийняття групового позову до розгляду, а їх відсутність призводить до неможливості розгляду господарської справи за принципами групового позову.

Як видно з аналізу ст. 63 ГПК України, всі вищевказані підстави для повернення позовної заяви легко переборні в розпочатому процесі. Тому представляється доцільним підтримати пропозицію Т.В. Степанової про впровадження до господарського процесу інституту залишення позову без руху до усунення недоліків позовної заяви в установлений господарським судом строк [85, с.509]. І у випадку, якщо позивач-представник усуне такі недоліки, господарський суд може прийняти дану заяву. Наприклад, якщо до позову не додаються докази сплати судового збору у встановленому законом порядку, доцільно було б залишити позовну заяву без руху й ухвалою суду зобов'язати позивача надати докази сплати. При цьому встановити строк (наприклад, 5 днів із моменту отримання ухвали) для усунення недоліків. А в разі невиконання вимог господарського суду – залишити позовну заяву без розгляду.

З урахуванням вищезазначеного, пропонується доповнити ГПК України наступним формулюванням: «Господарський суд, встановивши при розгляді питання про прийняття позовної заяви щодо захисту групового інтересу до провадження, що вона подана з порушенням вимог ст. ст. 54-58 ГПК, виносить ухвалу про залишення позовної заяви без руху та про

покладення обов'язку на позивача вчинити певні дії щодо усунення недоліків позовної заяви в п'ятиденний строк із моменту отримання ухвали. У разі, якщо позивач-представник у встановлений строк виконає вказівки судді, перераховані в ухвалі, заява вважається поданою в день її первісної подачі до господарського суду. В протилежному випадку суд виносить ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду».

Крім того, ст. 63 Господарського процесуального кодексу України необхідно доповнити четвертим абзацем такого змісту: «Суддя відмовляє у розгляді групового позову, якщо буде встановлено, що відсутні тотожність доказів та/або однотипність вимог учасників групи. В такому разі розгляд справи продовжується за правилами позовного провадження». Дане формулювання статті дозволить підвищити оперативність захисту прав суб'єктів господарювання при поданні групового позову.

3.3. Особливості судового розгляду справ за груповими позовами

Господарський процес – сукупність норм, що регулюють організацію господарських судів, їх діяльність та осіб, які беруть участь у процесі при розгляді господарських спорів з метою захисту порушених прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності [190, с.11].

Судовий розгляд – одна з найважливіших стадій господарського процесу, в ході якої здійснюється розгляд і вирішення справи по суті, тобто перевіряється законність та обґрунтованість вимог позивача та заперечень відповідача, а також третіх осіб на підставі досліджених у судовому засіданні наданих сторонами та третіми особами, а також витребуваних судом доказів [191, с.205].

В господарському процесі України за процедурою поділ здійснюється на справи позовного провадження та справи про визнання боржника неплатоспроможним (про банкрутство).

Вважаємо, що саме завдяки наявності специфічних рис провадження за груповим позовом (численна група осіб, типовість вимог тощо), які необхідно встановити у ході судового провадження, груповий позов має розглядатись саме із застосуванням особливої процедури.

Загальновідомо, що в позовному провадженні відповідно до ст. 60 ГПК України спір при розгляді справи повинен бути вирішений господарським судом у строк не більше двох місяців із дня одержання позовної заяви. Початок строку визначається вказівкою на подію – одержання позовної заяви господарським судом. У строк розгляду справи в суді першої інстанції входить час, витрачений на підготовку справи до розгляду. Дата закінчення строку розгляду справи визначається за правилами, викладеними у ст. 51 ГПК України.

Що стосується процедури за груповим позовом, то вважаємо, що в будь-якому випадку він повинен бути довшим. Перш за все, це пов'язано з формуванням групи позивачів, яку необхідно встановити, та іншими особливостями, характерними для такого позову.

Отже, проаналізуємо докладніше етапи провадження за груповим позовом (див. Додаток А):

І. Прийняття позовної заяви господарським судом. Позовна заява за груповим позовом вважається поданою з моменту подачі її до канцелярії господарського суду.

Далі призначається суддя, який буде розглядати груповий позов або заяву про застосування процедури групового позову. У разі, якщо судове провадження вже відкрито за загальними правилами позовного провадження, однак з'ясувались обставини, які вказують на необхідність розгляду справи за правилами, встановленими для групового позову, то має бути подана заява про застосування процедури групового позову.

За результатами такого розгляду суддею буде встановлено, підлягає позов розгляду із застосуванням спеціальної процедури, або ні.

Основною метою даної стадії є підтвердження господарським судом можливості розгляду позову з використанням механізму групового позову.

Якщо в позовному провадженні порушення справи здійснюється протягом 3 днів (ст. 61 ГПК України), у справах про банкрутство – протягом 5 днів (ст. 12 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [27]), то для порушення справи за груповим позовом пропонуємо збільшити цей строк до 10 днів, оскільки при необхідності суддя може запитати додаткову інформацію від органів влади та суб'єктів господарювання. Від повноти наданої інформації залежить, чи визнає суддя позов груповим.

Суд, як зазначалося вище, на даній стадії має право запитати додаткову інформацію від сторін спору й інших осіб, необхідну для визнання позову груповим. Причому суд може скористатися даним правом як до, так і після визнання позову груповим. Тому вважаємо за доцільне також закріпити в ст. 61 ГПК України, що дана стадія може бути продовжена до 1 місяця для повного збору всіх необхідних документів, про що виноситься відповідна ухвала.

Отже, за підсумками з'ясування обставин суддя виносить ухвалу, якою порушує або не порушує провадження із застосуванням процедури розгляду групового позову. У разі відсутності підстав для розгляду групового позову справа розглядається за принципами позовного провадження.

Якщо буде встановлена та підтверджена необхідність порушити справу за правилами провадження групового позову, має бути призначена колегія суддів.

Слід зазначити, що згідно зі ст. 4⁶ ГПК України спори в місцевому господарському суді можуть розглядатися одноосібно та колегіально. Тому доречно спочатку надати судді право одноосібно розглянути питання, чи є позов груповим, а при підтвердженні цього – автоматично одноосібний розгляд має бути перетворений у колегіальний завдяки автоматизованій системі документообігу господарського суду. Тобто, враховуючи ст.2¹ ГПК

України щодо автоматизованої системи документообігу суду та з метою об'єктивного та неупередженого розподілу справ між суддями з додержанням принципів черговості та рівної кількості справ для кожного судді буде призначена колегія суддів, яка і буде розглядати цей груповий позов.

На даний час питання про колегіальний розгляд у судовій практиці не вирішується однозначно, тобто немає чітко встановлених законодавством категорій справ, за якими обов'язковий колегіальний розгляд. Виходячи з аналізу ч. 1 ст. 4⁶ ГПК України, вирішальними характеристиками справи у таких випадках є складність і категорія.

Складність справи визначається виходячи з:

- складності спірних матеріально-правових правовідносин;
- кількості доказів, поданих на підтвердження матеріальних вимог;
- неясності та суперечності норм, які підлягають застосуванню у спірних правовідносинах, відсутність єдності в судовій практиці щодо застосування правових норм, що регулюють спірні правовідносини [192, с.35].

Наприклад, Господарським судом Одеської області розглядалась справа № 5017/2559/2012 за позовом Прокурора Малиновського району м. Одеси в інтересах держави в особі Регіонального відділення Фонду державного майна України по Одеській області до відповідача Товариства з обмеженою відповідальністю «Одеський інститут підприємництва та права» за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, на стороні позивача (Державної судноплавної компанії «Чорноморське морське пароплавство») про розірвання договору оренди, зобов'язання передати майно та стягнення 202061,24 грн.

Ухвалою господарського суду Одеської області від 14.11.2012 р., враховуючи категорію та складність справи, суд призначив справу № 5017/2559/2012 до колегіального розгляду у складі трьох суддів господарського суду Одеської області.

Відповідно до розпорядження виконуючої обов'язки голови господарського суду Одеської області Новікової Р.Г. від 14.11.2012 р., на підставі рішення зборів суддів господарського суду Одеської області від 29.11.2011 р. (оформленого протоколом №17-24/11 від 29.11.2011 р.) та ст. 4⁶ Господарського процесуального кодексу України вказану справу передано на розгляд колегії суддів у складі: головуєчий суддя – Невінгловська Ю.М., судді: Гуляк Г.І., Щавинська Ю.М. [193].

Даний приклад підтверджує, що при наявності складнощів у розгляді справи судді нерідко створюють колегії для вирішення таких господарських спорів.

І оскільки групові позови відносяться до складної категорії справ, їх необхідно розглядати тільки колегіально.

Колегіальність – принцип управління, при якому керівництво процесом здійснюється не одноосібно, а у складі трьох суддів, які володіють рівними правами при вирішенні спору [194, с.148]. Саме така форма прийняття рішень найбільше підходить для розгляду групових позовів у господарському судочинстві.

Вирішення справ не одним суддею, а декількома, об'єднаними в одну колегію, має певні переваги. Колегіальний розгляд справ забезпечує більш ретельне та багатостороннє обговорення. Вирішення справ колегією є результатом обміну думок між суддями, результатом зіткнення різних поглядів на одні й ті самі питання, різних точок зору. І, як наслідок, поліпшується якість правосуддя (прийняття рішень).

Саме тому вважаємо за доцільне закріпити у ст. 4⁶ ГПК України, що провадження за груповим позовом має здійснюватися колегіально у складі трьох суддів.

II. *Допроцесуальна стадія*, що складається, у свою чергу, з декількох етапів.

А) Публікація інформації про порушення провадження за груповим позовом [195, с.74] (в офіційному друкованому виданні та на веб-сайті Вищого господарського суду України).

Для реалізації даного етапу вважаємо за необхідне розміщувати відповідну інформацію на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України (за аналогією зі справами про банкрутство).

Витрати з опублікування повинен нести позивач-представник, якщо інше не встановлено угодою про проведення єдиного судового процесу. Такою угодою можуть бути встановлені інші правила сплати витрат за груповим позовом.

У ст. 64 ГПК України необхідно внести такі доповнення: «Інформація про порушення провадження за груповим позовом повинна бути розміщена на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України у семиденний строк із дня винесення ухвали про порушення провадження за груповим позовом. Таке оголошення має містити повне найменування відповідача, його поштову адресу, банківські реквізити, найменування й адресу господарського суду, номер справи, відомості про позивача-представника, граничний строк подачі заяв позивачів із вимогами до відповідача». Потенційні позивачі мають заявити про приєднання до групи протягом тридцяти днів з моменту офіційного опублікування.

Б) Оптація.

Однією з особливостей провадження за груповим позовом є оптація – процесуальна участь або вихід зі складу групи.

У криміналістиці встановлення групової приналежності – це перш за все дослідження, в результаті якого об'єкт відноситься до певної групи вже відомих об'єктів [196, с.295]. Вказане положення цілком може бути застосоване до категорії «оптація» у провадженні за груповим позовом.

Якщо при ідентифікації відбувається встановлення одного конкретного об'єкту з групи йому подібних об'єктів, то при встановленні групової

приналежності визначається група (вид, рід), до якої належить даний об'єкт [197, с.496].

Встановлення групової приналежності здійснюється в основному за загальними (груповими) ознаками.

Так, наприклад, Канадські процесуальні норми також містять у собі вимоги здійснення оптації. Відповідно до законодавства Британської Колумбії право взяти участь у процесі за груповим позовом поширюється на осіб, які проживають на території судового округу розгляду справи та за його межами [62, с.63].

Австралійські процесуальні норми, за аналогією з законодавством США та Канади, також дозволяють учасникам групи скористатися своїм правом процесуального вибору (оптації). Більш того, австралійський процесуальний механізм групових позовів передбачає можливість приєднання до процесу за груповим позовом усіх членів групи навіть після того, як розгляд справи в суді за груповим позовом вже розпочався, що, однак, слід визнати не дуже зручним.

У США Правило 23 зазначає, що «повідомлення повинне роз'яснювати кожному члену групи: А) суд виключить члена з групи, якщо він про це попросить у встановлений строк (оптація); В) рішення, незалежно від результату розгляду, буде стосуватися всіх членів групи, які не звернулися до суду з проханням про виключення; С) будь-який із членів, якщо він не заявив про своє виключення, може за власним бажанням приєднатися до участі в процесі за допомогою свого адвоката» [11, с.87]. Дані вимоги, що висуваються до повідомлення численної групи осіб, конкретизував своїм рішенням у справі Айзен Верховний Суд США.

На нашу думку, необґрунтованим представляється питання щодо необхідності «участі в процесі за допомогою свого адвоката», тобто самотійним учасником провадження, оскільки це виключає процесуальну економію й оперативність у розгляді справи за груповим позовом.

У країнах загального права строки оптації можуть бути продовжені. Так, при бажанні будь-який учасник групи, не згодний із умовами мирової угоди, має право вийти зі складу групи, скориставшись своїм правом вибору (оптації). Виключена з групи особа отримує можливість вимоги відшкодування збитків у порядку індивідуального позовного провадження. Якщо хто-небудь із учасників групи висловив свої заперечення або незгоду з укладенням мирової угоди, адвокат групи повинен звернутися до суду з проханням про виключення такого учасника процесу зі складу групи позивачів або збільшити для нього строк оптації у справі [11, с.102].

У Великобританії будь-яке повідомлення групи на ранніх стадіях процесу проводиться виключно на розсуд суду. Судом також встановлюється строк, протягом якого учасники групи вправі приєднатися до процесу.

Вважаємо, що оптацію, як можливість виходу з групи, можна здійснювати до моменту винесення рішення у справі.

Якщо позивач у встановлений судом строк не подав заяви про участь у груповому позові, то господарський суд не може захищати його права та законні інтереси.

З іншого боку, якщо позивач був учасником групового позову, але до моменту винесення рішення у справі подав заяву про вихід зі складу групи, про це виноситься ухвала. У такому випадку рішення господарського суду на такого учасника не поширюється.

В) Ознайомлення та підписання членами групи угоди про проведення єдиного судового процесу при об'єднанні кількох позовних вимог.

При зверненні з груповим позовом до суду члени групи повинні підписати загальну угоду про проведення єдиного судового процесу при об'єднанні кількох позовних вимог. Члени групи повинні вказати в тексті цієї угоди, що всі процесуальні вимоги будуть дотримані та що їхні права не будуть порушені усними або письмовими заявами учасників групи. Ця угода має бути зрозумілою кожному учаснику групи. Сторони даної угоди не вправі ухилитися від обов'язку дотримання умов угоди під приводом того,

що вони чи інші учасники групи не розуміли або не усвідомлювали в момент підписання угоди фактичного стану спору або справи [11, с.71].

Відмінності інтересів членів групи, які приєдналися до письмової угоди про проведення судового процесу на захист інтересів групи, полягають у відмінностях їхніх позовних вимог, оскільки вимоги кожного, незважаючи на схожість їх з іншими вимогами членів групи, в чомусь індивідуальні. У справі Клейнс до Першого Національного Банку Атланти суд вказав, що вимоги групи осіб, які постраждали від порушення прав громадян банком, не можуть бути розглянуті в якості загальних вимог через укладання індивідуальної угоди між банком і кожним членом групи, а отже, різних умов та різних інтересів. Перевага загального інтересу над індивідуальними інтересами членів групи у даній справі відсутня, і вимога Федерального Правил цивільного процесу США № 23 не задоволена [11, с.72].

Факт підписання угоди про ведення єдиного процесу до звернення до господарського суду не виключає необхідності формувати групу позивачів із залученням веб-сайту Вищого господарського суду України після порушення господарської справи. Ті позивачі, які приєдналися до процесу після появи інформації на веб-сайті, також повинні ознайомитися з угодою про проведення єдиного судового процесу та підписати її.

Для цього слід законодавчо встановити фіксований час для ознайомлення з угодою – наприклад, 10-денний строк. Даного часу буде достатньо для аналізу угоди, а в разі необхідності – звернення за допомогою до фахівця з метою з'ясування учасниками своїх повноважень у процесі. Вважаємо, що дана угода має бути єдиною за змістом для всіх позивачів.

Угода про проведення єдиного судового процесу при об'єднанні кількох позовних вимог повинна містити певні істотні умови.

Істотними умовами, згідно з ч. 2 ст. 180 ГК України, вважаються такі умови, які необхідні і достатні для укладення договору, або умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута угода [99]. Для того, щоб договір вважався укладеним, необхідно узгодити всі його істотні умови.

Так, істотними умовами Угоди про проведення єдиного судового процесу доречно назвати:

- предмет угоди (за яким позовом має представляти інтереси групи осіб позивач, прокурор або інший представник);
- сторони (зазначається первісний позивач, позивач-представник, відповідач);
- порядок надання правової допомоги представником-позивачем, порядок його призначення, обчислення і внесення гонорару представника-позивача;
- права та обов'язки сторін, особливості розподілу судових витрат на ведення справи між позивачами та ін.

Кожний новий учасник групи позивачів повинен підписати Угоду власноруч, засвідчуючи, що має необхідний обсяг цивільної дієздатності, волевиявлення його є вільним та відповідає його внутрішній волі. Це буде свідчити про досягнення домовленості щодо істотних умов Угоди.

Необхідно ГПК України доповнити новою ст. 69¹ наступного змісту: «Протягом 10 днів після підписання позивачами угоди про проведення єдиного судового процесу призначається судове засідання».

III. Підготовче судове засідання, яке складається з двох етапів.

A) Сертифікація учасників.

Так, цивільне процесуальне законодавство США передбачає низку критеріїв встановлення групи судом (сертифікації):

1. Наявність невизначеної групи з двох і більше осіб.
2. Вимоги учасників групи стосуються спільного предмета та підстав, і спільні питання групи превалюють над інтересами окремих членів групи.
3. Груповий позов повинен являти собою найкращий спосіб справедливого й ефективного вирішення спільних питань групи.

Доводити численність групи не обов'язково. Більшість судових рішень показує, що вимога численності вважається дотриманою, якщо є дійсні підстави припускати, що кількість членів групи перевищує встановлений

мінімум. Часто в дійсності повними відомостями про кількість членів групи володіє тільки відповідач. У зв'язку з цим суди США вважають, що позивач не повинен називати чітку кількість позивачів або учасників своєї групи. Наприклад, численність у справах про порушення прав групи осіб на ринку цінних паперів може бути підтверджена документами, що відображають графік продажу та підтверджують дотримання необхідного мінімуму кількості осіб, чиї права порушені [62, с.139].

Встановлення (сертифікація) групи для участі в судовому процесі може бути відхиленою, якщо відповідачу вдасться довести, що позивач є неналежною стороною. У цьому випадку відсутні члени групи будуть змушені підкоритися даному судовому рішення.

У США суд може відмовити у розгляді справи за груповим позовом і у встановленні (сертифікації) групи, якщо:

- розмір індивідуальних вимог настільки значний, що робить малоймовірною можливість їх розгляду в одному судовому процесі;
- існують складнощі, пов'язані з неможливістю приєднання до процесу за груповим позовом відсутніх членів групи;
- існує факт укладення мирової угоди багатьма членами групи (їх більшою частиною);
- невеликою є ймовірність того, що інтереси членів групи можуть бути захищені ефективно за допомогою групового позову [62, с.140];
- розмір групи недостатній для розгляду справи на підставі групового позову;
- існують відмінності у вимогах позивача та вимогах інших членів групи;
- відповідальність, яку може понести відповідач за умови вирішення справи, буде вимагати представлення різних доказів із боку членів групи [11, с.79].

Так, підсумовуючи міжнародний досвід сертифікації, вважаємо, щодо для встановлення групи господарським судом (її сертифікації) позивач повинен довести наступні юридичні факти:

- група дійсно існує;
- він є її учасником;
- вимоги групи є спільними, типовими й адекватними.

Усі зазначені вище вимоги повинні бути доведені.

Суд при розгляді спору такого роду має бути впевнений у превалюванні спільних питань права або спільного факту над відмінностями індивідуальних вимог і пріоритеті групового позову в якості можливого методу вирішення господарського спору.

Встановлення групи позивачів (сертифікацію) слід оформляти ухвалою господарського суду. Дана стадія провадиться у 20-денний строк з моменту підписання членами групи загальної угоди про проведення єдиного судового процесу при об'єднанні кількох позовних вимог.

Б) Дослідження можливості мирного врегулювання спору сторонами.

Так, при розгляді групового позову судом США завжди досліджується така можливість [11, с.79].

Відомо, що величезна кількість групових позовів у США так і не доходить до судового розгляду і вирішується на початковій стадії процесу за допомогою укладення мирової угоди групи. Укладення мирової угоди зазвичай має місце після сертифікації групи до початку судового розгляду справи.

Відповідач знає, що судова тяганина для нього не вигідна, судові витрати будуть значними та по даній справі буде винесене негативне для нього судове рішення, яке доведеться виконувати. Враховуючи ці фактори, він частіше погоджується на підписання мирової угоди.

Господарський суд повинен запропонувати укладення мирової угоди, перевібивши при цьому, чи відноситься дана угода до прав та обов'язків

сторін щодо предмета спору. Також господарський суд повинен роз'яснити наслідки укладення такої угоди (ст.ст. 78, 80 ГПК України).

Умови мирової угоди мають бути викладені чітко та недвозначно, щоб не виникало неясності і спорів з приводу її змісту при виконанні.

На відміну від звичайної угоди, мирова угода, що укладається в господарському процесі:

- укладається в процесі розгляду справи в господарському суді;
- укладається у формі й на умовах, передбачених процесуальним законодавством;
- підлягає затвердженню господарським судом;
- не тільки змінює матеріально-правові відносини, але й припиняє процесуально-правові відносини (ст. 80 ГПК України);
- якщо не виконується добровільно, то виконується в порядку, встановленому для примусового виконання судового акту.

При цьому згідно з п. 1 інформаційного листа Вищого господарського суду України від 09.04.2009 р. № 01-08/204 «...відповідно до частини четвертої статті 78 Господарського процесуального кодексу України про затвердження мирової угоди господарський суд виносить ухвалу, якою одночасно припиняє провадження у справі. Зазначена норма кореспондується з приписами пункту 7 частини першої статті 80 цього Кодексу, згідно з якими господарський суд припиняє провадження у справі, якщо сторони уклали мирову угоду і вона затверджена судом, а частиною четвертою цієї статті передбачено, що ухвалу про припинення провадження у справі може бути оскаржено» [198].

Вважаємо, що строк розгляду сторонами умов мирової угоди не повинен перевищувати 30 днів. Зазначений час надасть можливість з'ясувати всі необхідні деталі щодо мирової угоди та не дозволить затягнути подальший розгляд господарської справи. Якщо ж по закінченні даного строку мирову угоду не буде укладено, то починається розгляд справи по суті.

IV. Розгляд справи по суті.

Якщо мирову угоду не вдається укласти, то господарський суд починає розгляд справи по суті, досліджує докази у справі та виносить рішення.

Розгляд справи по суті у засіданні господарського суду – основна стадія процесу. Її значення полягає в тому, що саме при розгляді та вирішенні спору в судовому засіданні реалізується основне завдання господарського суду – захист прав та охоронюваних законом інтересів фізичних осіб та суб'єктів господарювання.

Судовий розгляд відбувається у засіданні господарського суду, протягом якого суд безпосередньо досліджує докази та встановлює фактичні обставини, на підставі яких виносить законне і обґрунтоване рішення.

В.А.Миколаєць вважає за доцільне по справах за груповим позовом на стадії дебатів надати можливість виступити з відповідними промовами як кожного з учасників групи окремо, так і тільки однієї особи – представника групи. Вважаємо, що запровадження вказаного положення дискредитуватиме взагалі даний інститут, який перш за все спрямований на оперативний захист групового інтересу [58, с.13].

Господарський процесуальний кодекс України не встановлює жорстких правил ведення засідання господарського суду, а лише визначає спрямованість роботи суду.

Початок перебігу строку з розгляду справи по суті починається з дати підписання позивачами угоди про ведення єдиного судового процесу.

Встановлення даного строку для розгляду справи, насамперед, пов'язане зі складністю розгляду такої категорії господарських спорів, а саме: кількістю учасників судового процесу, обсягом доказів, що підлягають оцінці господарським судом.

Сукупний час розгляду справи з урахуванням усіх особливостей провадження за груповим позовом не повинен перевищувати шість місяців із дня підписання позивачами угоди про ведення єдиного судового процесу. Вважаємо, що шість місяців – це проміжок часу, протягом якого можуть бути

здійснені всі процесуальні дії, враховуючи особливості провадження за груповим позовом.

Даний строк знаходить своє підтвердження в позиції Вищого господарського суду України. Так, строки розгляду справи можуть коригуватися з урахуванням норм міжнародних угод. На питання, чи може господарський суд з урахуванням вимог Конвенції про вручення за кордоном судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах [199] (надалі – Конвенція) розглянути справу у більш тривалий строк, ніж передбачено ст. 69 ГПК України, в п. 12 інформаційного листа Вищого господарського суду України від 11.04.2005 р. № 01-8/344 «Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у 2004 році» [200] Вищий господарський суд України відповів: «Конвенція відповідно до Закону України «Про приєднання України до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах» від 19.10.2000 р. № 2052-III [201] набрала чинності для України з 26.11.2000 р. і відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства. За Конвенцією, зокрема, судові рішення не може бути винесено, поки не буде встановлено, що судовий документ було вручено або доставлено особисто відповідачеві і це було здійснено в належний строк, достатній для здійснення захисту. У випадку, передбаченому ч. 2 ст. 15 Конвенції, суд може винести рішення, якщо з дати направлення документа сплинув строк, який суддя визначив як достатній для даної справи і який становить щонайменше шість місяців» [201].

Це означає, що строк, який може бути наданий для розгляду справи, становить шість місяців. На підставі вищевикладеного та з урахуванням особливостей судочинства за груповим позовом необхідно доповнити ст. 69 ГПК України положенням такого змісту: «Груповий позов повинен бути

вирішений господарським судом у строк не більше шести місяців з дати підписання всіма позивачами угоди про ведення єдиного судового процесу».

Згідно зі ст. 69 ГПК України у виняткових випадках за клопотанням сторони з урахуванням особливостей розгляду спору господарський суд ухвалою може подовжити строк розгляду спору, але не більш як на п'ятнадцять днів.

Слід зазначити, що раніше право про подовження строків розгляду справи надавалося голові або заступнику голови господарського суду, а не сторонам. Вважаємо, що при провадженні за груповим позовом доцільно надати таке право як сторонам у справі, так і голові або заступнику голови господарського суду.

Вищий господарський суд України в п. 19 інформаційного листа від 14.08.2007 р. № 01-8/675 «Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у першому півріччі 2007 року» зазначив, що частина третя статті 69 ГПК України, передбачаючи можливість продовження головою господарського суду чи заступником голови господарського суду строку вирішення спору, не визначає переліку таких випадків. У вирішенні питання про те, чи є той чи інший випадок винятковим, слід враховувати обставини конкретної справи, її складність, кількість учасників судового процесу, їх місцезнаходження, обсяг доказів, що підлягають оцінці господарським судом, тощо [202].

Таким чином, ті критерії, які відзначає Вищий господарський суд України як виняткові для подовження строку вирішення спору, у більшості можуть бути віднесені до характерних рис групових позовів. І, як наслідок, необхідно доповнити ст. 69 Господарського процесуального кодексу України положенням такого змісту: «Даний строк може бути подовжений судом за клопотанням сторін на строк не більше трьох місяців».

На підставі вищевикладеного, сумарний розгляд справи по суті не буде перевищувати дев'яти місяців, а строк розгляду всієї справи, включаючи

підготовчі стадії, не буде перевищувати десятимісячного строку. Даний строк набагато більший, ніж строк розгляду справи у звичайному позовному провадженні, виправдовує результат розгляду групового позову – захист прав та інтересів групи осіб.

У решті, на нашу думку, процедура розгляду справи по суті у провадженні за груповим позовом не буде відрізнятися від позовного провадження. Тому детально зупинятися на інших аспектах розгляду справи по суті не є доцільним.

3.4. Судове рішення у справах за груповими позовами

Вирішення спору по суті в господарському суді першої інстанції закінчується винесенням судового акту, що називається рішенням (ч. 1 ст. 82 ГПК України).

Судове рішення як у позовному провадженні, так і в судочинстві щодо захисту групового інтересу має бути засноване виключно на обставинах, встановлених у ході розгляду справи, і з урахуванням усіх досліджуваних доказів. Саме рішення є кінцевим актом, що визначає права й обов'язки сторін у справі.

Роз'яснення питань застосування ст. 82 ГПК України викладено в інформаційному листі Вищого господарського суду України від 23.11.2001 р. № 01-8/1272 ««Про деякі питання, пов'язані із застосуванням частини другої статті 82 Господарського процесуального кодексу України». Згаданою нормою передбачено, що прийняте господарським судом рішення підписується всіма суддями, які брали участь у засіданні. Отже, жодний із суддів за результатами вирішення спору не може, незважаючи на будь-які обставини, відмовитись від підписання рішення. Згідно з цією ж нормою, у разі розгляду справи трьома суддями суддя, не згодний з рішенням, зобов'язаний викласти у письмовій формі свою окрему думку, що

приєднується до справи. Проте даних про наявність окремої думки судді рішення (ухвала, постанова) містити не повинне [203].

Рішення господарського суду має ґрунтуватися на повному з'ясуванні таких обставин:

- чи мали місце обставини, на які посилаються особи, котрі беруть участь у процесі, та якими доказами вони підтверджуються;
- чи не виявлено у процесі розгляду справи інших фактичних обставин, що мають істотне значення для правильного вирішення спору, і доказів, які підтверджують ці обставини;
- яка правова кваліфікація відносин сторін, виходячи з фактів, установлених у процесі розгляду справи, та яка правова норма підлягає застосуванню для вирішення спору [155, с.64].

Дані обставини необхідно з'ясувати і для винесення рішення за груповим позовом. Однак при розгляді групового позову їх (перелічені вище обставини) необхідно доповнити наступними:

- чи всі зацікавлені в цьому розгляді особи виявлені;
- яка загальна сума відшкодування для всієї групи осіб;
- у якій черговості будуть задовольнятися вимоги, виходячи з фактів, установлених у процесі розгляду господарської справи.

Господарські суди повинні дотримуватися передбаченої ст. ст. 84, 86 ГПК України послідовності викладу рішення (вступна, описова, мотивувальна та резолютивна частини) [204]. Вважаємо, що структуру рішення за груповим позовом не слід змінювати, проте зміст деяких елементів доцільно змінити. Так, у вступній частині вказуються:

- а) найменування господарського суду – повна назва господарського суду, який прийняв судове рішення;
- б) номер справи;
- в) дата прийняття рішення – дата оголошення рішення у відповідності зі ст. 85 ГПК України;

г) найменування сторін – найменування позивача та відповідача згідно з установчими документами (для юридичних осіб) або прізвище, ім'я, по батькові (для фізичних осіб). Якщо під час розгляду справи відбулася зміна найменування юридичної особи, про це має бути зазначено у вступній частині рішення.

Крім того, у вступній частині рішення за груповим позовом вважаємо за необхідне зазначити номер і дату угоди з позивачем-представником, згідно з якою позивачі згодні, що він діє від їх імені. Таким чином буде реалізований на практиці принцип процесуальної економії – не треба буде вказувати весь перелік позивачів за груповим позовом, що може становити сотні осіб;

д) ціна позову – визначається в разі, коли позовна вимога підлягає грошовій оцінці (майнова вимога) на підставі ст. 55 ГПК України;

е) прізвище судді (суддів) – склад суду, який розглядав справу;

є) прізвище представників сторін, прокурора й інших осіб, які брали участь у засіданні, посади цих осіб, зокрема, експерта та перекладача [155, с.67].

У п. 6 Пленуму Вищого господарського суду України від 23.03.2012 р. № 6 «Про судові рішення» [204] зазначено, що за наявності у справі третіх осіб у вступній та описовій частинах рішення згідно зі статтями 26 і 27 ГПК України має бути точно визначений їхній статус – з самостійними вимогами щодо предмета спору чи без таких. Залежно від цього слід формулювати мотивувальну та резолютивну частини рішень.

Описова частина рішення повинна містити:

а) стислий виклад вимог позивача – прохання позивача-представника до суду та його обґрунтування;

б) стислий виклад відзиву на позовну заяву – прохання відповідача до суду та його обґрунтування;

в) стислий виклад заяв, пояснень і клопотань сторін та їх представників, інших учасників судового процесу;

г) опис дій, виконаних господарським судом (огляд і дослідження доказів, ознайомлення з матеріалами безпосередньо в місці їх знаходження).

Якщо під час розгляду справи позивач відповідно до ст. 22 ГПК України змінив підставу або предмет позову, збільшив або зменшив розмір позовних вимог, про це повинно бути зазначено в описовій частині рішення.

У мотивувальній частині рішення вказуються:

а) обставини справи, встановлені господарським судом;

б) причини виникнення спору;

в) докази, на підставі яких прийнято рішення;

г) зміст письмової угоди сторін, якщо її досягнуто;

г) доводи, за якими господарський суд відхилив клопотання та докази сторін, їх пропозиції щодо умов договору або угоди сторін;

д) законодавство, яким господарський суд керувався, приймаючи рішення, – посилання на норми матеріального права, на підставі яких вирішено спір;

е) обґрунтування відстрочки або розстрочки виконання рішення – у разі, коли відповідно до ст. ст. 83, 121 ГПК України господарський суд відстрочив або розстрочив виконання рішення.

Вважаємо, що в мотивувальній частині рішення за груповим позовом повинні бути також вказані доводи, за якими господарський суд визнав позов груповим.

Рішення може ґрунтуватися лише на тих доказах, які були предметом оцінки та дослідження судом. При цьому необхідно мати на увазі, що у відповідності зі ст. 43 ГПК України наявні докази підлягають оцінці в їх сукупності, і жодний доказ не має для господарського суду заздалегідь встановленої сили. Відхиляючи будь-які доводи сторін чи спростовуючи подані стороною докази, господарські суди повинні у мотивувальній частині рішення зазначити правове обґрунтування та доведені фактичні обставини, з огляду на які ці доводи або докази не взято до уваги судом. Викладення у рішенні лише доводів і доказів сторони, на користь якої приймається

рішення, є порушенням вимог ст. 42 ГПК України щодо рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Резолютивна частина рішення повинна містити висновок про задоволення позову або про відмову в позові повністю або частково щодо кожної з заявлених вимог. Дана вимога застосовується і до рішення за груповим позовом, оскільки у ході судового розгляду встановлюється розмір шкоди, але саме в резолютивній частині рішення необхідно детально обґрунтувати суму відшкодування позивачам.

Так, до моменту винесення рішення за груповим позовом по суті в результаті повідомлення всіх зацікавлених осіб, чиї права порушені діями даного відповідача, такий позов буде персоніфікований. Відповідно, в судовому акті буде вирішуватися питання про права кожної конкретної особи [205, с.351]. Крім того, господарському суду необхідно вирішити питання щодо всіх вимог, включаючи зустрічні (зустрічний позов відповідача).

Даного висновку дотримується Судова палата у господарських справах Верховного Суду України в постанові від 17.06.2003 р. за позовом ТОВ «Агрофірма «Лан» до НАСК «Оранта» про стягнення 1443214,69 грн. та за позовом ВАТ КБ «Хрещатик» до НАСК «Оранта» про стягнення 594994,51 грн., де зазначається, що в разі об'єднання в одному провадженні кількох вимог у резолютивній частині судового рішення має бути сформульовано, що саме постановив суд щодо кожної позовної вимоги [155, с.67].

Особливістю провадження за груповим позовом повинен бути також механізм розсилання судового рішення. Ст. 87 ГПК України визначає правила розсилки судових актів учасникам судового процесу: рішення й ухвали розсилаються сторонам, прокурору, який брав участь у судовому процесі, третім особам. Іншим особам, які брали участь у справі (представникам, експертам, перекладачам), рішення й ухвали не розсилаються.

Вважаємо, що рішення за груповим позовом необхідно розіслати тільки сторонам по справі (позивачу-представнику, відповідачу, третій особі, прокурору). А позивач-представник за свій рахунок повинен розіслати рішення всім іншим учасникам на боці позивача. Тому необхідно внести доповнення до ст. 87 ГПК України такого змісту: «При розгляді групового позову позивач-представник повинен за свій рахунок розіслати рішення іншим учасникам на боці позивача не пізніше трьох днів, якщо інше не встановлено угодою про проведення єдиного судового процесу» [206, с.80].

Крім того, на нашу думку, необхідно внести зміни до автоматизованої системи документообігу в частині централізованого зберігання текстів судових рішень та інших процесуальних документів. Зокрема, Єдиний державний реєстр судових рішень України слід доповнити вкладкою «Групові позови». Це дозволить забезпечити відкритість діяльності господарських судів, сприятиме однаковому застосуванню законодавства у сфері провадження за груповими позовами. Також, для окремих осіб, недержавних громадських організацій та об'єднань, що представляють інтереси груп осіб і здійснюють у зв'язку з цим моніторинг судових рішень, Єдиний реєстр із вкладкою «Групові позови» стане своєрідною базою даних [206, с.80].

Вказані зміни та доповнення до господарського процесуального законодавства щодо провадження групового позову в Україні як одного з найважливіших засобів захисту прав групи фізичних та юридичних осіб дозволять:

1. зменшити черги за правосуддям;
2. раціоналізувати господарське судове провадження;
3. полегшити роботу суддів господарського суду, яким не потрібно буде розглядати велику кількість однорідних справ [207, с.255];
4. значно прискорити процес розгляду та вирішення господарської справи завдяки спільному інтересу потенційних позивачів;

5. оперативно вирішити господарську справу завдяки тотожності фактів, які позивач повинен довести у ході розгляду справи [205, с.351];
6. поєднувати одночасно захист публічного та приватного інтересу, розвантажуючи господарські суди для вирішення інших спорів [208, с.99].

Висновки до розділу 3

На основі дослідження наукової літератури, вивчення і узагальнення практики стало можливим сформулювати наступні основні теоретичні та практичні висновки.

1. Виявлено особливості правового статусу учасників провадження за груповим позовом.

Специфічним учасником такого виду провадження є представник за груповим позовом. Це особа, яка може діяти як від свого імені, так і в чужих інтересах від імені групи та не має право вчиняти дії в інтересах тільки одного або декількох учасників групи. Представник може бути членом групи, права якої захищаються в суді, однак його інтереси не повинні суперечити інтересам всієї групи.

Особи, які не бажають приєднуватися до групового позову та вийшли зі складу позивачів за груповим позовом, але мають намір подати індивідуальний позов до даного відповідача за такими самими підставами, можуть захистити своє право, вступивши в даний процес як треті особи з самостійними вимогами на предмет спору.

2. За груповими позовами ставка судового збору повинна дорівнювати 2 відсотки від суми позову, але не менше 1,5 розміру мінімальної заробітної плати і не більше 90 розмірів мінімальних заробітних плат. При цьому інші позивачі, які будуть вступати в процес, повинні сплатити фіксовану мінімальну суму судового збору у розмірі 2 мінімальних заробітних плат.

3. Виділено декілька стадій розгляду, які в свою чергу мають свої особливості:

I. Прийняття позовної заяви господарським судом.

II. Допроцесуальна стадія, що складається, у свою чергу, з декількох етапів: а) публікація інформації про порушення провадження за груповим позовом; б) оптація; в) ознайомлення та підписання членами групи угоди про проведення єдиного судового процесу при об'єднанні кількох позовних вимог.

III. Підготовче судове засідання, що складається з двох етапів: а) сертифікація учасників; б) дослідження можливості мирного врегулювання спору сторонами.

IV. Розгляд справи по суті. Якщо мирову угоду не вдається укласти, то господарський суд починає розгляд справи по суті, досліджує докази у справі та виносить рішення. Процедура розгляду справи по суті за груповим позовом не відрізняється від процедури позовного провадження.

4. Зміст судового рішення як процесуального документу має відповідати загальним вимогам. Необхідно виділяти особливі обставини, які з'ясовуються для винесення рішення за груповим позовом, наприклад: чи всі зацікавлені в цьому розгляді особи виявлені; яка загальна сума відшкодування для всієї групи осіб; у якій черговості будуть задовольнятися вимоги, виходячи з фактів, установлених у процесі розгляду господарської справи.

Обґрунтовується, що рішення за груповим позовом необхідно розіслати тільки сторонам по справі (позивачу-представнику, відповідачу, третій особі, прокурору), а позивач-представник за свій рахунок повинен розіслати рішення всім іншим учасникам на боці позивача.

5. Єдиний державний реєстр судових рішень України слід доповнити вкладкою «Групові позови».

Результати дослідження, одержані у цьому розділі, опубліковані у статтях:

1. Коваль В. В. Правовая природа группового иска / В. В. Коваль // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2012. – Вип. 20, ч. 1, т. 2. – С. 24 – 27 [46].

2. Коваль В. В. Возражения против иска / В. В. Коваль // Збірник наукових статей студентів, аспірантів та здобувачів економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2009. – Т. 8. – С. 176 – 178 [154].

3. Коваль В. В. Способы защиты ответчика / В. В. Коваль // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 12. – С. 67 – 70 [156].

4. Коваль В. В. Закрепление права на иск в проекте ХПК Украины / В. В. Коваль // Сборник научных статей студентов, аспирантов и соискателей экономико-правового факультета ОНУ им. И.И. Мечникова. – Одесса : Астропринт, 2008. – Т. 7. – С. 132 – 134 [166].

5. Борщенко В. В. Особенности возбуждения производства по групповым искам / В. В. Борщенко // Закон и жизнь. – 2013. – № 8/4 (260). – С. 3 – 6 [173].

6. Коваль В. В. Проблемы внедрения института группового иска / В. В. Коваль // Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні : проблеми теорії та практики : зб. матеріалів II Всеукр. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (Маріуполь, 12 березня 2010 р.). – Маріуполь : МДГУ, 2010. – С. 74 – 75 [195].

7. Коваль В. В. Иск в защиту неопределенного круга лиц / В. В. Коваль // Правові проблеми взаємодії держави і бізнесу : матеріали I Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., присвяченої 90-річчю СНУ ім. В. Даля (Луганськ, 3–10 лютого 2010 р.). – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – С. 350 – 352 [205].

8. Коваль В. В. Судебное решение по делам по групповым искам / В. В. Коваль // Актуальні проблеми сучасного законодавства України : зб. наук. статей та тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 10 грудня

2012 р.) / Одеський ін-т підприємн. та права. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 77 – 80 [206].

9. Коваль В. В. Понятие иска в хозяйственном судопроизводстве / В. В. Коваль // Экономико-правовые исследования в XXI веке : история, современное состояние и перспективы совершенствования хозяйственного законодательства : материалы I Междунар. науч.-практ. Интернет конф. (Донецк, 16–18 февраля 2009 г.) / НАН Украины, Ин-т экон.-правов. исследований. – Донецк : Вебер, 2009. – С. 252 – 255 [207].

10. Коваль В. В. Роль института групповых исков в усовершенствовании законодательства Украины / В. В. Коваль // Сучасне міжнародне та вітчизняне право як регулятор суспільних відносин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 7–8 жовтня 2010 р.) : у 3-х ч. – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2010. – Ч. 2. – С. 98 – 99 [208].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження групових позовів у господарському процесі та одержані на його основі результати сприяють вирішенню наукового завдання, що полягає у розробці наукових положень і пропозицій щодо удосконалення механізму захисту прав та інтересів групи осіб в господарському процесі з метою господарсько-процесуального забезпечення реалізації права на судовий захист. Зокрема, у дисертації сформульовано наступні основні висновки:

1. Виявлено, що за правовою природою груповий позов є видом процесуальної множинності.

Сформульовано визначення групового позову в господарському процесі як заяви, складеної в установленому законодавством порядку, яка містить адресоване господарському суду прохання про захист прав і законних інтересів однієї або кількох осіб, у тому числі, груп осіб або невизначеного кола осіб (на момент подачі позову), при пред'явленні якого позивач може вимагати судового захисту своїх прав та інтересів, а також прав і законних інтересів інших осіб, які зазнали аналогічного правопорушення, що виникло на підставі спільного юридичного факту (фактів).

Основною ознакою групового позову є його здатність захистити порушені права та інтереси не тільки однієї людини, а цілої групи осіб. Вказана конструкція завжди передбачає захист приватноправового інтересу.

2. Акцентовано увагу на тому, що сучасне законодавство припускає захист у суді прав та інтересів численної групи осіб, чиї права порушено одночасно діями однієї особи, що може бути забезпечено впровадженням у вітчизняне господарське судочинство групових позовів.

Досліджено розвиток групового позову в країнах англосаксонської та континентальної системи права та з урахуванням цього досвіду аргументовано, що особливостями групового позову у вітчизняному

господарському судочинстві мають бути: наявність особливого учасника процесу – позивача-представника, сертифікації групи, оптації; обмеження на гонорар представника за груповим позовом; надання суду права відсторонити позивача-представника від участі в процесі, якщо суду стане відомо, що вказана особа не діє в інтересах групи; проведення попереднього слухання (або досудового засідання), на якому вирішується питання про можливість процесуального розгляду справи за груповим позовом; закріплення можливості захисту прав груп осіб за допомогою асоціацій, державних органів, громадських об'єднань, уповноважених на пред'явлення позовів на захист інтересів численних груп осіб.

3. Запропоновано виділяти наступні підстави виникнення (передумови) права на пред'явлення групового позову: 1) наявність у позивача та відповідача процесуальної правоздатності, тобто здатності бути стороною в господарському спорі; 2) підвідомчість справи господарському суду; 3) відсутність рішення суду, господарського або третейського суду, що вступило в законну силу, прийнятого щодо спору між тими ж особами (у межах групового позову мається на увазі первинний позивач та відповідач за позовом) і з тих же підстав; 4) наявність особливостей суб'єктного складу (групи осіб, чий права порушені діями відповідача); 5) наявність загального для всіх позивачів відповідача; 6) однорідність предмета та підстави вимог групи осіб; 7) наявність єдиної доказової бази; 8) використання однакового загального способу захисту прав та інтересів. За відсутності хоча б однієї із зазначених вище підстав, запропоновано відмовляти в порушенні процедури за груповим позовом, але при збереженні можливості розгляду позовної заяви у межах позовного провадження.

4. Аргументовано, що у груповому позові можуть бути виділені три елементи: предмет, підстава та сторони. Особливість права визначення предмету за груповим позовом полягає у тому, що це право може належати тільки позивачеві, який першим подав позов. Усі інші позивачі у даному праві обмежені – у них є лише можливість приєднатися до групового позову,

предмет якого чітко визначений на початковій стадії позивачем, який порушив дану справу. Підставою групового позову є зазначена позивачем-представником сукупність юридичних фактів і норм права, що обґрунтовує матеріально-правову вимогу до відповідача. Встановлено, що особливістю групового позову є суб'єктний склад, зокрема, наявність групи позивачів, об'єднаних груповим інтересом.

5. Обґрунтовано, що групові позови у господарському судочинстві України можуть бути використані: а) прокурором та іншими органами державної влади і місцевого самоврядування на захист прав та інтересів групи осіб; б) учасником (акціонером), який може звернутися до господарського суду на захист юридичної особи, учасником (акціонером) якої він є; в) громадським об'єднанням або асоціацією, яка звертається до господарського суду на захист інтересів своїх членів.

Доводиться, що позовному провадженню за груповим позовом прокурора та інших органів державної влади і місцевого самоврядування як суб'єктів захисту прав та інтересів інших осіб властиві такі ознаки, як: а) специфічний об'єкт судового захисту – поєднаний суспільний або державний інтерес з особистим інтересом конкретних осіб, на захист яких вищевказаний суб'єкт звертається до господарського суду; б) особливий суб'єктний склад на стороні позивача – група осіб і суб'єкт, наділений владними повноваженнями щодо їх захисту; в) прокурор та інші органи державної влади і місцевого самоврядування при вступі у справу є лише процесуальним позивачем; г) рішення за даним позовом має публічно-правове значення, сприяє досягненню певного соціального ефекту, при цьому захищається приватноправовий інтерес (рішення носить персоніфікований характер); д) представляти інтереси групи може один із членів групи та прокурор або інший суб'єкт, наділений владними повноваженнями щодо їх захисту.

6. Аргументовано, що конструкція групового позову дозволяє наділити учасника юридичної особи, яка звернулася до господарського суду з позовом

про відшкодування збитків, заподіяних цій юридичній особі, всіма процесуальними правами й обов'язками позивача. Запропоновано також законодавчо закріпити можливість подання позовної заяви акціонерами (учасниками) товариства до такого господарського товариства.

Запропоновано законодавчо закріпити право громадського об'єднання та асоціації подавати позови на захист інтересів своїх членів, учасників, оскільки у такому випадку в описовій частині судового рішення не потрібно буде перелічувати всіх суб'єктів, які входять до даного об'єднання або асоціації.

7. Виявлено, що особливим учасником справ за груповим позовом є представник-позивач. Це особа, яка може діяти як від свого імені, так і в інтересах інших осіб від імені групи та не має право вчиняти дії в інтересах тільки одного або декількох учасників групи. Таким чином, сам представник може бути членом групи, права якої захищаються в суді, однак його інтереси не повинні суперечити інтересам всієї групи.

Особи, які не бажають приєднуватися до групового позову або вийшли зі складу позивачів за груповим позовом, але мають намір подати індивідуальний позов до даного відповідача за такими самими підставами, можуть захистити своє право, вступивши в даний процес як треті особи з самостійними вимогами на предмет спору.

8. Обґрунтовано покладання на особу, яка подає груповий позов, обов'язку доведення факту можливого порушення прав групи осіб без встановлення на момент подачі позову всієї групи позивачів. Аргументовано закріплення окремих ставок судового збору за груповими позовами.

9. Запропоновано у процесі судового розгляду групового позову до початку розгляду справи по суті виділяти допроцесуальну стадію, що складається з декількох етапів: а) публікація інформації про порушення провадження за груповим позовом; б) оптація (процесуальний вибір участі або виходу зі складу групи); в) ознайомлення та підписання членами групи угоди про проведення єдиного судового процесу; а також підготовче судове

засідання, на якому здійснюється: а) сертифікація учасників (ідентифікація учасників справи як членів групи); б) дослідження можливості мирного врегулювання спору сторонами.

10. Аргументовано, що у змісті судового рішення за груповим позовом встановлюються факти, які з'ясовуються при винесенні рішення, зокрема щодо: виявлення всіх зацікавлених у цьому розгляді осіб; визначення загальної суми відшкодування для всієї групи осіб; черговості задоволення вимог, виходячи з фактів, установлених у процесі розгляду господарської справи.

Обґрунтовано розсилання рішення за груповим позовом тільки сторонам по справі (позивачу-представнику, відповідачу, третій особі, прокурору) із встановленням на законодавчому рівні обов'язку позивача-представника за свій рахунок розсилати рішення всім іншим учасникам на боці позивача.

Внесено наступні пропозиції по вдосконаленню національного господарського процесуального законодавства щодо процесуальних особливостей судочинства у справах за груповими позовами:

- до Господарського процесуального кодексу України:

1) ст.1 ГПК України слід викласти у наступній редакції: «У разі порушення прав і свобод значної кількості громадян та/або суб'єктів господарювання, та/або коли порушені права і свободи людини або в силу інших обставин порушення набуло особливого суспільного значення, прокурор пред'являє і підтримує в суді позов в інтересах осіб, чиї права порушені».

2) ч. 2 ст. 1 ГПК України викласти у такій редакції: «До господарського суду можуть звернутися підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також на захист прав і охоронюваних законом інтересів інших осіб у випадках передбачених законодавством».

3) доповнити ст. 3 ГПК України наступним абзацем: «Учасник господарського товариства, господарського об'єднання має право на подачу позову на захист прав та інтересів своїх та інших членів, а також на захист самого товариства, об'єднання».

4) ст. 22 ГПК України доповнити абзацами такого змісту: «Позивач вправі до визнання позову груповим змінити предмет або підставу позову за власною ініціативою або за ініціативою суду.

Відповідач за груповим позовом має право не пізніше 10 днів після початку розгляду справи по суті пред'явити до позивача-представника зустрічний позов для спільного розгляду з первісним позовом».

5) доповнити ст. 26 ГПК України положенням такого змісту: «Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, при розгляді групового позову можуть вступити у справу до початку розгляду судом справи по суті, пред'явивши позов до однієї або обох сторін».

6) доповнити ст.28 ГПК України абзацами наступного змісту: «Представник за груповим позовом – це особа, яка може діяти як від свого імені, так і в чужих інтересах від імені групи та не має право вчиняти дії в особистих інтересах тільки одного або декількох учасників групи.

Позивач-представник здійснює функції щодо захисту своїх особистих прав, свобод та інтересів та/чи інших фізичних і юридичних осіб на основі чесності, розумності, добросовісності, справедливості, гуманізму засобами та способами, дозволеними законом. У разі порушення представником даних принципів господарський суд має право застосувати до нього заходи дисциплінарного характеру, включаючи відсторонення від виконуваних функцій».

7) доповнити ст. 63 ГПК України наступними абзацами: «Господарський суд, встановивши при розгляді питання про прийняття позовної заяви або заяви за груповим позовом до провадження, що вона подана з порушенням вимог ст. 54-58 ГПК, виносить ухвалу про покладення обов'язку на позивача вчинити певні дії з усунення недоліків позовної заяви в

п'ятиденний строк із моменту одержання такої ухвали. У разі, якщо позивач у встановлений строк виконає вказівки судді, вказані в ухвалі, заява вважається поданою в день її первісної подачі до господарського суду. В іншому випадку заява вважається неподаною і повертається позивачеві з усіма доданими до неї документами.

Суддя відмовляє у розгляді групового позову, якщо буде встановлено, що відсутня тотожність доказів та/або однотипність вимог учасників групи. Розгляд справи може бути продовжений за правилами позовного провадження».

8) до ст. 64 ГПК України необхідно внести такі доповнення: «Суддя приймає груповий позов до розгляду, якщо буде встановлено, що в процесі розгляду справи може сформуватися група осіб із типовими вимогами.

Суддя з власної ініціативи або за клопотанням позивача вирішує питання та виносить ухвалу щодо застосування процедури захисту групового інтересу за наявності наступних умов:

- 1) не менше двох позовних вимог;
- 2) збіг предмета та підстави вимог позивачів;
- 3) наявність спільного юридичного факта, з яким закон пов'язує необхідність у захисті прав та інтересів двох або більше осіб;
- 4) наявність єдиного способу захисту;
- 5) наявність спільного відповідача (співвідповідачів);
- 6) розгляд позовів в індивідуальному порядку може призвести до порушення прав інших осіб.

Інформація про порушення провадження за груповим позовом повинна бути розміщена на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України у семиденний строк із дня винесення ухвали про порушення провадження за груповим позовом. Таке оголошення має містити повне найменування відповідача, його поштову адресу, банківські реквізити, найменування й адресу господарського суду, номер справи, відомості про

позивача-представника, граничний строк подачі заяв позивачів із вимогами до відповідача».

9) ст. 69 ГПК України викласти у такій редакції: «Груповий позов повинен бути вирішений господарським судом у строк не більше шести місяців з першого засідання після підписання позивачами угоди про ведення єдиного судового процесу».

10) доповнити ГПК України новою ст. 69¹ такого змісту: «Протягом 10 днів після підписання позивачами угоди про проведення єдиного судового процесу призначається судове засідання».

11) доповнити ст. 87 ГПК України положенням такого змісту: «При розгляді групового позову позивач-представник повинен за свій рахунок розіслати рішення іншим учасникам на боці позивача не пізніше трьох днів, якщо інше не встановлено угодою про проведення єдиного судового процесу»;

- до Господарського кодексу України:

1) доповнити ст. 118 ГК України наступним положенням: «Якщо господарське товариство або об'єднання має намір звернутися до суду для захисту колективного інтересу, то право на позов не вимагає додаткового обґрунтування».

2) внести зміни до ст. 21 ГК України: «Господарське товариство, господарське об'єднання та/або учасники таких товариств, об'єднань вправі звернутися до суду з позовом до виконавчого органу даного товариства, об'єднання про відшкодування завданих товариству, об'єднанню та/або його учаснику збитків унаслідок неправомірних дій такого виконавчого органу»;

- до ст. 2 Закону «Про судоустрій і статус суддів» викласти у такій редакції: «Суд, здійснюючи правосуддя, гарантує кожному можливість захисту особистих прав та інтересів, а також захист прав і законних інтересів групи осіб, гарантованих Конституцією та законами України»;

- до ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання», доповнивши її пунктом 6 такого змісту: «Для здійснення цілей і завдань, визначених в

установчих документах, зареєстровані громадські об'єднання можуть подавати позовні заяви до суду для захисту законних прав та інтересів своїх членів (учасників)»;

- до ст. 4 Закону України «Про судовий збір» доповнити наступним: «Ставка судового збору за груповим позовом повинна дорівнювати 2 відсотки від суми позову, але не менше 1,5 розміру мінімальної заробітної плати і не більше 90 розмірів мінімальних заробітних плат».

Вказані та інші пропозиції спрямовані на створення сприятливих умов для фізичних осіб та суб'єктів господарювання для реалізації права на судовий захист групового інтересу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абова Т.Е. Соучастие в советском гражданском процессе. Избранные труды. Гражданский и арбитражный процесс. Гражданское и хозяйственное право / Т.Е. Абова. – М.: Статут, 2007. – 1134 с.
2. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і процес» / Наталія Юрїївна Сакара. – Х., 2006. – 209 с.
3. Господарський процесуальний кодекс України : (зі змін. і допов. станом на 17.09.2008 р.) : 3 постатейними матеріалами судової практики застосування процесуальних норм. – К. : Юстиніан, 2009. – 896 с.
4. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України / за ред. О.І. Харитонової. – К. : Істина, 2006. – 272 с.
5. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 18.09.1997 р. № 02-5/289 // Вестник Высшего арбитражного суда Украины. – 1998. – № 1. (*Втратило чинність*).
6. Гражданский процесс : учеб. для студ. ВУЗов / под ред. В.В. Яркова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 782 с.
7. Добровольский А.А. Основные проблемы исковой формы защиты права / А.А. Добровольский, С.А. Иванова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 159 с.
8. Хозяйственный процессуальный кодекс Республики Беларусь. – Мн.: Нац. центр правовой информации Республики Беларусь, 1999. – 159 с.
9. Батаева Н.С. Необходимо ввести институт группового иска / Н.С. Батаева // Российская юстиция. – 1998. – № 10. – С. 43–45.
10. Решетникова И.В. Гражданское право и гражданский процесс в современной России / И.В. Решетникова, В.В. Ярков. – М. : Норма, 1999. – 312 с.

11. Аболонин Г.О. Групповые иски в гражданском процессе : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / Глеб Олегович Аболонин. – Екатеринбург, 1999. – 157 с.

12. Сельков М.В. К вопросу о допустимости групповых исков [Электронный ресурс] / М.В. Сельков // Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета. Серия «Корпоративное управление и инновационное развитие Севера». – 2007. – № 1. – Режим доступа: <http://koet.syktsu.ru/vestnik/2007/2007-1/6.htm>.

13. Коваль В.В. Правовая природа процессуальной множественности в хозяйственном процессе / В.В. Коваль // Правова держава. – 2011. – № 13. – С. 59 – 62.

14. Мясникова Н.К. Виды исков в гражданском судопроизводстве: учеб. пособие / Н.К. Мясникова. – Саратов : Сарат. гос. акад. права, 2002. – 92 с.

15. Гражданское право России. Курс лекций / М.И. Брагинский, В.В. Залесский, Н.И. Клейн, В.Н. Литовкин и др.; под ред. О.Н. Садикова. – М. : Юрид. лит., 1996. – Ч. 1. – 304 с.

16. Чугунова Е.И. Производные иски в гражданском и арбитражном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Е.И. Чугунова. – Екатеринбург, 2003. – 23 с.

17. Миколаєць В.А. Місце групових позовів у системі масових позовів [Електронний ресурс] / В.А. Миколаєць // Митна справа. – 2014. – № 2(2.2). – С.145-149. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2014_2\(2.2\)_28.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2014_2(2.2)_28.pdf).

18. Лукашова М.Д. Проблемы исков в защиту интересов неопределенного круга лиц групповых исков [Электронный ресурс] / М.Д. Лукашова // Проблемы доступности и эффективности правосудия в

арбитражном и гражданском судопроизводстве. – М., 2001. – С. 192–196. – Режим доступа: <http://www.orc.ru/~legist/conf/Lukashova.htm>.

19. Карева Т.Ю. Участие в гражданском процессе лиц, выступающих в защиту прав, свобод и законных интересов других лиц : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Татьяна Юрьевна Карева. – Санкт-Петербург, 2005. – 191 с.

20. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка : 53 000 слова / С.И. Ожегов. – 7-е изд., доп. – М. : Сов. энцикл., 1968. – 944 с.

21. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 7-е вид. / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

22. Батаева Н.С. Судебная защита прав и интересов неопределенного круга лиц : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / Наталья Сергеевна Батаева. – М., 1998. – 164 с.

23. Жуйков В. ГПК РФ : порядок введения в действие / В. Жуйков // Российская юстиция. – 2003. – № 2. – С. 2-6.

24. Дадашев А.З. Финансовая система России : учеб. пособие / А.З. Дадашев, Д.Г. Черник. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 248 с.

25. Поляков Б.М. Правовая природа отношений несостоятельности / Б.М. Поляков // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2001. – № 12. – С. 6-10.

26. Поляков Б.М. Совершенствование правового регулирования отношений несостоятельности (банкротства) в Украине / Б.М. Поляков. – Донецк: Донбасс, 2001. – 339 с.

27. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 440. – (Зі змін. та допов.).

28. Поляков Б.М. Неосновные участники в процедуре банкротства в Украине / Б.М. Поляков // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 7. – С. 4-28.

29. Поляков Б.М. Новое законодательство о банкротстве и новые проблемы / Б.М. Поляков // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 8. – С. 29–31.

30. Поляков Б.М. Понятие неплатежеспособности и банкротства / Б.М. Поляков // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 4. – С. 47–51.

31. Поляков Б.М. Право несостоятельности (банкротства) в Украине / Б.М. Поляков. – К. : Ін Юре, 2003. – 440 с.

32. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

33. Гурвич М.А. Право на иск / М.А. Гурвич; отв. ред. А.Ф. Клейнман. – М. : Изд-во АН СССР, 1949. – 216 с.

34. Коваль В. В. Правова природа иска в хозяйственном судопроизводстве / В. В. Коваль // Ринкова економіка : сучасна теорія і практика управління : зб. наук. пр. / МОН України, Одеський нац. ун-т. ім. І.І. Мечникова. – Одеса : Вид-во «Букаєв Вадим Вікторович», 2008. – Т. 11, вип. 22, ч. 2. – С. 106 – 111.

35. Клейнман А.Ф. Советский гражданский процесс / А.Ф. Клейнман. – М.: Изд-во МГУ, 1954. – 395 с.

36. Зейдер Н.Б. Основные вопросы учения об иске в советском гражданском процессе : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Николай Борисович Зейдер. – Саратов, 1939. – 135 с.

37. Юдельсон К.С. Советский гражданский процесс / К.С. Юдельсон. – М., 1956. – 148 с.

38. Cornu G. Procedure civile / G. Cornu, J. Foyer. – Paris: PUF, 1958. – 612 p.

39. Rosenberg L. Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts / L. Rojenberg. – München: Verlag C. H. Beck, 1954. – 1109 p.

40. Основы римского частного права / под ред. С.А. Слипченко, О.И. Смотров. – Х.: Эспада, 2007. – 192 с.

41. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 26.12.2011 р. № 18 // Вісник господарського судочинства. – 2012. – № 1. – С. 27.

42. Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у 2006 році: Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 15.03.2007 р. № 01-8/123 // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 3. – С. 19.

43. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс [Электронный ресурс]: учебник для вузов / В.А. Канке. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – М.: Логос, 2002. – Режим доступа: <http://www.alleng.ru/d/phil/phil017.htm>.

44. Словник української мови: в 11-ти т. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 530 с.

45. Бутнев В.В. Категориальный статус понятия «спор в праве» / В.В. Бутнев // Категориальный аппарат современной юридической науки: тезисы итоговой науч.-практ. конф. – Ярославль: ЯрГУ, 1984. – С. 19-21.

46. Коваль В. В. Правовая природа группового иска / В. В. Коваль // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2012. – Вип. 20, ч. 1, т. 2. – С. 24 – 27

47. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве / В.Б. Исаков. – М.: Юрид. лит., 1984. – 144 с.

48. Аболонин Г.О. Проблемы доступности и эффективности правосудия на примере прав и интересов многочисленных групп лиц / Г.О. Аболонин // Арбитражный и гражданский процесс. – 2001. – № 4. – С. 2–9.

49. Federal Rules of Civil Procedure were adopted by order of the Supreme Court on Dec. 20, 1937 (as amended to December 1, 2014) [Electron resource]. – Mode of access: <https://www.law.cornell.edu/rules/frcp>.

50. Бернам У. Правовая система США / У. Бернам. – М. : Новая юстиция, 2006. – Вып. 3. – 608 с.

51. Gidi A. Class Actoins in Brazil – A Model for Civil Law Countries / A. Gidi // The American Journal of Comparative Law. – 2003. – Vol. 51. – P. 334.

52. Клеандров М.И. Очерки российского судоустройства. Проблемы настоящего и будущего [Электронный ресурс] / М.И. Клеандров. – Новосибирск: Наука, 1998. – Режим доступа: <http://uristinfo.net/arbitrazhnoe-protseualnoe-pravo/70-vv-jarkov-arbitrazhnyj-protsess/1355-razdel-i-obschie-polozhenija-glava-i-sistema-arbitrazhnyh-sudov-v-rossijskoj-federatsii.html>.

53. Безрукова В.С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога) / В.С. Безрукова. – М. : Аспект-Пресс, 2003. – 937 с.

54. Виханский О.В. Менеджмент : учебник / О.В. Виханский, А.И. Наумов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономистъ, 2006. – 670 с.

55. Clermont K.M. Principles of Civil Procedure / K.M.Clermont. – St. Paul: Thomson/West, 2005. – 386 p.

56. Buschkin Ilana T. The Viability of Class Action Lawsuits in a Globalized Economy – Permitting Foreign Claimants to be Members of Class Action Lawsuits in the U.S. Federal Courts / I.T. Buschkin // Cornell Law Review. – 2005. – Vol. 90. – № 6. – P. 1563-1600.

57. Кулахметов Ш.Б. Особенности рассмотрения арбитражными судами дел о защите прав и законных интересов группы лиц : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс, арбитражный процесс» / Ш.Б. Кулахметов. – Саратов, 2011. – 24 с.

58. Миколаєць В.А. Груповий позов у цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В.А. Миколаєць. – Київ, 2014. – 20 с.

59. Аболонин Г.О. Групповые иски / Г.О. Аболонин. – М. : Норма, 2001. – 256 с.
60. Елисеев Н.Г. Гражданское процессуальное право зарубежных стран : учебник / Н.Г.Елисеев. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Велби, Проспект, 2004. – 624 с.
61. International Business Lawyer, February 1998, Colin Loveday Vice-Chairman, CommitteeS; Clayton UTZ. – Sydney «Multi-Party Rules» : USP; Canada; Australia and UK. – P. 45 [Electron resource]. – Mode of access: <http://whoswholegal.com/profiles/23175/0/loveday/colin-b-loveday/>.
62. Аболонин Г.О. Массовые иски / Г.О. Аболонин. – М. : Волтерс клувер, 2011. – 416 с.
63. Clark S.S. Multi-Plaintiff Litigation in Australia: a Comparative Perspective [Electron resource] / S. Stuart Clark and C. Harris // Duke Journal of Comparative & International Law. – 2001. – № 4. – P. 289-320. – Mode of access: <http://scholarship.law.duke.edu/djcil/vol11/iss2/7>.
64. Господарський процесуальний кодекс України від 11.02.1992 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
65. Юридична енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5. – 736 с.
66. Треушников М.К. Судебные доказательства / М.К. Треушников. – М. : ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. – 272 с.
67. Постанова Вищого господарського суду України від 27.01.2011 г. № 10/162 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Вищого господарського суду – Режим доступа: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_3117420.html.
68. Perino M.A. A Census of Securities Class Action Litigation after the Private Securities litigation Reform Act of 1995 / Michael A. Perino // Stanford Law School. February 27. 1997.
69. Lindblom H. National Report : Group Litigation in Sweden [Electron resource] / H. Lindblom // The Globalization of Class Actions: Oxford Conference,

December 12–14, 2007. – Mode of access:
http://globalclassactions.stanford.edu/sites/default/files/documents/Sweden_National_Report.pdf.

70. Ларссон П. Групповий позов у Європейському Союзі / Пер Ларссон // Захист невизначеного кола споживачів в ЄС та в Україні / Спільнота споживачів та громадські об'єднання. – К., 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.cjnumerrinfo.org.ua/upload/iblock/b62/class_action_eu_ukraine.pdf.

71. Конституционное право зарубежных стран : учебник для вузов / под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо и Л.М. Энтина. – М. : Норма, 2004. – 832 с.

72. Здрок О. Н. Гражданский процесс зарубежных стран : учеб. пособие / О.Н. Здрок. – М. : Изд-во деловой и учебной литературы, 2005. – 176 с.

73. Harbour L.J. Representative Actions : Access to Justice? [Electron resource] / Laurel J. Harbour. – Mode of access:
<http://library.findlaw.com/2003/Feb/20/132560.html>.

74. Степаненко Т.В. Судочинство у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Тетяна Володимирівна Степаненко. – Х., 2008. – 181 с.

75. Савиньи Фридрих Карл фон Система современного римского права : В 3-х т. / Фридрих Карл фон Савиньи. – Том 1. – М.: Статут, 2011. – 514 с.

76. Коваль В. В. Право на иск в хозяйственном процессе / В. В. Коваль // Ринкова економіка : сучасна теорія і практика управління : зб. наук. пр. / МОН України, Одеський нац. ун-т. ім. І.І. Мечникова. – Одеса : Вид-во «Букаєв Вадим Вікторович», 2008. – Т. 11, вип. 20, ч. 1. – С. 135 – 140.

77. Добровольский А.А. Исковая форма защиты права / А.А. Добровольский. – М. : Изд-во МГУ, 1964. – 190 с.

78. Бушев А.Ю. Коммерческое право зарубежных стран / А.Ю. Бушев, О. А. Макарова, В.Ф. Попондуполо; под ред. В.Ф. Попондуполо. – СПб : Питер, 2003. – 288 с.

79. Коваль В. В. Значение юридического интереса как предпосылки права на предъявление иска / В. В. Коваль // Право та економіка : генезис, сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 30 травня 2008 р.). – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 179 – 183.

80. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо досудового врегулювання спорів: Закон України від 23.06.2005 р. № 2705-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 33. – Ст. 427.

81. Васьковский Е.В. Курс гражданского процесса / Е.В.Васьковский. – М.: АН СССР, 1949. – 55 с.

82. Bulow O. Die Lehre von den Prozesseinreden und die Prozessvoraussetzungen / O.Bulow. – Z. : Uno, 1868. – 15 p.

83. Pollak System. – Bd. : I., 1905. – 125 p.

84. Про судоустрій та статус судів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.

85. Степанова Т.В. Щодо оперативності і спрощення господарського процесу / Т.В. Степанова // Право та економіка: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку: тези доповідей і наукових повідомлень Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 30 травня 2008 р.). – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 509-514.

86. Коваль В. В. Возвращение искового заявления как негативное препятствие в защите прав субъектов хозяйствования / В. В. Коваль // Город, регион, государство : экономико-правовые проблемы хозяйствования : в 2-х т. / НАН Украины, Ин-т экон.-прав. исследований. – Донецк : Ноулидж, 2009. – Т. 1. – С. 332 – 337.

87. Господарське процесуальне право України : підручник / Чернадчук В.Д., Сухонос В.В., Нагребельний В.П., Лук'янець Д.М.; за заг. ред. В.Д.Чернадчука. – Суми : ВТД «Університетська книжка», 2008. – 378 с.

88. Гражданский процесс : учебник / [под ред. М. К. Треушникова]. – М.: Городец-издат, 2003. – 720 с.

89. Чечина Н.А. Судебная деятельность и предмет судебного решения / Н.А. Чечина // Вестник Ленинградского университета. Серия экономики, философии, права. – 1959. – № 5. – С.84-92.

90. Осокина Г.Л. Иск (теория и практика) / Г.Л. Осокина. – М. : Городец, 2000. – 152 с.

91. Гражданский процесс : учебник / [отв. ред. В.В.Ярков]. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 720 с.

92. Штефан М.Й. Цивільний процес : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / М.Й. Штефан. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Ін Юре, 2001. – 696 с.

93. Викут М.А. Иск как элемент права на судебную защиту, его юридическая природа и обоснование / М.А. Викут // Вопросы теории и практики гражданского процесса. – Саратов, 1976. – Вып.1. – С. 34-49.

94. Гурвич М.А. Учение об иске (состав, виды) : учеб. пособие / М.А.Гурвич; отв. ред. М.С. Шакарян. – М. : ВЮЗИ, 1981. – 40 с.

95. Гурвич М.А. Лекции по советскому гражданскому процессу / М.А. Гурвич. – М.: Госюриздат, 1950. – 69 с.

96. Гражданский процесс : учебник / В.А. Мусин, Н.А. Чечина, Д.М. Чечот. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2001. – 544 с.

97. Пучинский В.К. Элементы иска в советском гражданском процессе / В.К. Пучинский // Советское государство и право. – 1979. – № 3. – С. 51–52.

98. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

99. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 18, 19-20, 21-22. – Ст. 144.

100. Комиссаров К.И. Полномочия суда второй инстанции в советском гражданском процессе / К.И. Комиссаров. – М.: Госюрист, 1961. – 106 с.

101. Коваль В. В. Правовое значение элементов иска / В. В. Коваль // Правова держава. – 2009. – № 11. – С. 33 – 37.

102. Згама А.О. Про гармонізацію господарського процесуального законодавства в контексті відповідності міжнародним стандартам правосуддя / А.О. Згама // Європейська конвенція з прав людини та судочинство в Україні: зб. наук. пр. / за ред. В. І. Бобрика. – К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. – С. 83-101.

103. Hodges C. Multi-Party Actions : A European Approach [Electron resource] / C.Hodges // Duke Journal of Comparative & International Law. – 2001. – Vol. 11. – P. 321-354. – Mode of access: <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1202&context=djcil>.

104. Гершоно́в М.М. Основные принципы советского гражданского процесса / М.М. Гершоно́в // Ученые записки Украин. ин-та юрид. наук. – М.: Наркомюст, 1940. – С. 24.

105. Орлова Л.М. Права сторон в гражданском процессе / Л. М. Орлова – Мн. : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1973. – 192 с.

106. Клейнман А.Ф. Сталинская Конституция и принципы диспозитивности и состязательности в гражданском процессе / А.Ф. Клейнман // Ученые записки Московского юридического ин-та НКЮ СССР. – М., 1935. – Вып. 1. – 100 с.

107. Тараненко В.Ф. Принципы диспозитивности и состязательности в советском гражданском процессе / В.Ф. Тараненко. – М.: ВЮЗИ, 1990. – 152 с.

108. Березовская С.Г. Охраняемые законом интересы и меры борьбы с их нарушениями / С.Г. Березовская // XXVI съезд КПСС и вопросы совершенствования деятельности прокуратуры. – М., 1983. – 187 с.

109. Власов А.А. Участие прокурора в гражданском и арбитражном судопроизводстве как фактор, способствующий повышению эффективности правосудия / А.А. Власов // Проблемы доступности и эффективности правосудия в арбитражном и гражданском судопроизводстве: материалы Всерос. науч.-практ. конф. (Москва, 31 января – 1 февраля 2001 г.). – М.: Лиджист, 2001. – С. 180-185.

110. Елисейкин П.Ф. Предмет судебной деятельности в советском гражданском процессе (его понятие, место и значение) : автореф. дис ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право и процесс» / П.Ф. Елисейкин. – Л., 1974. – 32 с.

111. Гукасян Р.Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве / Р.Е. Гукасян. – Саратов: Приволжское книжное издательство, 1970. – 109 с.

112. Иванова С.А. Участие органов опеки и попечительства в гражданском судопроизводстве / С.А. Иванова // Защита личных и общественных интересов в гражданском судопроизводстве : сб. науч. тр. – Калинин : КГУ, 1985. – С.146-156.

113. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.91 р. № 1789-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.

114. Про організацію роботи з представництва в суді, захисту інтересів громадян та держави при виконанні судових рішень [Електронний ресурс]: Наказ Генеральної прокуратури України від 29.11.2006 р. № 6гн (*втратила чинність на підставі Наказу Генеральної прокуратури України від 28 листопада 2012 р. № 6гн*). – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_6c/pg_gdggxl.htm.

115. Уксусова Е. Дела о защите прав неопределенного круга лиц / Е. Уксусова // Российская юстиция. – 1997. – № 11. – С. 42-44.

116. Артамонова Е. Защита прав неопределенного круга лиц / Е. Артамонова // Законность. – 2003. – № 8. – С. 2–4.

117. Гражданское процессуальное право: учебник / под ред. М.С. Шакарян. – М. : Проспект, 2005. – 584 с.

118. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.

119. Руденко М. Прокурор у цивільному процесі України [Електронний ресурс] / М. Руденко. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1970>.

120. О прокуратуре Российской Федерации: Закон РФ от 17 января 1992 г. № 2202-1 // Ведомости СНД РФ и ВС РФ. – 1992. – № 8. – Ст. 366.

121. Егорова Л.Ю. Проблемы защиты публичных интересов прокурором в гражданском и арбитражном судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / Л.Ю. Егорова. – М., 2006. – 22 с.

122. Ухвала господарського суду Харківської області від 09.09.2013 р. по справі № 922/3775/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33352971>.

123. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах : проблеми правового забезпечення / О.М.Вінник. – К.: Атіка, 2003. – 352 с.

124. Гукасян Р. Защита чужого интереса: старые правила и новые подходы / Р.Гукасян, Н.Ченцов // Российская юстиция. – 1994. – № 5. – С. 28–30.

125. Иванов И.Л. Гражданско-правовая ответственность лиц, участвующих в управлении акционерным обществом, в праве России и Германии: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / И.Л.Иванов. – М., 1999. – 208 с.

126. Елизаров В.А. Судебное представительство в гражданском процессе / В.А. Елизаров, И.М. Ильинская, Л.Ф. Лесницкая. – М. : Юрид лит., 1964. – 162 с.

127. Лисицына Е.Г. Защита интересов юридических лиц в гражданском судопроизводстве (в аспекте представительства) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / Е.Г. Лисицына. – Свердловск, 1987. – 217 с.

128. Осокина Г. Чьи права защищаются косвенными исками / Г. Осокина // Российская юстиция. – 1999. – № 10. – С.18–19.

129. Грось Л.А. Влияние норм материального права на определение надлежащих сторон в гражданском деле / Л.А. Грось // Правоведение. – 1999. – № 4. – С. 35-52.

130. Тузов Д.О. Иски, связанные с недействительностью сделок. Теоретический очерк / Д.О. Тузов; под ред. Б.Л. Хаскельберга, В.М. Чернова. – Томск: Пеленг, 1998. – 72 с.

131. Осокина Г.Л. Понятие, виды и основания законного представительства / Г.Л. Осокина // Российская юстиция. – 1998. – № 1. – С. 43-44.

132. Ярков В.В. Особенности рассмотрения дел по косвенным искам / В.В. Ярков // Юрист. – 2000. – № 11. – С. 6–12.

133. Гуреев В.Л. Процессуальный статус акционерного общества в косвенном иске / В.Л. Гуреев // Законодательство. – 2007. – № 1. – С. 33-36.

134. Чернышов Г. Кто ответит по косвенному иску? / Г. Чернышов // ЭЖ–Юрист. – 2006. – № 5. – С. 102.

135. Елисеев Н.Г. Процессуальный статус акционерного общества в производстве по косвенному иску / Н.Г. Елисеев // Вестник ВАС РФ. – 2005. – № 8. – С. 161-170.

136. Бурцева Л.А. Гражданско-правовые проблемы применения косвенного иска как способа защиты хозяйственных обществ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Л.А. Бурцева. – М., 2011. – 24 с.

137. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.

138. Смітюх А.В. Проблемні питання похідних позовів акціонерів про визнання недійсними правочинів акціонерного товариства / А.В.Смітюх // Економіко-правові дослідження в ХХІ столітті: історія, сучасний стан і перспективи удосконалення законодавства: матеріали Першої міжнародної науково-практичної інтернет конф. (г. Донецьк, 16-18 лютого 2009 г.) / Ін-т економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк : Вебер, 2009. – С. 256–260.

139. Walter G. Mass Tort Litigation in Germany and Switzerland [Electron resource] / G. Walter // Duke Journal of Comparative & International Law. – 2001. – № 4. – P. 369-380. – Mode of access: <http://scholarship.law.duke.edu/djcil/vol11/iss2/10>.

140. Nordh R. Group Actions in Sweden : Reflections on the Purpose of Civil Litigation, the Need for Reforms, and a Forthcoming Proposal [Electron resource] / R. Nordh // Duke Journal of Comparative & International Law. – 2001. – № 4. – P. 381-404. – Mode of access: <http://scholarship.law.duke.edu/djcil/vol11/iss2/11>.

141. Constitution of the Portuguese Republic on 25 April 1974 [Electron resource]. – Mode of access: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/portugal/portug-e.htm.

142. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1. – Ст. 1.

143. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 р. № 2460-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504. (*Втратив чинність*).

144. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 07.09.2010 р. по справі № 2а-4429/09/2670 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17311342>.

145. Николенко Л.М. Влияние международно-правовых стандартов на хозяйственное судопроизводство Украины / Л.М. Николенко //

Приоритетные направления развития правовой системы общества: материалы V Междунар. науч.-практ. конф. (Гомель, 15–16 мая 2014 года) / ред.кол.: И.И. Эсмантович (отв.ред.) [и др.]; М-во образования РБ, Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2014. – С.205-213.

146. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) від 08.04.1999 р. № 3-рп/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 15. – Ст. 35.

147. Арбитражный процесс / под ред. В.В. Яркова. – М. : Юрист, 1998. – 110 с.

148. Шаповал Л.І. Правова природа представництва в цивільному процесі / Л.І. Шаповал // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 9. – С. 99-104.

149. Комаров В.В. Цивільні процесуальні правовідносини та їх суб'єкти: навч. посіб. / В.В. Комаров, П.І. Радченко. – К. : УМКВО, 1991. – 104 с.

150. Кони А.Ф. Избранные произведения: в 2 т. / А.Ф. Кони; сост. Л.Б. Амелин. – Изд. 2-е, доп. – М.: Госюриздат, 1959. – Т. 2. – 534 с.

151. Кони А. Ф. Собрание сочинений : в 8-ми т. / А.Ф. Кони; под общ. ред. В.Г. Базанова. – М. : Юрид. лит., 1967. – Т. 4. – 543 с.

152. Святоцький О.Д. Адвокатура: історія і сучасність [Електронний ресурс] / О.Д. Святоцький, В.В. Медведчук. – К. : Ін Юре, 1997. – 320 с. – Режим доступу: <http://media.miu.by/files/store/items/uses/xx/mim>.

153. Арбитражный процесс: учебник для вузов / под ред. М.К. Треушникова. – М. : Спартак; Юрид. Бюро «Городец», 1997. – 110 с.

154. Коваль В. В. Возражения против иска / В. В. Коваль // Збірник наукових статей студентів, аспірантів та здобувачів економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2009. – Т. 8. – С. 176 – 178.

155. Беяневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України : (зі змінами і допов. станом на 1 липня 2011 р.) : Наук.-практ. комент. / В.Е. Беяневич. – К. : Юстініан, 2011. – 1160 с.

156. Коваль В. В. Способы защиты ответчика / В. В. Коваль // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 12. – С. 67 – 70.

157. Анисимова Л.И. Возражения ответчика в советском гражданском процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л.И. Анисимова. – М., 1961. – 17 с.

158. Клейн Н.И. Встречный иск в суде и арбитраже / Н.И. Клейн. – М. : Юрид. лит., 1964. – 132 с.

159. Гражданский процесс России: [учебник]; под ред. М. А. Викут. – М.: Юристъ, 2004. – 459 с.

160. Трашкова Н.М. Защита ответчика в гражданском процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Н.М. Трашкова. – М., 2009. – 22 с.

161. Бичкова С.В. Зустрічний позов як цивільна процесуальна форма захисту інтересів відповідача / С.В. Бичкова // Вісник Верховного суду України. – 2010. – № 10 (122). – С. 41-45.

162. Васьковский Е.В. Недостатки устава гражданского судопроизводства / Е.В. Васьковский // Журнал юридического общества при Императорском С.-Петербургском университете. – СПб., 1895. – Кн. 1. – С. 29-32.

163. Комментарий к Арбитражному процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / под. ред. В.В. Яркова. – М.: Инфотропик Медиа, 2011. – 1112 с.

164. Комментарий к Арбитражному процессуальному кодексу Российской Федерации / под ред. В.Ф. Яковлева, М.К. Юкова. – М.: Городец-издат., 2003. – 848 с.

165. Васильева Г.Д. Защита ответчика против иска в гражданском судопроизводстве / Г.Д.Васильева. – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1982. – 108 с.

166. Коваль В. В. Закрепление права на иск в проекте ХПК Украины / В. В. Коваль // Сборник научных статей студентов, аспирантов и соискателей экономико-правового факультета ОНУ им. И.И. Мечникова. – Одесса : Астропринт, 2008. – Т. 7. – С. 132 – 134.

167. Энгельман И.Е. Курс русского гражданского судопроизводства / И.Е. Энгельман. – Юрьев, 1912. – 260 с.

168. Приходько И. Встречный иск в арбитражном процессе / И. Приходько, М. Пацация // Хозяйство и право. – 2000. – № 8. – С. 16-23.

169. Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т.В. Сахнова. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 696 с.

170. Лучина С.В. Взаимодействие субъектов, обладающих тождественными материально-правовыми интересами в гражданском процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / С.В. Лучина. – Волгоград, 2001. – 21 с.

171. Сибилёв Д.М. Участие третьих лиц в гражданском судопроизводстве / Д.М. Сибилёв. – Х. : Легас, 2001. – 22 с.

172. Чечот Д.М. Участники гражданского процесса / Д.М. Чечот // Избранные труды по гражданскому процессу. – СПб. : Издательский дом С-Петербур. гос. ун-та., 2005. – С. 170-171.

173. Борщенко В. В. Особенности возбуждения производства по групповым искам / В. В. Борщенко // Закон и жизнь. – 2013. – № 8/4 (260). – С. 3 – 6.

174. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 20.04.2010 р. № 05-5-48/2571 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/9260856>.

175. Постанова Вищого господарського суду України від 24.06.2008 р. по справі № 5020-9/063-546 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2044215>.

176. Постанова Вищого господарського суду України від 08.02.2010 р. по справі № 05-5-4/31574 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vg-su.arbitr.gov.ua/docs/28_2668957.html.

177. Постанова Вищого господарського суду України від 22.02.2010 р. по справі № 05-5-26/325/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/8212906>.

178. Постанова Вищого господарського суду України від 12.11.2009 р. по справі № 5020-4/139-063 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vg-su.arbitr.gov.ua/docs/28_2555768.html.

179. Ухвала господарського суду міста Севастополя від 20.06.2011 р. по справі № 5020-847/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16940479>.

180. Калиниченко А. Развивать, но не упразднять хозсуды [Електронний ресурс] / А. Калиниченко // Юридическая практика. – 2006. – № 27. – Режим доступу: <http://pravo.ua/article.php?id=10006220>.

181. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25.12.1997 р. № 9-зп // Офіційний вісник України. – 1998. – № 1. – С. 25.

182. Соловьева Т.В. Возвращение искового заявления в гражданском судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15

«Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Т.В. Соловьева. – Саратов, 2007. – 22 с.

183. Осокина Г.Л. Проблемы иска и права на иск / Г.Л.Осокина. – Томск: Изд-во ТГУ, 1989. – 160 с.

184. Про деякі питання практики застосування та вирішення спорів окремих норм процесуального права: Лист Вищого господарського суду України від 14.12.2007 р. № 01-8/973 // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 1. – С. 78.

185. Господарське судочинство в Україні: Судова практика. Застосування процесуальних норм / Відп. ред. І.Б.Шицький. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 157 с.

186. Про внесення змін і доповнень до деяких роз'яснень президії Вищого арбітражного суду України і президії Вищого господарського суду України: Рекомендації Президії Вищого господарського суду України від 19.07.2010 р. № 04-06/113 // Вісник господарського судочинства. – 2010. – № 5. – С. 43.

187. Інформаційний лист Державної судової адміністрації України № 12-6621/11 від 10.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/shodo-sudovogo-zboru-doc83930.html>.

188. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 14. – Ст. 87.

189. Про деякі питання, поставлені у доповідних записках стосовно роботи господарських судів України у другому півріччі 2008 року щодо застосування норм Господарського процесуального кодексу України: Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 12.03.2009 р. № 01-08/163 // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 3. – С. 68.

190. Абрамов Н.А. Обновленный хозяйственный процесс Украины: учеб. пособие (курс лекций) / Н.А.Абрамов. – Изд. 3-е, обновленное и доп.-Х.: БУРУН КНИГА, 2012. – 192 с.

191. Господарське процесуальне право : підручник / О.П.Подцерковний, О.О.Квасніцька, Т.В.Степанова та ін.; за ред. О.П.Подцерковного, М.Ю.Картузова. – Х. : Одіссей, 2011. – 400 с.

192. Малых Е.Г. Коллегиальное и единоличное рассмотрение гражданских дел в судах второй инстанции / Е.Г.Малых // Арбитражный и гражданский процесс. – 2008. – № 9. – С. 33–36.

193. Ухвала господарського суду Одеської області від 14.11.2012 р. по справі № 5017/2559/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27463778>.

194. Штефан М.Й. Колегіальність [Електронний ресурс] / М.Й. Штефан // Юридична енциклопедія / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України / Ю.С. Шемшученко. – К. : Укр. енцикл., 2001. – Т. 3 : К–М. – С. 148. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/15371>.

195. Коваль В. В. Проблемы внедрения института группового иска / В. В. Коваль // Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні : проблеми теорії та практики : зб. матеріалів II Всеукр. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (Маріуполь, 12 березня 2010 р.). – Маріуполь : МДГУ, 2010. – С. 74 – 75.

196. Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика [Електронний ресурс]: [підручник] / за заг. ред. В.П. Колмакова. – К.: Вища шк., 1973. – 295 с. – Режим доступу: <http://www.fooder.ru/page/krminalist>.

197. Криміналістика: навч. посіб. / Р.І. Благута, Р. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. – К. : Атіка, 2012. – 496 с.

198. Про деякі питання практики застосування у вирішенні спорів окремих норм процесуального права (за матеріалами справ, розглянутих Верховним Судом України): Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 09.04.2009 р. № 01-08/204 // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 3. – С. 111.

199. Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах від 15.11.1965 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 31. – Ст. 474.

200. Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у 2004 році [Електронний ресурс]: Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 11.04.2005 р. № 01-8/344. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_344600-05.

201. Про приєднання України до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах: Закон України від 19.10.2000 р. № 2052-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 49. – Ст. 424.

202. Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у першому півріччі 2007 року: Лист Вищого господарського суду від 14.08.2007 р. № 01-8/675 // Бізнес: законодавство та практика. – 2007. – № 16. – С. 20.

203. Про деякі питання, пов'язані з застосуванням частини другої статті 82 Господарського процесуального кодексу України: Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 23.11.2001 р. № 01-8/1272 // Вісник господарського судочинства. – 2002. – № 1. – С. 138.

204. Про судові рішення: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 23.03.2012 р. № 6 // Вісник господарського судочинства. – 2012. – № 3. – С. 36.

205. Коваль В. В. Иск в защиту неопределенного круга лиц / В. В. Коваль // Правові проблеми взаємодії держави і бізнесу : матеріали І Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., присвяченої 90-річчю СНУ ім. В. Даля (Луганськ, 3–10 лютого 2010 р.). – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – С. 350 – 352.

206. Коваль В.В. Судебное решение по делам по групповым искам / В.В.Коваль // Актуальні проблеми сучасного законодавства України : зб. наук. статей та тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. / Одеський ін-т підприємництва та права. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 77–80.

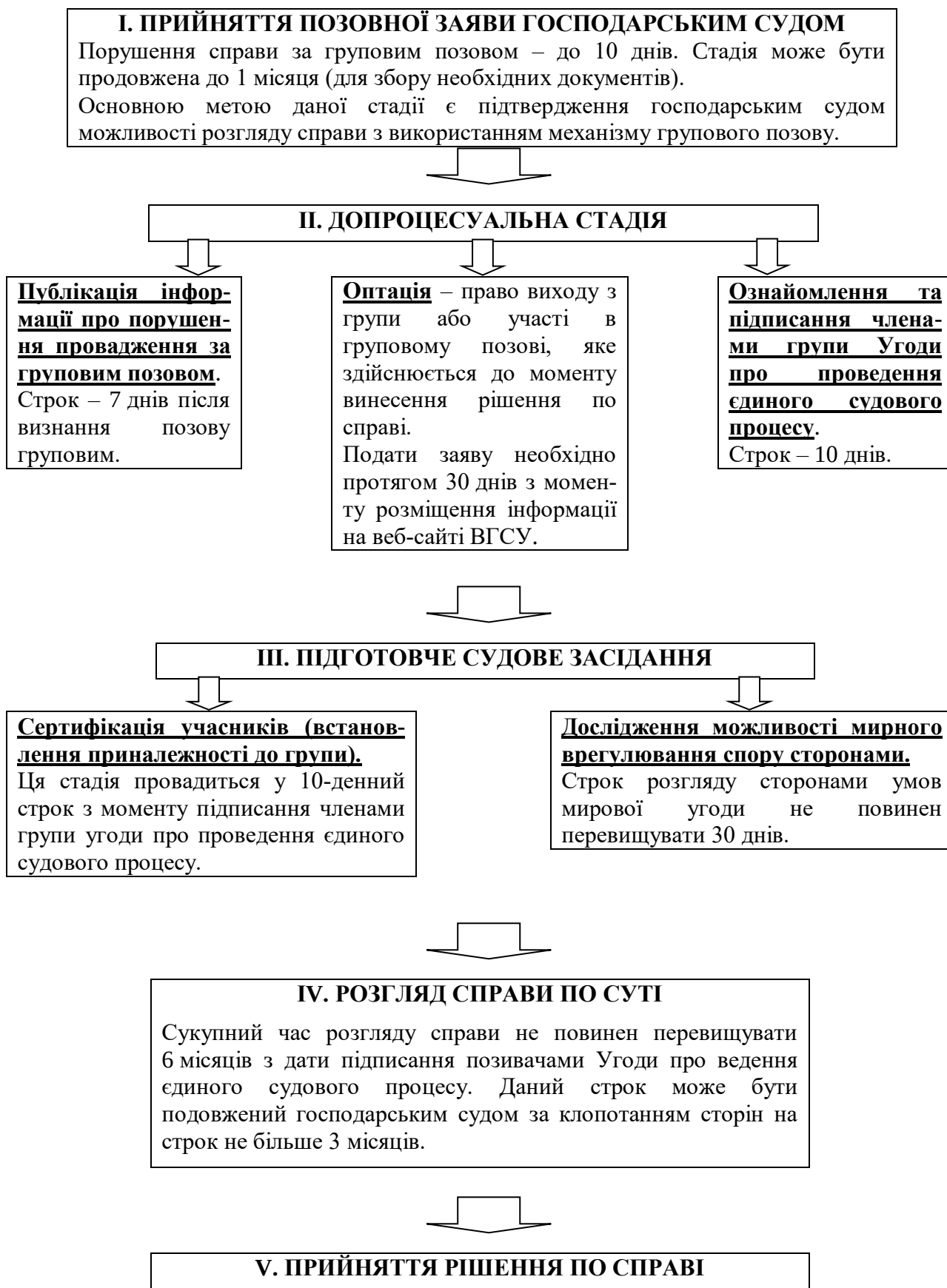
207. Коваль В. В. Понятие иска в хозяйственном судопроизводстве / В. В. Коваль // Экономико-правовые исследования в XXI веке : история, современное состояние и перспективы совершенствования хозяйственного законодательства : материалы I Междунар. науч.-практ. Интернет конф. (Донецк, 16–18 февраля 2009 г.) / НАН Украины, Ин-т экон.-правов. исследований. – Донецк : Вебер, 2009. – С. 252 – 255.

208. Коваль В. В. Роль института групповых исков в усовершенствовании законодательства Украины / В. В. Коваль // Сучасне міжнародне та вітчизняне право як регулятор суспільних відносин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 7–8 жовтня 2010 р.) : у 3-х ч. – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2010. – Ч. 2. – С. 98 – 99.

ДОДАТКИ

Додаток А

Механізм (процедура) провадження за груповими позовами у господарському процесі (проект)

Додаток Б

ОБ'ЄДНАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙ РОБОТОДАВЦІВ УКРАЇНИ ОДЕСЬКА ОБЛАСНА АСОЦІАЦІЯ РОБОТОДАВЦІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

65026, Україна, м.Одеса
пров. Воронцовський №8 кв.1
E-mail: ChernomorochkaFC@ukr.net

Тел. (048) 7252792
Факс (048) 7252792
моб. +38-050-490 09 82

Затверджую:

Заступник голови Одеської обласної
Асоціації роботодавців Півдня України

№45-к-06
« 17 » червня 2013 р.

С.М. Олійник

Довідка

про використання результатів дисертаційної роботи
аспірантки Борщенко В.В.

На нараді Правління Одеської обласної Асоціації роботодавців Півдня України була заслухана доповідь Борщенко В.В. щодо результатів виконаної нею дисертації на тему "Групові позови в господарському процесі".

Висновки, пропозиції та рекомендації дисертації по вдосконаленню господарського процесу шляхом впровадження групового позову в законодавство України мають практичний інтерес, а саме:

- захист прав великих груп за допомогою асоціацій та об'єднань;
- застосування інституту групових позовів у країнах континентальної Європи;
- обґрунтування специфіки права на подання групового позову в господарському процесі.

За підсумками заслуховування доповіді Правління Одеської обласної Асоціації роботодавців Півдня України зроблені відповідні вказівки по вдосконаленню діяльності.

Довідка надана для подання в спеціалізовану вчену раду Д 11.170.02. з захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук в Інституті економіко - правових досліджень НАН України (м.Донецьк).

Виконавчий директор Одеської обласної
Асоціації роботодавців Півдня України

В.В.Павлов

Додаток В

О.М.Логвіна

"01" серпня 2013 р.

**Довідка
про використання результатів дисертаційної роботи
Борщенко В.В.**

Працівниками юридичного відділу правового забезпечення Одеського регіону ПАТ «Ерсте Банк» заслухана доповідь Борщенко В.В. щодо результатів виконаної нею дисертації на тему "Групові позови в господарському процесі".

Висновки, пропозиції та рекомендації дисертації по вдосконаленню господарського процесу шляхом впровадження групового позову в законодавство України мають практичний інтерес, а саме:

- аналіз сфер застосування групового позову в господарському процесі України;
- обґрунтування специфіки стадії порушення провадження за груповим позовом;
- висновки щодо особливостей правового статусу окремих учасників розгляду справи в провадженні за груповим позовом.

За підсумками заслуховування доповіді працівникам юридичного відділу зроблені відповідні вказівки по вдосконаленню діяльності.

Довідка надається спеціалізованій вченій раді Д 11.170.02. з захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук в Інституті економіко-правових досліджень НАН України (м.Донецьк).

Начальник відділу правового
забезпечення Одеського регіону
ПАТ «Ерсте Банк»

О.П.Ющенко

Додаток Д

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Ректор
Одеського національного
університету
імені І. І. Мечникова

професор Коваль І. М.

12 2014р

АКТ

про впровадження у навчальний процес Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова результатів дисертаційного
дослідження

Борщенко Владлени Валеріївни

на тему «Групові позови в господарському процесі»

26 грудня 2014 року

м. Одеса

Комісія у складі: Труби В.І. – декана економіко-правового факультету – голова комісії, Миколенка О.І. – д.ю.н., професора кафедри адміністративного та господарського права – член комісії, Білика П.П. – к.ю.н., доцента кафедри адміністративного та господарського права – член комісії, склали цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 «господарське право, господарсько-процесуальне право» Борщенко Владлени Валеріївни на тему «Групові позови в господарському процесі» впроваджені в навчальний процес Одеського

Продовження додатку Д

національного університету імені І.І. Мечникова при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне судочинство» і «Господарське процесуальне право», при написанні курсових, дипломних та магістерських робіт, при підготовці методичних рекомендацій з відповідних дисциплін, при написанні навчальних посібників та підручників.

Голова комісії:

Декан економіко-правового факультету
ОНУ імені І.І. Мечникова

В.І. Труба

Члени комісії:

доктор юридичних наук,
професор кафедри адміністративного
та господарського права

О.І. Миколенко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
та господарського права

П.П. Білик

